

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

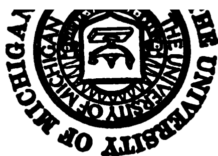

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

M

M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817
M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817
M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817
M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817
M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817
M

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

INDISCHE SCHETSEN.

INDISCHE

SCHETSEN

DOOR

P. HEERING.

TWEEDE DRUK.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN — 1897.

INDISCHE
SCHETSEN

DOOR

P. HEERING.

TWEEDE DRUK.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN — 1897.

BOEKDRUKKERIJ, voorheen E. J. BRILL TE LEIDEN.

INHOUD.

NAAR DEN TOP VAN DEN TJERMAI.

Reeds toen ik bij het opvaren van de reê van Cheribon voor het eerst den bovengenoemden berg zag, die zijne kruin in de wolken verbergt, lachte mij het denkbeeld toe, dien te beklimmen. Sinds dien tijd opperde ik meer dan eens het plan en maakte ik zelfs afspraken; maar wat men van de gelegenheid pleegt te zeggen, geldt van de menschen in Indië: ze komen en gaan zoo snel, dat ze u, als 't ware, ontglippen. Daardoor bleef het langen tijd bij plannen maken, doch eindelijk had ik het geluk tot een gezelschap van vijf personen te behooren, dat besloot den tocht te ondernemen.

Met de meeste opgewektheid werden de noodige voorbereidselen gemaakt. Die nog wollen dekens en winterjassen bezat, zocht ze uit kist of kast bijeen. Die de zijne reeds kwijt was, vroeg en kreeg deze onmisbaarheden van anderen ter leen. Een onzer belastte zich met den inkoop van een goeden voorraad spijzen en dranken, een ander zorgde dat al onze

goederen daags vóór ons vertrek werden vooruit gezonden. Maandag 18 September zou de reis aanvaard worden. En zoozeer trok mij het vooruitzicht aan, dat ik mij zondagavond ter ruste begaf met het gevoel van een schooljongcn, die in de vacantie op reis zal gaan en de uren telt, welke nog moeten verloopen.

Het is dan ook geenszins eene alledaagsche onderneming, en als ge nooit een zoo hoogen berg beklommen, noch een krater gezien hebt, is het volstrekt geen wonder dat de zaak uwe gedachten vervult en uwe verbeelding bezig houdt. Onwillekeurig, als ik den reusachtigen berg uit de verte aanschouwde, maakte ik mij allerlei heerlijke voorstellingen van de bosschen, die ik zien kon, van de planten en boomen, die ik bewonderen, het ontzaglijk tooneel, dat ik op den top genieten zou. — De berg is ongeveer 10,000 voet hoog. Als Junghuhn — behalve hij beklommen slechts zeer weinig Europeanen dezen vulkaan — als Junghuhn beschrijft, hoe hij op den top van den berg aangekomen den krater zag, verklaart hij, die aan dergelijke tooneelen gewoon was: Wir standen mit Schaudern still. Daarnaar liet zich eenigszins de indruk afmeten, die ons wachtte.

Op den bepaalden dag verlieten wij 's morgens om zeven uur Cheribon. Zoolang we door de vlakte reden, die de hoofdplaats scheidt van den voet van den berg, waren we in eene eindelooze stofwolk, opgejaagd door den vrij sterken oostenwind en eene ontelbare menigte tweewielige karren, met karbouwen bespannen, die wij aanhoudend voorbijrenden. De lading van die wagens bestond uit krandjangs suiker, want het was in het drukste van de campagne der fabrieken.

Onafzienbare rijen van deze zwaarbeladen voertuigen bewogen zich langs den weg, op reis naar de hoofdplaats, waar groote pakhuizen de zoete waar bergen tot den dag van de afscheep. Nu en dan ook zag men eene reeks ledige karren in tegenovergestelde richting, van de stad fabriekwaarts terugkeeren. Een aardig contrast! Tusschen die menigte van lompe pedaties, bespannen met dikke, hangbuikige karbouwen en langzaam voorthotsende over den weg, schoot onze reiswagen als gevleugeld vooruit, door vier kloeke paarden van het sterke Preanger ras in vliegenden galop voortgetrokken. Hoog op den bok troont onze bruine koetsier, een weinig zich bewust van zijne verhevenheid. Immers hij is in dienst bij de gouvernementsposterijen, en het gouvernement van Indië is de zon, die al zijne dienaren klein en groot bestraalt, en hun hoofd met zwakker of machtiger, maar altoos eerbied afdwingenden lichtkrans tooit. Waar is de ambtenaar, het ambtenaartje, de beambte, die niet in zijne houding, zijn' toon, in zijn waardig daarheenschrijden het besef van zijne heerlijkheid openbaart? Schrik daarom niet te zeer, wanneer zoo'n bruine koetsier, waarschuwende met zweepgeklap, maar in zijn toorn bemerkende, dat een voortwaggelende suikerkar niet spoedig genoeg uitwijkt, in het voorbijgaan tegen den tragen voerman zijn bliksem slingert in den vorm van een fellen zweepslag, dien hij in den blinde op het aangezicht of den naakten rug van den karrevoerder laat neêrdalen. Schandelijk brutaal, zegt ge, en meêdoogenloos wreed! En ik stem het u van ganscher harte toe. Maar heb, bid ik u, ook een oog voor 's mans koetsiersverdienste. Het vierspan in de hand en de lucht vervullende met knallend zweepge-

klap, acht hij het geen oogenblik noodig den schier woesten galop te temperen, doch voert u dicht langs de rij vrachtwagens, vliegt met u links van deze, en onmiddellijk daarop rechts om gene suikerpedatie heen; rent met u dwars door de stalletjes van een passer, waarvan de koopers en verkoopers ter weerszijde zich ijlings uit de voeten maken; treft met zijn geducht wapen in een oogwenk het voorspan, het vandehandsche zoowel als het bijdehandsche paard, en geeft bij het terughalen van zijne zweep het achterspan een veeg, zoodat gij aan uwe plotselinge neiging tot achterovertuimelen bemerkt, dat ge nog sneller vooruitschiet dan zooeven. En als hij de paarden, welken het witte schuim van de borst leekt en langs de beenen loopt, eindelijk aan de eerstvolgende post doet stilstaan, werpt hij de teugels op de hijgende dieren, legt de zweep op het rijtuig, neemt uit eerbied voor de reizigers zijn zonnehoed af, en daalt zwijgend en met volmaakte kalmte van zijn hoogen zetel. Zijne eene hand weet niet, dat zijne andere een kunststuk verrichtte.

Toen wij twaalf à dertien palen hadden afgelegd, werd het reeds merkbaar, dat we stegen. Weldra verlieten wij den grooten postweg en sloegen links den binnenweg in naar Madjalengka, waar wij op het middaguur aankwamen. De regent, dien wij kenden en van onze komst hadden verwittigd, deed ons weldra aanzitten aan zijn gastvrijen disch, en niet lang na afloop van de rijsttafel zetten we de reis voort. Ons rijtuig werd nu meest door karbouwen omhoog getrokken; wij stegen te Madja uit den wagen dien wij daar achterlieten. Terwijl wij ons hier met een kop thee verkwikten, werden de paarden gezadeld; waarop wij van het 1600 voet

hooge Madja naar het op 4000 voet gelegen Argalinga zouden gaan. Daar de afstand tusschen beide plaatsen slechts vier palen bedraagt (een paal is op Java twintig minuten gaans), ging het aanhoudend vrij steil naar boven.

Nu moet ik eerlijk bekennen, dat ik een onervaren ruiter ben. Zelfs is deze uitdrukking slechts een euphemisme voor de treurige waarheid, dat ik in het geheel niet paardrijden kan. Het was dus voor mij een hachelijk iets, een tocht op een viervoeter te ondernemen; te meer daar mijne reisgenooten door hun dienstwerk aan deze manier van reizen gewoon waren, en zich in den zadel evenzeer op hun gemak gevoelden, als ik op den stoel voor mijne schrijftafel. Ik informeerde dus eerst terdege, of mijn paard een *koeda djinak* was. Eigenlijk schoot ik een maleisch bokje, door te spreken van een *koeda manis*. Men wees mij terecht: *manis* zegt men van een »zoet" kind. Weldra bleek het mij, dat ik me onnoodig bezorgd had gemaakt, want de steile weg liet niet toe anders dan stapvoets te rijden.

Het was een heerlijke rit. Hoe verkwikkend woei na den heeten dag ons de koele bergwind langs de slapen. Hoe prachtig werd het tropisch landschap door de dalende zon verlicht. De indische natuur moet ge 's morgens na zonsopgang of 's avonds tegen het ondergaan der zon zien. Van 's ochtends acht tot 's namiddags vier uur is de lucht ten gevolge der hitte in eene gestadige trilling. Alles is als in een nevel gehuld, en de loodrechte zonnestralen verbreken het evenwicht tusschen licht en schaduw. In dit koele namiddaguur, nu de schaduwen zich verlengden, genoten we de schoonheid van deze bergstreek ten volle. Hier reden we

door koffietuinen met hun blinkend groen; dáár langs een diep ravijn, waarin geen plek ter breedte van eene hand onbegroeid is en waar weldra prachtige boomvarens met hare bevallige takken en fijne doorzichtige blaadjes ons oog boeiden; elders genoten we een heerlijk vergezicht over liefelijke dalen en stoute berghellingen.

Om zes uur kwamen wij te Argalinga aan. Wij ontmoetten er den resident van Cheribon met zijne echtgenoote, die ons met de meeste welwillendheid nu en ook bij onze terugkomst aan hunne tafel noodigden en nog van menig artikel voorzagen, dat wij verzuimd hadden mede te nemen.

Argalinga is geen dorp, het is eene groote koffieplantage. Er staan enkele huizen, die alleen bewoond worden als er in de tuinen wordt gewerkt, en eene pasangrahan, verblijf voor reizende ambtenaren. De javaan vindt het er te koud; rijst en klapperboomen, beide voor hem onmisbaar, gedijen op deze hoogte niet meer. Eene eigenaardigheid van deze plek is, dat de zon, die om zes uur opgaat, er pas tusschen zeven en half acht des morgens zichtbaar wordt. Eerst dan komt zij van achter den berg te voorschijn, die van hier steil omhoog gaat.

Den volgenden morgen waren wij allen vroeg bij de hand. Toch werd het ruim zeven uur, eer wij op weg waren. Gidsen en koelies ten getale van dertig zouden ons vergezellen, en met bedachtzaamheid moest alles geregeld worden, opdat geene overtollige zaken meêgenomen, en geene noodige dingen vergeten werden. Voor licht, ligging, voor brandhout en zelfs voor drinkwater moest gezorgd worden. Het laatste vindt men boven op den berg niet, terwijl het hout er in den regel vochtig is.

Ik besteeg het voor mij bestemde paard, doch geef eerlijk de verzekering, dat dit niet zoo gauw ging als ik het hier vertel. Ettelijke malen beproefde ik het, doch kon maar niet in den zadel komen. Toch lag het er niet aan, dat ik de regels der kunst niet in acht nam. Ik nam den toom in de linkerhand, zette den linkervoet in den stijgbeugel, greep den zadelknop en wilde met een wip mij omhoog beuren, — maar jawel, het paard week ter zijde en nogmaals ter zijde, zoodat ik op den rechtervoet hinkende maar juist kon meêkomen. Een bejaarde koewoe (dorpshoofd) hield het dier stevig bij den bek en was zoodoende het middenpunt, waarom het paard al wijkende en ik steeds huppelende een allermalsten cirkel trokken. Mijn burgemeester lachte, maar zooals de welgemanierde javaan in zoo'n geval dat doet, hij glimlachte bedeesd en beleefd. De wedônô (distriktshoofd) van Madja, die er bij was, zei, toen ik het opgaf en mijn voet uit den stijgbeugel trok: »Als het mijnheer belieft, moet hij aan den anderen kant opstijgen. Misschien, voegde hij er bij met een glimlach en eene bniging, misschien is mijnheer nog niet lang op Java!" Ik dankte hem voor zijn goeden raad, doch vond die gissing niet aangenaam. Het is nooit prettig voor 's menschen ijdelheid er aan herinnerd te worden, dat hij in eenig ding nog zoo'n nieuweling, zoo groen is, en behandeld te worden met de goedige tegemoetkoming waarmeê men onwetendheid pleegt te bejegenen.

Ik deed echter wat mij geraden was. Aan den anderen kant van het paard, den toom in de rechterhand, den rechtervoet in den stijgbeugel, en ziet — het paard stond doodstil — en liet, zoo mak als een lam, mij opstijgen. Wonder-

lijk, niet waar? Doch dit is een kluchtig bewijs te meer van het groote onderscheid tusschen den hollander en den javaan. Niet alleen in karakter, in taal, in godsdienst, maar ook in zeden en gewoonten zijn die beiden, tot in kleinigheden zelfs, elkaars tegenvoeters. Wij gaan b.v. uit beleefdheid opstaan, de javaan verkleint zich en hurkt neêr. Blanke tanden zijn in ons oog schoon, de javaan echter bewondert een gebit, dat zwartgeverfd is als ebbenhout, en noemt uwe fraaie tanden, jonge lezeres, met minachting — schrik niet! — gigit babi (varkenstanden). Wij schillen eene vrucht door naar ons toe te snijden, de javaan keert de scherpte van het mes naar buiten en houdt met den wijsvinger, gelijk wij met den duim, de schil tegen de snede. En onder de talrijke kleine verschillen behoort ook dit, dat een javaan in plaats van links, rechts te paard stijgt.

Mijn ros was een ietwat vurige schimmel, waarvoor ik mij eigenlijk in stilte een oud, bezadigd dier in de plaats wenschte. Doch weldra kwam ik tot andere gedachten, en waardeerde ik het moedige beest, toen het pad zich steil naar boven slingerde. Werkelijk moet men de kracht, vlugheid en behendigheid van deze bergpaarden bewonderen. Waar de sterke helling het hier en daar onmogelijk maakt, om stapvoets of in draf te klimmen, zoo brengen ze u met eenige krachtige sprongen naar boven. Alsof ze zich aan den bergwand weten vast te klemmen, zoo klauteren ze omhoog. Wij waren genoodzaakt, telkens stevig de manen te grijpen, ten einde niet van den zadel af te glijden en tevens om het paard tegemoet te komen, dat daardoor ook met den nek kracht kan oefenen. Desniettemin gebood de voorzichtigheid dik-

wijls om af te stijgen en moeilijke gedeelten te voet af te leggen. Nu eens lag het pad vol losse steenen, dan eens vonden wij het zoo dicht begroeid, dat het onzichtbaar was geworden; hier was het door omgevallen boomstammen versperd; dáár zoo steil, dat man en paard gevaar zouden loopen achteruit te glijden. Wij klommen bijna aanhoudend door van zeven tot tien uur, en hadden toen, volgens onze latere berekening, eene hoogte van bijkans 6000 voet bereikt.

Reeds lang hadden de koffieboomen ons verlaten. Wij passeerden veel struikgewas, dat de plaats had ingenomen van het oorspronkelijke woud, waarvan reuzenstammen geveld en half verbrand in het rond lagen. Over het geheel maakte deze woestenij een zeer treurigen indruk, te meer daar van dit ontredderde boschland niets in kultuur was gebracht. Een somber interim tusschen de heerlijkheid der onbeteugelde natuur en de heerschappij der nijvere menschenhand!

Tot onze verwondering vonden wij hier een eenzaam javaansch huisje, bewoond door inlanders, die kool en aardappelen wonnen van den vruchtbaren grond. Het armoedig gebouwtje stond niet ver van de plek, waar het groote woud begint, dat van hier tot een hoogte van 8000 voet zich uitstrekt. Zeer vermoeid rustten we in de schaduw van de hut uit, de bewoners spreidden daartoe matten op den grond. Onze gidsen maakten ons hier bijna moedeloos door hunne bewering, dat we niet meer dan een vierde van den tocht achter ons hadden. Op onze beurt hebben wij zeker die menschen onderweg vreeselijk verveeld door het herhaald vragen, hoe ver het nu nog was. Onveranderlijk klonk ons het hatelijk antwoord te gemoet: Mâsi djau sekali (nog heel ver)!

Na een kwartier uitgerust en met een glas bier ons verkwikt te hebben, zetten we de reis voort. We traden nu het woud binnen, waarvan de forsche stammen zich tot eene ontzaglijke hoogte verhieven. Hoe trotsch en grootsch is zulk een bosch, van menschenhanden ongerept! Oude, dorre stammen lagen hier en daar geheel of half omver, omringd door krachtige jonge boomen, die mede uit het graf van die dooden het leven putten. Soms belette een weelderige massa struiken, heesters en bloemen, die de tusschenruimten aanvulden, alle uitzicht. Doch op een ander oogenblik kwamen wij aan groote opene plekken, waar het oog ver, zeer ver doordrong en men de ontelbare boomen als machtige zuilen zag rijzen. Dikwijls hulde eene zware wolk alles in een geheimzinnig duister, dat zelfs het loof van de naaste boomen onzichtbaar maakte, en waarbij de somberheid en vochtigheid ons deed huiveren. Maar als die wolk ons langzaam voorbij gedreven was, — dan deden de zonnestralen opnieuw hunne intrede in het woud, en gleden vroolijk van tak tot tak. Met goddelijke tinten verfden ze den grond, de stammen, het groen, en schoten vol en rijk hier en daar door de hooge kruinen heen, alsof er sluiers van eene doorzichtige gouden stof tusschen de boomen hingen.

De diepe stilte, die hier allerwege heerscht, verhoogt niet weinig den machtigen indruk van het koninklijke bosch. Zeer enkele malen slechts hoorden we den kreet van een vogel, die echter de stilte nog des te meer deed uitkomen. Eén vogel slechts kregen we te zien. — Wijzelven braken het geheimzinnige zwijgen om ons heen niet af. Al den adem, waarover we konden beschikken, hadden we noodig om naar bo-

ven te komen. In eene lange rij ging het voorwaarts over het smalle pad, dat hoogstens aan één persoon behoorlijk plaats gaf. Bovendien was het met het oog op de paarden, en om ongelukken te voorkomen, noodig dat we op zekeren afstand van elkander bleven. Wij, die met ons vijven den middentocht vormden, konden dikwijls elkander niet eens zien, laat staan de inlanders, die ons voorgingen of volgden. Telkens waren dezen twee of drie bochten van het pad ons vooruit of bij ons ten achteren.

»Allah hoe!" [1]) klonk het op eens van boven, uit den mond van den voorsten javaan, en de uitroep weergalmde in dezen tempel met dien gedempt helderen klank, die aan het woud eigen is. —

»Allah hoe!" antwoordden luid roepend de javanen beneden ons.

»Allah il Allah!" [2]) was nogmaals de kreet, op nieuw als door een echo door de anderen herhaald.

Een onbeschrijflijk diepen indruk maakten, te midden van het welsprekend zwijgen der heerlijke natuur, deze vrome ontboezemingen. Het was waarlijk geen wonder, dat eerbiedige vrees het hart van den eenvoudigen bergjavaan vervulde. Een mensch is een mensch, en ook ons ging het niet anders. Er scheen geen einde te komen aan het reusachtige woud. Duizenden in getal waren de stammen, die als machtige zuilen verrezen; eerst op ontzaglijke hoogte spreid-

---

1) »God zelf!" Eene hulde aan Gods tegenwoordigheid te dezer plaatse — althans wanneer de Cheribonsche Arabier, dien ik raadpleegde, den uitroep goed heeft vertaald.

2) »Allah is God!"

den zij hunne takken uit, als strekten zij de armen ten hemel, en met hunne reuzenkronen vormden zij een heerlijk, verheven gewelf boven onze hoofden. Wie vertoeft in zulk eene »kerk van ongekorven hout", zonder met diep ontzag te luisteren naar den lofzang, dien hij om zich en in zich hoort klinken!

Het stijgen vorderde te veel inspanning, dan dat we nauwkeurig acht konden geven op de verschillende plant- en boomsoorten, die wij voorbij gingen. We genoten meer den indruk van het geheel dan het schoon der bijzonderheden. Toch viel het ons op, dat wij o. a. den eik nergens vonden, terwijl wij wisten dat hij hier groeit. Gaarne wilden we dezen vaderlandschen boom eens wederzien, en we besloten op den terugtocht een nader onderzoek daarnaar in te stellen.

Te paard verder te gaan was nu allengs onmogelijk geworden. Reeds had een van onze viervoeters geweigerd, zijn berijder naar boven te dragen, wat dezen het eerst noodzaakte aanhoudend te voet te gaan. Een ander paard stortte een paar malen neder, zonder dat de ruiter of het dier zelf letsel bekwam. Mijn voorman en ik reden een oogenblik op een uiterst smal pad, dat de rand was van een onpeilbaar diep ravijn. Echter was dit laatste dicht genoeg begroeid, om het gevaarlijke van de plek geheel weg te nemen. Maar zie, het pad brokkelde af, en het paard van mijn buurman gleed met de vier pooten onder hem weg. Hij had de vlugheid er tijdig af te springen. Het paard zakte eenige voeten naar beneden, doch wist zich spoedig omhoog te werken. Voorzichtigheids-

halve stegen wij nu verder per pedes apostolorum, hoewel het klimmen ontzaglijk afmatte. Telkens gleed de voet uit door naar beneden rollende steenen, waarop men steunen wilde. Den eenen medereiziger zag men van vermoeidheid waggelen als een beschonkene, een ander wierp zich op den grond, zeggende: »Ik *moet* even rusten!" En ik geloof dat er meer dan één oogenblik was, waarop iemand in stille vertwijfeling zichzelven voorspelde: »Ik kom er nooit!"

Wij hadden inmiddels eene hoogte van 8000 voet bereikt. Het groote woud loopt hier uit in geringere bosschen, waarin nog wel zware boomen worden gevonden, maar waarvan het meerendeel geene aanzienlijke hoogte bereikt. Evenwel trok ook dit minder forsche hout onze opmerkzaamheid door fraaie stammen, frisch gekleurde en welriekende bloemen. Veel meer dan in het bosch, dat we tot hiertoe gezien hadden, werd het geboomte nu telkens afgebroken door opene plekken met hoog gras begroeid. Eene van dezen verschafte ons gedurende eenige minuten eene heerlijk zachte rustplaats. Wij verfrischten ons met eene teug wijn of brandy, die op onze uitnoodiging ook gebruikt werd door eenige inlanders. Het zag er recht broederlijk uit op dat grasperk, waar de bruinen om de blanken heenlagen, en de europeaan, na zijn bierglas met wijn half uitgedronken te hebben, het toereikte aan den javaan, die het lachend aannam en *ad fundum usque* ledigde. *N'en déplaise* aan den grooten Profeet!

Ofschoon het zachte gras ons bijna verleidde, om nog langer halt te houden, achtten wij dit niet geraden. Verhit als we waren, was de min of meer scherpe bergwind ons te koel, terwijl de ondervinding ons reeds had geleerd, dat na eene

eenigszins lange rust het klimmen in den beginne moeilijker viel.

Wij lieten ons dus van het hooggelegen grasveld weêr zakken in het holle pad, dat ons verder moest brengen. Misschien heeft het den lezer reeds verwonderd, dat ik niet vertel, hoe wij ons in het bosch een weg moesten banen door dicht struikgewas, en het verder gaan ons vaak belet werd door ondoordringbare wildernis. Ik kan daar niets van vertellen, omdat men overal een uitmuntend pad voor ons had gebaand. Strekt zich dan de voorkomendheid der javaansche hoofden zoo ver uit dat . . . ? Wel neen, hoe zou dit mogelijk wezen! De »men", aan wie wij deze gunstige omstandigheid hadden te danken, waren geen menschen, maar — rhinocerossen. Hoevele eeuwen lang zouden deze kolossale gedrochten zich hier reeds hebben bewogen. En door lengte van tijd zijn hunne gewone wandelpaden smalle, holle wegen geworden van anderhalf of twee meter breed, en zóó diep, dat wij soms tot aan de schouders beneden den bodem van het woud voortliepen. Niet gansch onnatuurlijk dacht ik aan de mogelijkheid, dat een dier dikhuiden ons in zoo'n pad ontmoette, en vroeg ik mij af: hoe komen wij dan spoedig genoeg uit de diepte vandaan? Doch onze javaansche metgezellen stelden mij gerust, die dieren vertoonen zich zelden of nooit over dag.

Voor jaren, toen ook het lagere bergterrein nog heel schaars bevolkt en grootendeels bosch was, waren deze neushoorns veel talrijker, en kwamen zij telkens, ook in de bewoonde streken, eene schrikbarende verwoesting aanrichten. Wat zij van de veldvruchten niet opaten, vertraden zij met hunne

lompe voeten. Toen wisten echter de javanen die holle paden tot hun graf te maken. Bij het naar boven gaan toch sleept de buik van den rhinoceros over den grond, en de javaan plantte scherpgepunte messen in de paden, zoodat het dier zich het lichaam er aan openreet en dientengevolge bezweek. Ofschoon veel schaarscher dan voorheen, bewonen die gedrochtelijke beesten nog steeds de hooge gedeelten van den Tjermai.

»Nu is het dan toch onmogelijk, dat we nog ver van den top zijn!" beweerde er een op den bijna boozen toon van iemand, die het tegenovergestelde niet *wil* hooren. — »*O mási djau, toewan*!" — »Zoudt ge nu zoo'n onuitstaanbaren kerel niet . . . ?" — Ach, hoe zwaar worden langzamerhand de voeten bij het bestijgen van een zoo hoogen berg. Als nu en dan een omgevallen boomstam van slechts matige dikte dwars in ons pad lag, was het een verbazende toer, daarover heen te stappen. Doch terwijl wij nu werkelijk het doel der reis meer en meer nabij kwamen, werd tot ons geluk het pad iets minder steil. Het was aan ieders gang te zien, hoezeer dit verademing gaf.

Terwijl gedurende eene lange poos niemand een woord had gesproken, kwamen nu, daar het pad telkens gemakkelijker werd, de tongen weêr los. Vroolijk riepen we elkander toe, dat het gaan over het gras en bij zoo weinig helling even goed was als uitrusten. Met forsche schreden ging het vooruit . . . . Maar eensklaps staat daar ginds de voorste van ons stil bij eene bocht van het pad. . . .

»Hoe blijft hij daar zoo staan? Wat ziet gij daar?" vraagt ieder. Allen haasten zich, om de reden van dit oponthoud te

ontdekken, en — we staan plotseling aan den rand van den krater, en staren in de diepte.

Eene huivering voer ons door de leden.

»Hoe verschrikkelijk!" — »God, wat een afgrond!" is beurtelings de kreet der algemeene ontzetting.

Het was mij niet mogelijk om dicht aan den rand te komen. Een oogenblik zelfs gevoelde ik neiging om veiligheidshalve op den grond te gaan zitten. Ik duizelde, ik vreesde!

Hoe grimmig is het voorkomen van die bruingrauwe rotswanden. Geheel kaal, van boven tot beneden gescheurd, gespleten, dalen ze bijna loodrecht in de vreeselijke diepte. Hoewel het volle zonlicht alles beschijnt, kunt gij ternauwernood de stellig groote rotsblokken van elkander onderscheiden, die op den kraterbodem liggen. Alle voorwerpen daar schemeren voor uwe oogen door den verren afstand. Mijn God, welk een gapend graf!

Zie, daar zweven eenige zwaluwen in den krater heen en weêr. Zij nestelen in de spleten van den kraterwand. Kleine teêre diertjes! hoe verhoogt uwe verschijning het machtige en ontzettende van dit natuurtooneel, hoe maakt uw zacht gesjilp de door niets gestoorde plechtige stilte voelbaar, die hier heerscht!

De zwaluw legt haar jongen neêr
In 't kunstig nest bij Uw altaren! .....

De lucht is helder. Rechts van ons komt eene kleine wolk tot aan den kraterrand glijden, statig en kalm. Ze zweeft zachtkens over den rand heen, daalt in de diepte neêr en doorloopt als met majesteit de ruimte. Zij gaat beneden ons de plek voorbij, waar wij staan en zwijgen. Daarna buigt ze

links van ons naar boven, klimt langzaam over den rand heen en — gaat heen, even schoon en rustig als ze kwam.

Hoe overstelpend spreekt alles van Oneindigheid, van Macht!

Om half twee ongeveer waren wij op den top aangekomen. Na eenige oogenblikken het tooneel genoten te hebben, dat zich zoo plotseling aan ons had vertoond, begaven wij ons naar een tweetal hutten, die op een kleinen afstand van ons tegen den rand van den krater waren aangebouwd. De eene zou ons opnemen, de andere was bestemd voor de menschen, die ons begeleidden. Ons pad liep over den smallen rand zelven. Angstig greep ik telkens de struiken, die aan de buitenzijde hier en daar stonden. Zooveel mogelijk wendde ik het gelaat af van de diepte, die mij deed huiveren.

Spoedig kwamen we behouden in ons verblijf aan. De beide hutten waren hier vroeger gebouwd ten behoeve van de ambtenaren en geëmployeerden bij den geographischen dienst. Wij beschouwden ons hier, in alle mogelijke beteekenissen van het woord, boven de wet, en maakten ons zonder omslag van de huisjes meester. De wanden bestonden uit dunne boomstammen, het dak was met droog gras gedekt. Gaten die de wind er in gemaakt had, stopten we met mos en bladeren dicht. Het huisraad bestond uit een tafeltje van gevlochten bamboe, groot genoeg voor één persoon, een houten stoel, die ineen zakte toen ongelukkig juist de dikste onzer er op ging zitten; en, *last not least*, eene groote balê-balê (bank). Wij berekenden, dat met een spaarzaam gebruik en eene

slimme verdeeling van de ruimte, de laatste aan vijf personen ligging zou verschaffen.

Vermoeidheid en honger deden zich nu met kracht gelden. Het maal, dat we gebruikten, was hoogst eenvoudig. Droge rijst, die wij gekookt hadden meêgenomen, en ham met een weinig zout en spaansche peper — voilà tout! Maar ik verzeker u, dat wij het ons lieten smaken. Lepels, die we thuis hadden gelaten, werden op zijn javaansch door vijf van de „tien geboden" vervangen, terwijl een schuimend glas bier ons de droogte van het middagmaal hielp vergeten.

„*Toetoep pintoe*" (de deur toe)! riep er een, die dicht bij den uitgang zat en het koud begon te krijgen. Trouwens het ging ons allen zoo, en gaarne wilden we, om wat warmte te winnen ons vergenoegen met het licht, dat niet door de afwezige ramen, maar door de reten binnenviel. De een na den ander strekte zich op de bank uit, maar vergat niet zich tot aan de kin met eene wollen deken te bedekken; van ons „lekker te maken" was geen sprake. Kluchtige gedachte, om in Indië op het midden van den dag geheel gekleed en onder eene dikke deken eene siesta te nemen!

Mij was het, evenals bijna al den anderen, onmogelijk om te slapen. Daartoe was ik al te zeer onder den indruk van hetgeen we pas hadden gezien. Terwijl ik de oogen sloot, tooverde mijne verbeelding me allerlei ijselijkheden voor.

Te vier uur stonden wij gereed, om op nieuw en rustig te beschouwen, wat we nog slechts vluchtig hadden gezien. We wapenden ons met geïmproviseerde alpenstokken, dunne en puntig afgesneden bamboetakken. Zij kwamen ons uitnemend te stade, vooral daar het onvermijdelijk was telkens over

den rand van den krater te loopen. Bij het begin onzer wandeling bekroop mij weder hetzelfde gevoel van angst, dat echter langzamerhand week. Een van onze javanen gaf mij bij deze gelegenheid een werkelijk treffend bewijs van goedhartigheid. Toen hij namelijk zag, dat ik wat bang was, kwam hij aan den binnenkant naast mij loopen, om mij zoo noodig te steunen, terwijl het smalle pad aan niet meer dan één persoon plaats gaf. Natuurlijk liet ik hem terstond zijn voornemen opgeven, de gedachte alleen was ijzingwekkend.

Toen wij verder om den krater heengingen, zagen we duidelijk, dat een vrij breede rotswand dezen tot eene zekere hoogte in twee ongelijke helften verdeelt, eene oostelijke en eene westelijke. Midden in dien rotswand zagen wij een plek, waaruit dunne rookwolken opstegen, die een sterken zwavelreuk verspreidden. Hoewel Junghuhn verzekert, dat alleen uit dien wand bewijzen van vulkanische werking oprijzen, zagen wij op nog drie à vier andere plaatsen hetzelfde verschijnsel. Over het geheel zijn de wanden van den krater geheel kaal. Op enkele plaatsen vertoonen zich eenige struiken. Geheel om den krater heen te loopen is niet wel mogelijk. Wij bepaalden ons tot de kleinste helft van het noord-oosten tot het westen. En men zal zich eenige voorstelling kunnen maken van den omvang en het ontzaglijke voorkomen van den kolk, als ik zeg, dat men volgens onze berekening — ook wegens het moeilijke terrein — drie volle uren noodig zou hebben, om eene wandeling rondom den krater te doen.

De berg is tot aan den top begroeid. Het hoogst, zelfs tegen den kraterrand aan, groeit de Tjermai, een heester met frischroode takken en kleine dikke blaadjes. Of de berg naar den

heester, dan wel de laatste naar den eerste is genoemd, weet ik niet.

Toevallig, terwijl we elkander iets toeriepen, bemerkten wij, dat het geluid twee à drie malen door de rotswanden werd weerkaatst. Een groote steen, dien we naar beneden wierpen, viel op den kraterbodem neêr met een knal als van een geweerschot, die evenzoo herhaaldelijk terugkwam. Dit leidde ons tot de ontdekking van eene prachtige echo. Als men post vatte bij een paal, die bij onze hut was gemetseld voor de triangulatie, en men van daar iets riep, werd dat met ongeloofelijke helderheid herhaald. Een uit ons vijftal, in 't bezit van eene krachtvolle stem, vergastte ons op militaire kommando's en kreten ter eere van vaderland en koning, die de echo hem even krachtig nariep. Zes lettergrepen, achtereen uitgeroepen, kwamen zoo volkomen duidelijk terug, dat wij opgetogen waren, en niet moede werden er naar te luisteren.

De zon bescheen met vollen luister alles om ons heen, maar op hetzelfde oogenblik was de berg beneden ons geheel in wolken gehuld. Wij bejammerden het, dat ons daardoor het uitzicht op het land geheel benomen werd. De teleurstelling werd echter vergoed door onbeschrijfelijk schoone wolkgezichten. Aan de noordzijde strekte zich een veld van wolken uit, waarboven slechts eenige groote gevaarten zich verhieven. Deze nu werden aan den eenen kant schitterend door de zon verlicht, terwijl aan de andere zijde de schaduw helder hun vorm teekende op het vlak. Tusschen die groote wolken schoten de zonnestralen door als bundels van schitterend licht en veroorzaakten een heerlijk perspektief.

Zoodra de zon was ondergegaan, sloten wij ons in de hut op. Tegelijkertijd bracht men onze paarden dichter bij honk en bond ze daar aan de struiken vast. We hadden onze paardenjongens 's middags gezegd, dat zij ze moesten laten grazen op een van de grasplekken, twee à drie honderd voet beneden ons. Zoolang het dag was, hadden die lieden er niets tegen, maar nu de avond viel wilden ze zijn, waar het gezelschap was, en wel uit vrees voor tijgers, waarvan we werkelijk bij het naar boven gaan een spoor hadden gezien.

We hadden het nu bitter koud. Flanellen jassen trokken we over onze gewone kleeding aan en sloegen dekens om de beenen. We zaten op turksche wijze op de balê-balê ons diner te gebruiken, waarvoor we de benoodigdheden in blikjes hadden meêgenomen, en waarbij de soep uit theekopjes werd genuttigd. Als iemand ons op dat oogenblik daar had gezien, met onze verbrande aangezichten, het hoofd gedekt, en in overigens lang niet keurig toilet; elk met zijn bord op de knieën; een groote schotel met dampende aardappelen en een stuk vleesch op het armoedige tafeltje, — en het geheel bestraald door het licht van kaarsen op flesschen — hij zou de gansche groep misschien het penseel van een goed schilder hebben waardig geacht, maar onszelven wellicht hebben aangezien voor een hoopje smullende poldergasten.

Ten einde eens recht een winteravond te hebben, hadden we punch meêgebracht. De flesch werd ontkurkt en het warme water stond gereed, maar ze werd niet gedronken. Wij leden namelijk allen aan congestie, die de meesten gedurende den nacht belette te slapen, terwijl twee van onze medereizigers nu en dan neusbloeding hadden.

'sNachts was er volkomen windstilte. Eene zeer gelukkige omstandigheid, daar anders de koude onverdraaglijk ware geweest. Ik lag geheel gekleed onder twee zware dekens. Als men gewoon is aan eene warmte, die bijna dagelijks klimt tot 88° Fahrenheit, en zich dan plotseling verplaatst ziet in eene temperatuur van 45° — die 's nachts daalde tot 38° —, dan is het zeker geen wonder, dat men een weinig ineenkrimpt.

De sterren fonkelden nog aan den hemel en overal was het nog volslagen duister, toen wij naar buiten gingen, om te zien of de zon weldra zou opgaan. Wij stonden te klappertanden, hoewel we ons in dekens hadden gewikkeld. Eenige bleeke strepen werden welhaast zichtbaar in het oosten. Het wit werd geel. Het geel ging over in oranje. Het oranje maakte plaats voor rozerood en goud — daar verscheen, terwijl beneden ons niets dan eene donkere massa te zien was, de zonneschijf boven den horizon. Zij wierp haar eerste heldere stralen door de oneindige ruimte en op den top van den berg. Die stralen schitterden als de fiere boden van eene fiere koningin, die den nacht verjaagt en uitroept: Aan mij de heerschappij! Onuitsprekelijke grootschheid van dit oogenblik! Men zou alles willen geven, om een Haydn te zijn en in eene jubelende hymne het gemoed te kunnen uitstorten.

De zon ging 5 uur 15 minuten op, dus voor ons nagenoeg drie kwartier vroeger dan voor de overige bewoners van Java.

Terwijl we ons allen naar het oosten hadden gewend, slaakte een onzer een kreet van bewondering. We zagen om, en — bij den eersten oogopslag was het alsof een reusachtige berg tegenover en boven den onze zich verhief. Maar neen,

het was de schaduw van den Tjermai, door het zonlicht aan den hemel geteekend. Donkerblauw stond de gedaante van den berg tegen de heldere lucht afgebeeld. Hoog verhief zich de top en breed daalden de zijden neêr tot aan den horizon. Een vreemd, maar schoon schouwspel!

Doch meer treffends wachtte ons. Aan de zuidzijde van den berg vormden de wolken eene effene vlakte met slechts zeer geringe golving. Eerst flauw, weldra schitterend, verblindend door de zonnestralen verlicht, geleek die vlakte volkomen op een omgeploegd veld, met versch gevallen sneeuw bedekt. In mijne verbeelding zag ik een wintermorgen op het land; en ik genoot volop, want de gelijkenis was zoo volkomen, dat men zijne oogen van het tooneel moest afwenden, om bij de koû, die men werkelijk gevoelde, te bemerken, dat het wintertafereel eene illusie was.

Uit het sneeuwveld en de zee van wolken, die om den berg lagen, verhieven zich ettelijke hooge bergtoppen, met hunne zwartgrijze kleur scherp afstekende bij het wit van de lager zwevende wolken, in wier schaduw ze waren gehuld. Als in onze onmiddellijke nabijheid hadden we den Slamat op de grens van Tagal en Banjoemaas; den Tjikorai, den Tangkoeban-Prahoe en andere Preangerbergen. Verder van ons verwijderd zagen wij in het westen den Salak en den Gedé in het Buitenzorgsche, terwijl in het oosten de Samarangsche bergen duidelijk door ons werden gezien.

Ook nu beletten ons de wolken eenig landpanorama te genieten. Even na zonsopgang scheen het, dat de noordkust geheel zichtbaar zou worden. Gedurende eenige oogenblikken konden we tot aan de baai van Samarang de golvingen van

het noorderstrand waarnemen; eenige rivieren zagen we blinkend zich kronkelen. Maar spoedig hulde zich alles in een nevel, die land en zee aan onze oogen onttrok.

Wij bepaalden nu, dat we om acht uur de terugreis zouden aanvaarden, en haastten ons dus, om in den kortst mogelijken tijd te ontbijten. Onze verkleumde vingers warmden we aan het kopje thee, we pruttelden wat tegen de verstijfde, onhandelbare boter, gaven de noodige bevelen voor het inpakken onzer bagage, en verlieten onze hut, om nog zoolang mogelijk de tooneelen op den top te genieten.

Ook hier boven heerscht overal de diepste stilte. Ge verneemt geen enkel geluid, zelfs niet het gegons van eene vlieg. De zwaluwen in den krater — waarvan leven die diertjes daar? — zijn de eenige levende schepselen, die men ziet. Van de insektenwereld, anders zoo ontzaglijk rijk op Java, vindt men geen spoor. Wij begaven ons op nieuw naar de westzijde, vanwaar men den krater het best in zijn geheel kan overzien. Onder het gaan trof ons nu telkens eenig geluid, het meest overeenkomende met het gerucht van ver verwijderde menschelijke stemmen. Het scheen ons nu en dan toe, dat er ergens gezongen werd. En de schijn bedroog ons niet: het gezang kwam uit den krater, waarin vijf onzer inlandsche reisgenooten waren afgedaald. Aan de oostzijde, waar de wand het minst steil en meer begroeid is, kan men naar beneden gaan, doch niet dan met de uiterste moeite. Ook is dat den javaan alleen mogelijk, die op zoo merkwaardige wijze zijne kalmte weet te bewaren, en daarenboven met zijne ongeschoeide voeten als twee andere handen zich overal aan de rotsen vastklemt. Een europeaan zou het niet kunnen ondernemen,

zonder zich aan levensgevaar bloot te stellen. Onze vijf waaghalzen hadden gezien, dat wij brokjes graniet en ijzererts opzochten, en begrepen dat wij ook gaarne eenige stukken zwavel en kalksteen van den bodem zouden willen hebben. Zonder dat wij er iets van gezegd of er zelfs aan gedacht hadden, waren zij naar beneden gegaan, om die te halen. Men vertelde ons trouwens, dat eens in het jaar enkele inlanders den kraterbodem bezoeken om zwavel te halen, die als geneesmiddel tegen huidziekte wordt aangewend.

Bij het afdalen, op den bodem en gedurende het wederopstijgen deden onze javanen aanhoudend hun godsdienstig gezang hooren, dat langs de wanden weergalmde en verzwakt tot ons kwam. Ook hebben zij daar stellig hun offer gebracht; immers als wij in het groote woud halt hielden, werd door de inlanders telkens een weinig wierook geofferd.

De lezer zal zich eenig denkbeeld kunnen vormen van de diepte van den krater — zij bedraagt eenige honderden voeten, — als ik zeg, dat wij bij de grootste oplettendheid, en niettegenstaande de gansche ruimte overvloedig verlicht was, telkens de Javanen, die zich op den bodem bewogen, uit het oog verloren. »Waar zijn ze nu?" vroeg ieder op zijne beurt, en eerst na eenige aanwijzing vond het zoekend oog hen terug.

Welk een onuitsprekelijk genot was het, om in liggende houding over den kraterrand heen te zien en zich aan den indruk van het tooneel over te geven. — Wat moet toch de uitbarsting van een vulkaan vreeselijk zijn! Het is bijna ondenkbaar, dat die gansche diepte tot aan den rand zich vult en gloeiende stroomen langs de zijden van den berg afzendt. Wat ontzettende kracht moet het zijn, die gansche rotsblok-

ken uit dezen afgrond wegslingert. Is het niet, om te huiveren?

Eene wonderlijke aandoening maakte zich telkens van mij meester. Er was eene eigenaardige overeenstemming tusschen de statige onbeweeglijkheid van die steile wanden, door de morgenzon verlicht, het verwijderd gezang der javanen en die kronkelende wolkjes van zwaveldamp, die vredig en kalm opstegen uit den bodem. Het was alsof een zacht ochtendgebed uit de diepte opklom, alsof de afgrond zijn morgenoffer had ontstoken ter eere van den Schepper!

Zoo is het schijnbaar. Maar in werkelijkheid zijn die dunne wolkjes eene waarschuwing voor de vreeselijke kracht, die hier sluimert. Wie weet, als zij eenmaal ontwaakt, wat woest geluid uit de diepte zal rijzen, hoe dood en verwoesting uit haar zullen voortkomen! . . .

Maar de reusachtige berg slaapt. En de liefelijkste tinten treffen het oog, nu het zonlicht daalt op het bruine graniet, de gele zwavel, het witte zand, de bruingrauwe wanden. Ik geloof, dat ik nog nooit zoo sterk als hier heb gevoeld, dat de natuur zwijgend spreken kan. Nu eens scheen het mij toe, dat slechts een eerbiedig fluisteren mijn oor trof. En dan weêr was het mij alsof het daverde uit den afgrond: Eer de bergen geboren waren, ja, van eeuwigheid zijt gij God!

Wij namen den reisstaf, den langen bamboestok, in de hand en aanvaardden de wandeling naar beneden. Wij deden haar bijna geheel te voet. Zij viel ons dan ook vrij wat gemakkelijker dan de tocht naar boven. Het is wel waar, dat

het dalen geducht op enkele beenspieren aankomt en het een zeer onaangenaam gevoel is, als ten laatste de knieën beginnen te beven. Maar men haalt vrijer adem dan bij het klimmen. Men kan een gesprek gaande houden en elkander zijne opmerkingen mededeelen.

Een vriendelijk gezicht was ons reeds terstond eene menigte acaciaboschjes. Het fijne, frissche groen en het bruin en geel gestreepte hout van deze boompjes verplaatsen mij in gedachte in het vaderland, waar ik uit onze woonkamer dezelfde boomen bewonderde. Aangenaam werden tevens onze reukorganen getroffen door welriekend gras, dat op 8- en 9000 voet hoogte weelderig groeit. Het verspreidt een zoeten geur, gelijkend op dien van goed gewonnen hooi, en is volgens Junghuhn het geliefkoosde voeder der rhinocerossen.

Het deed ons hollandsch hart goed, zoovele kennissen, of familie er van, te vinden onder de planten en boomen. Vooral trof ons dit, toen wij weêr in het groote bosch waren. Viooltjes bloeiden in menigte langs het pad. De zoogenaamde boterbloempjes kwamen evenzeer telkens voor. Wij merkten voorts een soort van balsamine op en stonden stil bij bloeiende rhododendrons (alpenrozen), terwijl de kamperfoelie haar groen en bloemen uit de struiken ons toereikte. IJverig verzamelden wij uit deze kinderen van het woud eenige souvenirs. Ik zou wel meer plantjes willen opnoemen, die ons troffen. Maar uit vrees van tot allerlei botanische ketterijen te vervallen, durf ik niet voortgaan.

Welk een rijkdom van woekerplanten en orchideën! De groote vochtigheid schijnt overal de stammen en takken der boomen tot een vruchtbaren grond te maken voor deze woud-

ornamenten. Vooral ééne soort van orchideën trok onze opmerkzaamheid. Op aanzienlijke hoogte zetten zij zich op den boomstam, spreiden van daar naar alle zijden hare bevallige bladeren uit, die in vorm en eenigszins ook in grootte op pisangbladeren gelijken, en doen u denken aan het fraai bewerkt kapiteel van eene forsche zuil. De vochtigheid bracht ook al die mossoorten te voorschijn, die wij hier overal zagen. Telkens ontmoetten wij groote boomen, die van boven tot beneden behangen waren met lange witte mosdraden. Natuurlijk zijn zulke boomen meer dood dan levend. Wij noemden ze wegens hunne witte baarden de grijsaards van het woud.

Langen tijd zochten wij ook nu tevergeefs naar den eik. Maar allengs kwamen wij tot de slotsom, dat onze plantenonkunde ons parten speelde en dat de knolvormige vruchten, die wij telkens zagen liggen, de eikels moesten zijn. De ongelijkheid aan den europeeschen eikel misleidde ons. De indische is bijna geheel in eene dikke groene schil besloten, terwijl de ons zoo goed bekende slechts voor een klein gedeelte in eene schaal gevat is. Ook de vorm van het blad wijkt bij den indischen eik geheel af.

Na het woud te zijn doorgetrokken, hielden wij weder halt bij het javaansche huisje te midden van de gevelde boomstammen. Een bejaarde inlander, die het hoofd van het hier wonende gezin was, had gehoord, dat wij heden zouden terugkeeren, en ontving ons op de hartelijkste wijze. Hij had twee balê-balê's gemaakt, belegde die nu met matten en noodigde ons uit, daarop plaats te nemen. Verschillende soorten van koewé-koewé (gebak) zette hij ons voor, en kwam weldra

met een grooten ketel buiten, waaruit hij in grove aarden kopjes ons koffie schonk. Neêrhurkend en met een glimlach bood hij ze ons aan. Wij merkten op, dat de koffie gezet was van geheele boonen. »Ja mijnheer", zei de oude man, »ik had de heeren zoo vroeg niet verwacht en nu had ik geen tijd, om de boonen te stampen." — Krachtig was de koffie niet, hoewel zuiver van smaak. Melk en suiker werden niet verstrekt. En toch smaakte deze drank ons heerlijk. Als men eene groote inspanning van het lichaam heeft gevergd, geeft een warme drank, die niet verhit, eene zeer weldadige ontspanning. Dat weten ook de javaansche koelies, die men zeer dikwijls een kopje warm water ziet drinken, wanneer zij ergens hun last hebben neêrgezet en uitrusten. — Het was tevens een genot om het tevreden gelaat van dien bejaarden bergbewoner aan te zien. Waarlijk, een javaan is in menig opzicht een edelmoedig schepsel, er schuilt poëzie in hem. Het komt zelfs wel uit bij de inlanders, met wie wij hollanders het meest in aanraking komen, bij onze bedienden en bij javaansche hoofden. Maar vooral de onverbasterde dessaman in het gebergte onderscheidt er zich door. Een chinees is een slimmerd, een rekenaar; als hij een vischje uitwerpt, doet hij het om een kabeljauw te vangen ... De javaan is veel zorgeloozer omtrent zijn voordeel; wat gij een gebrek moogt noemen, als ge maar erkent dat het de schaduwzijde is van de groote deugd der gulhartigheid. Misschien hoopte onze oude man op eene fooi, — een mensch is zoo niet, of hij houdt wel van eene kleine belooning. Doch die hoop was niet de reden van het blijde en gelukkige gelaat, waarmeê hij ons zijne gaven aanbood. Hij had zich veel moeite gegeven, om ons waardig te

ontvangen, en blijkbaar deed het zijn oostersch hart goed, dat wij van zijne gastvrijheid gebruik maakten.

»Tabe, kakê, trimakassi banjaq, slamat tingal! (Vaarwel, oude man, hartelijk dank, het ga je goed!)" De oude boog diep en boog nogmaals — en wij daalden den berg verder af.

Wij deden het echter op ons gemak en kwamen om twee uur 's namiddags te Argalinga aan. Na gegeten te hebben, deed een paar uren rustens ons goed. Toen wij hier maandag aankwamen, gevoelden wij moed noch lust om een bad te nemen. Immers op deze hoogte is het reeds zeer koel en het water vrij koud. Maar nu wij pas eene veel koudere temperatuur hadden genoten of uitgestaan, aarzelde niemand. In de open lucht namen wij onder een dikken waterstraal, die uit een bamboe neerviel, een heerlijk stortbad.

Den volgenden morgen gingen wij te paard van Argalinga naar Madja. Heerlijk praalden berg en dal in het zonlicht, en genotvol was ook deze terugrit — behalve, althans voor mij, het laatste gedeelte. Een lawaaimaker uit ons vijftal nam, op eenigen afstand van de plaats onzer bestemming, het kommando over de cavalcade op zich, ten gevolge waarvan we in het gelid en in vollen ren Madja binnenkwamen. Ofschoon ik ten gevolge van het achteruitslaan van mijn paard eenmaal bijna op zijn nek terecht kwam, bleef ik toch in het gelid en — gelukkig — in den zadel.

Toen ik 's namiddags te huiskwam, moet ik er vreeselijk uitgezien hebben. Mijne kinderen keken mij verbaasd aan, en mijne vrouw beweerde, dat zij mij niet herkende. Mijne handen en mijn aangezicht waren deerlijk verbrand; ooren, lippen, neus en oogleden gezwollen, en het geheel was met stof overdekt.

Nog wel vier of vijf dagen na mijne tehuiskomst gevoelde ik vermoeidheid, vooral in de spieren, die bij het dalen zooveel dienst hadden gedaan; maar al die kleine ongemakken werden overstemd door de herinnering aan het heerlijk genot, dat ik had gesmaakt. Nog dagelijks staan mij thans die tooneelen voor den geest, die op het menschelijk gemoed zulk een diepen indruk maken. Telkens vertoef ik nog in het grootsche zwijgende woud, staar ik in de diepte van den krater en gevoel ik mij op nieuw huiveren. Den ganschen tocht blijf ik gedenken als eene soort van bedevaart naar gewijde plaatsen, waar de natuur tot mij sprak van de majesteit en de almacht des Scheppers.

Cheribon, Oktober 1871.

EEN TOCHTJE

DOOR

HET TENGGERGEBERGTE.

Het maakt een groot verschil, of men reist langs de groote wegen van Cheribon en de Preanger Regentschappen of langs die van Pasoeroean, van Java's Oosthoek in het algemeen. Dáár kan men vijftig, zestig en meer palen reizen zonder een europeaan, eene europeesche onderneming of woning te ontmoeten; hier treft gij ze om zoo te zeggen overal aan. Ziet gij in de eerstgenoemde residenties ook langs den grooten weg dessa's, wier stilte nog als door niets werd gestoord, en den inlander in zijn onverbasterden eenvoud, — in deze streken grenst elke dessa schier aan eene suikerfabriek of eene tabaksonderneming, en de javaan is er een geheel ander mensch geworden. Ook een beter? Ik vind van neen. Mij althans en velen met mij, heeft de ondervinding geleerd, om hier meer dan elders tegenover den inlander op onze neuzen en onze zakken te

passen. Ach, de bekentenis moet mij van het hart, ook ik was vroeger in Holland vol geestdrift voor alle dusgenaamde liberale maatregelen. Ik rilde en toornde, als ik van rietslagen vernam; ik juichte alles toe wat er gezegd werd van de mishandeling, door Nederland den inlander aangedaan. Maar door eenige jaren hier te zijn, te vragen en te onderzoeken, ben ik allengs tot andere gedachten gekomen. Niet in dezen zin, dat ik mij niet van ganscher harte zou verheugen over alles, wat tot de opvoeding, de wezenlijke ontwikkeling, de waarachtige vrijheid van den inlander leiden kan. Maar ik heb leeren inzien en om den wil van den javaan zelven diep leeren betreuren, dat men het goede werk soms bij het verkeerde einde heeft aangevat; dat men allerlei voorbarige, ontijdige maatregelen heeft genomen; dat men door eene averechtsche menschlievendheid begonnen is, niet met onderwijs en innerlijke beschaving, maar met het losmaken van banden, het wegnemen van tuchtmiddelen, die nog zoo heilzaam en zoo noodig waren. Is het niet waar, dat als wij, europeanen op Java, vernemen van een inlander die veroordeeld is tot gevangenisstraf en dwangarbeid, wij onwillekeurig glimlachen? Is het mijzelven niet meer dan eens gebeurd, dat ik een zijweg insloeg, ten einde het genot van eene morgen- of avondwandeling niet vergald te zien door het ontmoeten van een hoop tierende, baldadige veroordeelden, naar hun zoogenaamden arbeid gaande of daarvan terugkomende?

Doch ik ben waarlijk al te vroeg van den tekst afgedwaald. Wat ik eigenlijk had willen zeggen is, dat ik mij verheugde in het vooruitzicht op een tochtje door het Tenggergebergte, ook wijl het mij van den grooten weg afvoeren en brengen

zou langs stille dorpen en liefelijke, rustige binnenpaden, waar het leven van den javaan en de schilderachtige natuur meer hun oorspronkelijk karakter hebben behouden. Immers voor hem, die zich schier uitsluitend op hoofdplaatsen en langs heerbanen beweegt, is het alsof men eene geheel andere wereld binnentreedt.

Wij gingen 's morgens vroegtijdig van Pasoeroean naar Paserpan, de hoofdplaats van het distrikt Tengger. Wij stapten bij den wedônô af en vertoefden er eenige oogenblikken, beleefdheidshalve een kop thee drinkende en een inlandsch gebakje etende. Onze wagen moest hier blijven staan, onze goederen werden door koelies verder gedragen en wijzelven wapenden ons met zonnehoeden en handschoenen, en stegen te paard. Het doel van onze reis zou voor heden zijn de dessa Ngembal, een tiental palen ver en een paar duizend voet boven de oppervlakte der zee gelegen.

Onmiddellijk nadat wij het erf van den wedônô waren afgereden, sloegen wij van den grooten weg rechts af, — en daar begon het bekoorlijk slingerend pad, nu eens rijzend, dan eens dalend, hier u opheffende boven het omringende landschap en een vriendelijk vergezicht vergunnende, daar u opsluitende tusschen enge bergwanden, voor wier geboomte gij van tijd tot tijd het hoofd buigen en den voet terugtrekken moet. In het eene oogenblik ziet gij al stijgende op tot een bladerendak dat u heerlijk beschermt tegen de felle zonnestralen, in het andere daalt gij en trekt gij over eene bamboezen brug, waaronder klaterend, schuimend, dartel het bergstroompje doorschiet, het gesteente in zijne bedding met parelen bestrooiend. Diepe vrede, zacht ge-

ruisch, zoet gemurmel omringen u aan alle zijden. Wat reine gewaarwordingen maakt deze omgeving in u wakker! Hoe raakt hier Natuur met haar tooverstaf u aan, en wekt uiterlijk en innerlijk het oog om te zien, het oor om te hooren, heel uw wezen tot honderdvoudig genieten! .... Weest gegroet, gij bergen en dalen, stille wouden en bruisende stroomen, o liefelijk binnenland van Java, wees dankbaar gegroet! —

Te Ngembal aankomende, werd op de gamelan de bekende welkomstdeun geslagen, die over geheel Java dezelfde is, en boven het dak, waaronder we zouden verblijven, wapperde vroolijk de Hollandsche vlag — alles ter eere van het hoofd van 't gewestelijk bestuur, dat in ons midden was, of liever dien wij op zijne vriendelijke uitnoodiging vergezelden. Eene omstandigheid van niet geringe beteekenis op zoo'n reisje, want zij is niet alleen van invloed op de vroolijke ontvangst, welke men overal vindt, maar ook op het paard dat men bestijgt, op het logies en de tafel, op de wegen zelfs die men berijdt.

Het was een nederig dak, dat ons dien dag opnam. Ofschoon voor de bijzondere gelegenheid vrij goed ingericht, was het slechts een pondok (optrekje) van bamboe, zeer laag van dak en donker. Ik was met een mijner reisgenooten in een eng kamertje gelogeerd, waar twee kleine ledikanten tegenover elkander stonden. Het was ons geraden, niet op hetzelfde oogenblik b. v. naar onze laarzen te bukken, zoo we niet met onze hoofden of met iets anders tegen elkander wilden stooten. Een belangstellend lezer zal misschien denken: Hoe benauwd moet in een warm land als Indië zoo'n klein slaapvertrek zijn! Maar van benauwdheid is in een

bamboezen huis geen sprake; door duizend reten in de gevlochten wanden heeft overvloedige luchtverversching plaats, soms zelfs meer dan u lief is. Neen, meer aan licht dan aan lucht ontbrak het ons. Door een getralied venstertje zonder glas, van een voet hoog en breed, kwam zelfs op het midden van den dag slechts een schemerend licht binnen. Gelukkig, dat in de binnenlanden een ongeschoren kin en eene ietwat onachtzame kleeding weinig aanstoot geven.

Nauwelijks hadden wij ons nedergelegd om de gewone namiddagrust te genieten, toen — de westmoesson was nog niet geheel voorbij, ofschoon bezig met afscheid te nemen, — de regen met felle stroomen begon neder te vallen. Mijn buurman en ik gingen onwillekeurig in onze respektieve bedden overeind zitten, en keken elkaar met een bedenkelijk gezicht aan. Want vooreerst zouden we aan onze afspraak om straks eene ferme wandeling te maken geen gevolg kunnen geven; en ten anderen, wat zouden de steile paden, die wij den volgenden morgen te paard moesten passeeren, ontzettend glad worden! Een kwaad vooruitzicht dit laatste: hij toch was een vrij goed ruiter, maar wat bang op een paard; ik was niet bang, maar een gansch onbedrevene in de edele rijkunst. Maar »soedah!" zeiden we, we konden er toch niets aan doen, en vergaten onze zorgen.

Tegen den avond hield de stortregen op en konden wij, met behendigheid de droge plekjes uitzoekende, toch even een kijkje nemen buiten het erf van onze landelijke woning. Door het dichte groen heen ontdekte ik, honderd passen ongeveer voor ons uit, afgebrokkelde muren met mos, varens en allerlei planten begroeid. »Ha," dacht ik, »overblijfselen

van den Hindoetijd, eene tempelruïne!" En reeds begon ik er mij nog eens goed op te bedenken, hoe de verschillende leden van het indische pantheon, een Ganesa, een Siwa, een Doerga er uitzien om straks mijne reisgezellen zoo noodig met mijn licht te kunnen bijstaan....

»Welke ruïne?" vroeg kalmpjes de kontroleur van Tengger — »die muren daar? Dat zijn de overblijfselen van een koffiepakhuis; het is ook een poos ingericht geweest tot woning van den kontroleur, die vroeger hier gevestigd was."

Hoe men uit de lucht kan vallen! — Ik heb later een assistent-resident ontmoet, die eens als controleur te Ngembal had gewoond. Omringd door ravijnen en steile bergpaden had hij daar vertoefd met vrouw en kinderen, het eenige europeesche gezin te midden der dessabewoners. Hij had er ziekte in zijne familie gehad, terwijl de dokter van de hoofdplaats geen tijd had en ook geen kans zag, om bij hem te komen. Aan de stilte raakt men gewoon, ik wil het gaarne gelooven. Maar men dient ook aan vrij wat ontbering te gewennen, eer men zich in het binnenland tehuis gevoelt. Zoo heerlijk het is, om het te doorreizen en te aanschouwen, zoo weinig aantrekkelijk vind ik het om er te wonen.

Den volgenden morgen achtten wij het raadzaam, niet te vroeg op reis te gaan. Immers de warmte zou op deze hoogte ons niet hinderen en den weg, dien wij langs moesten, gunden we zoodoende meer tijd om op te drogen. Wij stegen eerst om half negen te paard, en richtten ons zuidwaarts naar het vierduizend voet hoog gelegen Nongko-djadjar. De streek, die wij doorgingen was woester dan die van gisteren, en het was duidelijk te zien hoe ons pad hier beurtelings liep over

den nok van de ribben, die oploopende den Tengger vormen, en beurtelings door de enge diepten, die deze spitse ruggen vaneenscheiden. Nu en dan was onze weg niet breeder dan vijf of zes voet en zagen wij aan weerszijden het ontzaglijk ravijn, dat echter door overgrooten rijkdom van boomen en planten ons eerder uit de diepte toelachte dan verschrikte. Voorzichtigheidshalve was op de smalste plekken aan beide kanten van den weg eenig ruw hekwerk aangebracht, uit boomtakken gevlochten. En waar wij langzaam, nu eens naar deze dan naar de tegenovergestelde zijde ons wendende, in de diepte afdaalden, daar verhief de bergwand met zijn wuivende boomvarens en zijne machtige stammen zich weldra hemelhoog boven onze hoofden. Trotsch was het tooneel in de diepte, grootsch het gezicht naar omhoog.... maar onze opgetogenheid werd telkens binnen zeer enge grenzen teruggedrongen door een heel prozaïsch ding — door de gladdigheid!

Wie de donkerbruine paden van Java's koffietuinen niet kent, kan zich geen denkbeeld vormen van de glibberigheid dier nimmer effene, maar altijd klimmende en dalende wegen. Vooral na regen kunnen zij zoo glad zijn, dat men, waar het terrein belangrijk helt, onmogelijk zonder te vallen naar beneden kan loopen. Doch des te meer bewondering verdienen de kleine inlandsche paarden, die u ongedeerd langs de steilste hellingen omlaag brengen.

Zie eens, hoe zoo'n schrander dier voetje voor voetje met u de hoogte afdaalt. Nu eens richt hij zich rechts, dan weêr links. Hier en daar blijft hij een oogenblik staan, als om het terrein op te nemen, en te zien, te peilen waar hij het veiligst

den tengeren hoef kan nederzetten. Telkens glijdt hij uit, maar geen nood! Hij behoudt zijne bedaardheid en vol zelfbeheersching neemt hij zijne treden nog wisser. Soms zakken hem de achterbeenen gansch en al onder het lichaam vandaan — wees slechts niet bang! Hij zit een oogenblik en richt zich daarna met behoedzame kracht weêr op. Laat hem stil gaan, zooals hij wil; dwing hem niet met den teugel naar deze of gene zijde, uwe wijsheid zou u noodlottig worden, terwijl zijn geduld, zijne rustige kracht en zijne bekendheid met het terrein u voor alle gevaar behoeden. Eindelijk daar heeft hij u op vlakker bodem gebracht en onwillekeurig klopt ge bewonderend en erkentelijk het schrandere beest op den nek; hij verdient het, want het is een waarachtig kunststuk, dat hij volbracht heeft.

Men loopt bij zulk eene gelegenheid slechts één gevaar. Als de weg zoo sterk helt en zoo glad is, dat het paard zich niet langer weêrhouden kan, gebeurt het dat hij zich angstig maakt, en zijn heil zoekt in een woedenden ren naar beneden. Daarbij in het zadel te blijven is zoo goed als onmogelijk; de kans om een arm of been te breken is dus buitengewoon groot. Dien morgen ben ik gelukkig aan dat gevaar ontkomen. Wij stonden voor eene steile en lange helling. De resident koos de wijste partij en ging te voet naar beneden, gesteund door twee inlanders, die met hunne buigzame teenen als in de klei grijpen en daardoor zeer vast staan. Wij anderen zouden de steilte te paard afdalen, ik voorop. Maar reeds terstond gleed mijn paard uit en weêr uit, hij deed een paar sprongen voorwaarts en stond op het punt om in galop naar beneden te gaan, toen ik gelukkig door uit al mijne

macht aan de teugels te trekken het dier dwars op den steilen weg tot staan kreeg. Fluks grepen toen een paar handige javanen den toom en verlosten mij zoo uit een toestand, waarin ik volstrekt niet op mijn gemak was. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik van schrik beefde.

»Zie, dat is een ander gezicht dan onze pondok te Ngembal!" riepen wij onwillekeurig uit, toen wij vlak vóór ons op eene hoogte de pasangrahan (inlandsch logement voor reizende ambtenaren) van Nongko-djadjar aanschouwden.

Het is een ruim gebouw, van hout opgetrokken, met zes kamers en van goede meubelen voorzien. Het ligt op een open terrein, dat u naar bijna alle zijden een vrij uitzicht geeft over bosschen en bergen. Eene allerliefste plek in eene schoone bergstreek, waar op geen enkel uur van den dag de warmte hinderlijk is. Wij kwamen er om half twaalf aan, en terwijl wij in de voorgalerij eene kleine verversching gebruikten, wachtende op de koelies, die met onze bagage nog onder weg waren, roemden wij als om strijd de heerlijke, koude berglucht, die elk windje ons te gemoet voerde. Konden wij hollanders op Java overal in zulk een klimaat wonen!

Wij troffen het prachtig met het weêr, den ganschen namiddag en avond droogte en een heldere lucht. Eene ferme wandeling vermeerderde, nog zoo mogelijk onze opgewektheid. Even voordat wij 's avonds zouden gaan eten ontving een onzer, een weinig bezorgd over ongesteldheid ten zijnent, een brief met gansch bevredigende berichten. Dus was er, toen wij aan tafel gingen, geen spoor van een rimpel op eenig voorhoofd te zien; we lieten ons de weltoebereide prijzen in de koelte heerlijk smaken; het glas wijn had hier het dubbele

want een onbeschrijfelijk gevoel van welbehagen, van veerkracht en opgewektheid was er het gevolg van. Ik zou, dacht mij, uren ver kunnen loopen en de zwaarste vermoeienis gemakkelijk kunnen doorstaan.

Het was nu spoedig kleeden, inpakken, een stevig ontbijt nuttigen en opstijgen. Onze bestemming voor dezen dag was Tosari, het bekende etablissement ter verkwikking van gezonden en kranken. Het ligt iets minder dan 6000 voet boven de oppervlakte der zee; wij moesten dus op nieuw belangrijk stijgen. Doch het eerste gedeelte van den weg klom zoo aanhoudend en zoo steil, dat wij na anderhalf uur gereden en ongeveer een derde van den afstand afgelegd te hebben, moesten stilhouden, om onze vermoeide paarden een weinig te laten uitrusten.

Toen wij weder op weg gingen, was het intusschen met den helderen, vroolijken morgen gedaan. Eerst streken ons dunne nevelen voorbij, die nog een weinig zonneschijn doorlieten. Maar de nevelen breidden zich weldra uit tot dikke vochtige wolken, die alle uitzicht beletten. Door eene zeer begrijpelijke ingenomenheid met het natuurschoon, dat ons van alle kanten omringde, vertelde men ons wel, dat men van dìt punt een heerlijk vergezicht had over de strandvlakte, van dàt den machtigen Smeroe zich kon zien verheffen. Maar wat baatte het ons? Zelfs het witte paard van den wedônô van Tengger, die eenige passen vóór ons uitreed, was telkens onzichtbaar door den grijzen mist. Tot overmaat van ramp werd de mist een stofregen, en maakte deze op zijne beurt plaats voor dikke droppelen, die weldra in milden overvloed op ons nedervielen.

schouwd wordt. Een volk, welks gevoel van eerbaarheid en welvoeglijkheid door zulke zaken niet gekwetst wordt, staat zedelijk gewis niet hoog.

»Hoe laat zou het zijn?" vroeg ik aan mijn buurman, dien ik zag geeuwen.

»Half twaalf", zei hij op zijn horloge ziende.

»Dus meer dan bedtijd voor menschen, die van middag niet geslapen hebben, en morgen vóór de zon op willen zijn."

Ik stond op, wenschte den anderen goeden nacht en begaf mij te bed. Niet lang daarna hoorde ik ook mijne reisgenooten hunne kamers opzoeken. De muziek zweeg, en weldra was alles in en om de pasangrahan in diepe rust. Buiten breidde zich de hemel onbewolkt en bezaaid met sterren over de zwijgende dalen en heuvelen uit. Geen windje woei er, geen tak of blad bewoog zich, door geen enkel geluid of ook maar geritsel werd de groote stilte gestoord. Het lichaam moet al vrij krank zijn of het zonnetje van binnen al zeer verdonkerd, wanneer niet de mensch, bij dezen diepen vrede eener schoone natuur, van vriendelijke en goede gedachten vervuld, langzaam uit het land der werkelijkheid in dat der droomen overgaat.

Er behoorde den volgenden morgen moed toe, om naar indische gewoonte een bad te nemen. Want het was zoo koel, dat ik reeds geneigd was om te pruttelen, toen men mij halfwarme koffie bracht, en met genot koesterde ik mij in de eerste zonnestralen. Maar ik nam een kloek besluit, stapte in de badkamer en stortte het kilkoude water ettelijke malen over het lichaam uit. De dappere daad bleef niet onbeloond,

tegenover haar in het vereischte postuur; en menigmaal brengt hare vaardigheid het inlandsche publiek zoo in verrukking, dat zij luide wordt toegejucht, en allen in koor sommige tonen van de gamelan medezingen.

Dit verschijnsel, zoo geheel en al strijdig met het volkskarakter, wordt zeker het best verklaard, wanneer men aanneemt — zooals, naar ik meen, doorgaans geschiedt — dat de gewijde danseressen, die in den Hindoetijd aan de heidensche tempels verbonden waren, sinds de invoering van den mohammedaanschen godsdienst, van de tempels op straat zijn gekomen.

Zeer zeker legt het geen gunstig getuigenis af omtrent de zedelijkheid in het algemeen, omtrent het huiselijk leven en de huwelijkstrouw van den inlander in het bijzonder, dat er geene feestvreugde kan zijn zonder deze priesteressen van Venus en Terpsichore. Doch de indruk dien men hiervan ontvangt, wordt nog veel treuriger wanneer men weet, dat het ongebonden leven dier vrouwen den inlander zelf in 't geheel niet tegen de borst is. Integendeel, de ronggengs deelen in de toegenegenheid der bevolking, in zekeren zin zijn ze geacht. En talrijk zijn dan ook de voorbeelden, dat eene danseres, na gedurende eenige jaren dit losse leventje geleid te hebben, een goed huwelijk doet b.v. met een inlandschen dorpsburgemeester, en door hare dessagenooten, vrouwelijke zoowel als mannelijke, als een waardig lid der gemeente be-

---

zoo opnieuw over denzelfden schouder naar achteren werpen, zoodat de eene slip langs den rug, de andere van voren langs het lichaam hangt. Bij het tandakken neemt men de slendang in beide handen en voert er verschillende bewegingen meê uit.

zwijgend philosopheeren. Het laatste had bij mij onwillekeurig het straks besprokene, den inlandschen dans, tot onderwerp.

Een wonderlijk verschijnsel toch, zoo dacht ik, in het javaansche volksleven, die ronggengs. Overal staat bij den inlander de vrouw op den achtergrond. De vrouwen der inlandsche hoofden zijn dagelijks onzichtbaar. In den regel komen zij alleen dan te voorschijn als men er met dames bezoeken aflegt. Moet er feest worden gevierd, zoo zullen zij dagen lang in de weer zijn om alles gereed te maken, maar op den feestdag zelven vertoonen zij zich nauwelijks. Aan den dans nemen alle hoofden van den hoogsten tot den laagsten deel, maar hunne vrouwen zijn er ten eenenmale van uitgesloten. En ziet! als eene onbegrijpelijke uitzondering zijn de ronggengs het middenpunt en de ziel van elke feestelijkheid. In de pendoppo's der aanzienlijken verheffen zij even onbeschroomd hare stemmen als in het nederig feestloodsje van den dessaman. Op den passer (markt), op straten en pleinen doen zij haar gillend gezang weergalmen, en noodigen zonder eenige schuchterheid alle tandaklustigen ten dans.

Men zou meenen, dat voor den in het openbaar zoo kieschen en fijngevoelenden inlander zulks een gruwel moest wezen, te meer daar, zooals ieder weet, die danseressen gansch geene eerbare vrouwen zijn. Doch het tegendeel blijkt, Ouden en jongen scharen zich in grooten getale om elke tandakpartij. De aanzienlijkste inlander neemt uit de handen eener ronggeng de aangeboden slendang [1]) aan, en stelt zich

1) Lange katoenen, ook wel zijden, draagband, die de javaansche vrouwen over den éénen schouder slaan, onder den anderen arm doorhalen en

gij gevoelt kramp in uwe vingers, als gij die van de danseressen op de vreemdste manier ziet golven en beven. Schoon is het niet, het is alleen verwonderlijk om aan te zien, en het toppunt van geestdrift, waartoe zoo'n inlandsche danspartij een onpartijdig toeschouwer kan brengen, is mijns inziens een »Wel mensch, hoe is 't mogelijk!"

Mijn buurman schudde het hoofd en bewoog, ten teeken van welgevallen in het gerei, den voet op de maat der dansmuziek. Met dit protest sloot hij onze woordenwisseling.

Intusschen was een uit ons vijftal opgestaan en deed nu het voorstel om een partijtje te maken. Weldra zaten er drie aan de hombre-tafel, terwijl twee de uitnoodiging afsloegen. Ik was een van die twee.

Ik speel nooit, om de eenvoudige reden dat het kaartspel me niet boeit, maar verveelt. En ik ben er hartelijk blij om, dat ik er niet toe overgegaan ben. Want doet men het eenmaal meê, dan is men hier te lande zoo vaak in de gelegenheid en ook half genoodzaakt om partijtjes te maken, dat het iemand, die er niet van houdt, zeeziek zou maken. Bij anderen heeft het tot gevolg, dat ze veel meer dan goed is aan de kaarten gehecht raken. Een aantal indische heeren, thans ijverige hombreurs, zouden dan ook in den omgang vrijwat aangenamer en onderhoudender menschen zijn, indien zij een goed deel van hunne speelavondjes aan lektuur wijdden, en tevens — zouden dan hunne respektieve echtgenooten wat minder lange, stille avonduren in eenzaamheid doorbrengen.

Terwijl nu het drietal zijn partijtje maakte, hadden wij tweeën ruime gelegenheid beurtelings tot gesprek en tot

het zoo op, dat het koren wordt op mijn molen. Men gewent aan alles. De leelijkste plek der wereld heeft, als gij er maar jaren lang woont, ten laatste eenige genegenheid bij u opgewekt. Voor de slechtste muziek, als gij maar niets anders hoort, gevoelt gij ten laatste eenige sympathie. Maar uw schoonheidsgevoel is intusschen op eene schrikbarende wijze achteruitgegaan. Zoo staat het ook, vrees ik, met uwe bewondering voor dit dansen."

»Bovendien," ging ik voort, »ik kan u bewijzen, meen ik, dat het leelijk is. Vooreerst ontsiert ook de ronggengs de onhebbelijke gang, die de javaansche vrouwen in het algemeen zoo misstaat. Immers door de nauw om de heupen geslagen sarong missen de beenen de noodige vrijheid van beweging. Het flink doorbuigen van de knie zoowel als het achterwaarts strekken van den voet wordt er door belemmerd. Vandaar, dat de inlandsche vrouwen en meisjes onder het loopen de knieën naar elkaar toebuigen, den voet telkens min of meer naar buiten omzwaaien, en behoefte hebben om al gaande zoo geweldig met de armen te slingeren. Het laatste moge mede het gevolg wezen van de groote lenigheid der gewrichten, zeer zeker wordt het ook gedaan tot bewaring van het evenwicht. — En dan, alle onnatuur is het tegenovergestelde van schoon. Welnu, elke beweging van die ronggengs is onnatuurlijk. Met half gebogen knieën houden zij het lichaam zoo ver achterover, dat men er bij het kijken pijn in den rug van krijgt. Uw nek doet u zeer, als gij ziet, hoe verschrikkelijk zij het hoofd doen tollen op de halswervels. Ze verdraaien de gewrichten van elleboog en pols zoo ver, dat bij de poging alleen om het na te doen, onze beenderen zouden kraken. En

»maar ik kan in zulk een oordeel niets anders zien dan afwijking van den goeden smaak. Trouwens al wat een punt van gevoel is, loopt hier in Indië groot gevaar van verbastering. Let nu eens op die bewegingen . . . . ."

Maar ik moest even ophouden, want juist werd het tempo van den gamelanslag versneld, vlugger gleed de strijkstok over de zeurige inlandsche viool, het gebombom van den gong (metalen bekken van zwaren klank) verdubbelde zich, en de danseressen liepen in een kring achter elkander, de hoofden in alle richtingen heen en weêr wentelende, met de armen zwaaiende als molenwieken, terwijl zij, elk op hare beurt, ons de ooren deden tuiten door haar gillend gezang.

»Het is mij onbegrijpelijk, sprak ik, toen het alarm een weinig bedaard was, »hoe iemand iets van dit alles schoon kan noemen. Ik spreek niet van de danseressen der sultans van Djokjô en Solo, ik heb ze niet gezien, en kan ze dus niet beoordeelen. Maar het gewone tandakken, dat men in de Preanger Regentschappen, in Cheribon en hier in den Oosthoek ziet, heb ik niet kunnen bewonderen. Eene enkele bevallige beweging met de hand daargelaten, vind ik alles even leelijk."

»Weet gij hoe ik mij uw oordeel verklaar?" vroeg de andere. »Gij hebt het misschien wel dikwijls gezien, maar zeker nog niet genoeg. Men moet, zooals ik, in het binnenland wonen, en het ontelbare malen hebben bijgewoond, in één woord, het moet het zonderlinge en bevreemdende hebben verloren, wil men het eigenaardig schoone er van opmerken en waardeeren."

»Wel, dan ben ik in zekeren zin met u eens, maar ik vat

van zijne gewone aantrekkelijkheid, en terwijl het inlandsche orkest er vroolijk op los sloeg, stieten wij lachend de glazen tegen elkander aan, en dronken *nostrorum sanitas.*

Ik vergat daar te zeggen, dat de tonen van de gamelan het gezang begeleidden van de javaansche danseressen (ronggengs), wier doordringende stemmen ons, toen we van binnen naar de voorgalerij gingen, luide tegemoet galmden. Onder het genot van eene sigaar, zaten wij een poosje den dans te aanschouwen, die vóór het huis in de open lucht plaats had.

»Vindt gij dat nu mooi?" vroeg ik een mijner reisgenooten, die naast mij zat. Of liever ik riep hem die vraag toe, te midden van het geraas, want ik moest mijne stem verheffen als een scheepskapitein bij harden wind.

»Ja, zeker vind ik dat mooi," was het antwoord, »het heeft voor ons westerlingen iets vreemds, het is eigenaardig oostersch, maar ongetwijfeld is er schoonheid in te vinden."

»Misschien bewondert gij het gezang?" vroeg ik schertsend.

»Wel neen, wie zou dat gillen mooi noemen!"

»Nu, maar zonder gekheid! geef er dan eens rekenschap van. Als gij er iets moois in vindt, kunt gij het toch wel een weinig ontleden en het schoone er van aanwijzen."

»Natuurlijk kan ik dat. Luister maar eens. Ik bewonder de lenigheid van het lichaam, de gemakkelijkheid waarmede moeilijke bewegingen worden gemaakt, de bevalligheid van menige houding, de sierlijke vlugheid, de deftigheid en het statige, waarmede beurtelings de armen worden bewogen — ziedaar ongeveer wat mij in het tandakken boeit."

»Nu, ge moet het mij niet kwalijk nemen," hernam ik,

Hu, wat was het natte pak koud in deze hooge bergstreek! Het gesprek, eerst vroolijk, kwijnde en verliep in de wisseling van klachten, dat het zoo jammer was, dat het zulke groote droppels waren, en dat het maar niet ophield. Nu en dan sloegen we ook met de vlakke hand onszelven op de doorweekte knie of op den schouder als uiting van narigheid en beroep op het medegevoel der anderen. En voor het oogenblik gaf dat wezenlijk eenige verlichting.

Gelukkig! Daar in de hoogte doemde eindelijk uit den nevel het logement op. In vluggen draf ging het naar boven; in een ommezien waren wij van onze paarden gesprongen en onder dak.

»Hadden we nu ons goed maar!" luidde het uit één mond, want het was nog onderweg, en wij hadden behoefte aan droge kleêren. De logementhouder kwam ons wel met eenige kleedingstukken voorkomend te gemoet, maar wat hielp het? Voor vijf natte menschen is zooveel noodig.

Een oogenblik geduld, en wij zouden ondervinden, dat wij hier op uitstekende wijze konden geholpen worden. Wij traden de gezellige eetkamer van het logement binnen. Daar was reeds een bediende bezig met de kachel aan te leggen, en weldra snorde en knapte het vuur er in, eene verkwikkende warmte verspreidende. Wij stonden er om heen, strekten er onze armen over uit, droogden en warmden ons, en waren één en al opgetogenheid.

O vriendelijke gewaarwording! Want behalve die weldadige kachelwarmte — het was ons, als waren wij plotseling in Holland verplaatst. Hoe lang was het geleden, sinds wij het gezellig geluid van een vlammend haardvuur hadden verno-

men! Daarbuiten joegen de grijze nevelen voorbij de vensterruiten, alle deuren waren dicht, de stilte van eene gesloten gezelschapskamer omringde ons opnieuw, en was voelbaar te midden van het gesprek.

»Kunt gij u verbeelden in Indië te zijn?" riep de een uit.

»Onbegrijpelijk!" lachte de ander, »op 't midden van den dag bibberend het hoekje van den haard te zoeken!"

»En alles werkt hier ook mede," sprak opgetogen de derde, »om de gedachte wakker te maken aan eene vaderlandsche woonkamer. De kachel, de piano, de klok aan den wand, die gezellige kanapés, die huiselijke boekenrekjes en niet het minst dat prachtig bouquet met zijne rozen, jasmijnen, heliotropen en kamperfoelie!"

Wij lieten allen met welgevallen ons oog gaan over de verschillende voorwerpen, en herhaalden met wellust: »Alles even gezellig, alles even hollandsch!"

Onze koelies hadden gelukkig even dapper door den regen geloopen, als wij dien rijdende getrotseerd hadden, en stelden ons in de gelegenheid nog vóór den eten droge kleeren aan te trekken.

»Ik stel voor," zei er een, toen we ons aan tafel gezet hadden, »om een glas vaderlandsch bier te drinken."

»En ik," zei een tweede, »om straks na tafel op z'n hollandsch eene wandeling te gaan doen, en het middagslaapje er aan te geven."

Het eerste voorstel vond algemeen bijval, maar het tweede werd niet zoo grif aangenomen.

»Dat zal immers niet gaan; de regen zal het verhinderen."

»Neen," was het antwoord, »de regen heeft reeds opgehouden."

Doch die regen was ook maar een doekje voor het bloeden. De zaak was, dat een dutje na den rit van dien morgen te verleidelijk was.

Maar vrijheid, blijheid! Na gegeten te hebben, ging ik met een paar anderen op weg. Het weêr was droog, de mist opgetrokken, doch de lucht bewolkt. Wij waren nu in staat om de tooneelen om ons heen te aanschouwen, die de nevel des morgens aan ons oog had onttrokken.

Het was alles bergland, wat we zagen. Geen enkel plekje was vlak, de eene heuvel verhief zich naast en boven den anderen. En zooals wij onze eetkamer een geheel ander vertrek vonden dan de gewone indische achtergalerij of pendoppo, zoo droeg ook het landschap hier een karakter, gansch verschillend van dat der lagere streken.

De rijstvelden, de klapperboomen, de pisang, waringin, tamarinde, al wat tot de gewone stoffage behoort van bijna iedere bewoonde streek op Java, het is alles hier verdwenen. Dennen en acacia's ontmoet men schier bij elken voetstap, maar vooral de dennen (tjemôrô) zijn hier in ongeloofelijke menigte. Waar het land niet bebouwd is, daar treft een, men zou soms zeggen geheel europeesche plantengroei het oog. Boterbloempjes lachen uit het gras als oude bekenden u toe; kamperfoelie verraadt, waar gij haar niet ziet, hare aanwezigheid door haren frisschen geur; braamstruiken steken hare doornige loten tot over den weg uit, en vragen, of ge u den tijd nog herinnert, waarin gij als knaap de saprijke vruchtjes zocht en genoot; terwijl de bekende oost-indische kers hier en daar

met tal van ranken langs de takken van laag geboomte opklautert, en met hare oranjekleurige kelken reeds van verre u groet en uwe aandacht trekt.

Het is wel te zien, dat Tengger de groote groentetuin is van oost-Java. Want allerwege is de helling der bergen bekleed met eene menigte akkers, waarop kool, uien, wortelen, sla, andijvie enz., worden verbouwd.

»Toch prettig," zegt misschien eene of andere hollandsche huisvrouw, — »toch prettig, dat men in Indië al die europeesche groenten zoo kan krijgen!"

En dat is het ook wel in zekeren zin, geachte Mevrouw! — maar toch zou ik die indische groenten wel voor een half jaar willen afstaan, als ik slechts gedurende eenige dagen hare moederlandsche verwanten aan uwe tafel mocht genieten. Want het onderscheid is als tusschen valsch en echt, en gelijk men u hier te lande als roode kool voorzet gewone witte, met een rood verfje er in en een scheutje azijn er door, zoo gelijkt elke groente bij ons een onbeholpen namaak van die ten uwent. De sla is zoo groen en hard, dat het u bij den eersten hap te moede is als het wijlen Nebukadnezar moet geweest zijn, toen »zijne woning was bij de beesten des velds en hij gras at als de ossen." De fijnste tong kan het onderscheid niet proeven tusschen gestoofde sla en dito andijvie. En alle kunstmiddelen der keuken kunnen niet beletten, dat de worteltjes u door hun smaak vooral aan den suikerpot doen denken; dat de versche doperwtjes hoorbaar over uw bord knikkeren, en de snijboonen door hunne scherpe randjes uw gehemelte en keel pijnlijk aandoen.

Maar gelukkig was het gezicht op al die groente- en aard-

appelvelden er even heerlijk om. Als om het europeesche van het tooneel te voltooien, ziet men hier de dorpen niet als overal elders weggedoken in het groen, maar geheel open liggen op de berghellingen. Zij steken hunne atappen daken vrij omhoog en zijn in onderscheiding der gewone dessa's min of meer regelmatig gebouwd.

Ik stelde voor, om na het land nu ook zijne bewoners wat meer van nabij te bekijken. We traden daartoe de dessa Ledok binnen, die het dichtst bij Tosari ligt. De huizen zijn hier grooter dan gewoonlijk, en niet van bamboe, maar van stevige planken en vrij netjes gebouwd. Naast elk huis vindt gij een van alle kanten open afdakje, waaronder de Tenggerees zijn voorraad djagoeng (maïs) ophangt; eene omstandigheid die u doet geloof slaan aan den roep van strikte eerlijkheid, die van deze bergbewoners steeds uitgaat.

Zoodra wij de deur van eene dezer dorpswoningen openden en binnentraden namen een paar vrouwen de vlucht. Een drietal mannen, die om een vuurtje zaten in het midden van het vertrek, vroegen wij om het huis te zien, wat ons met de meeste bereidwilligheid werd toegestaan.

»Waarom loopen die vrouwen voor ons weg?".

»Takoet, toewan, maloe!" (Ze zijn bang en beschaamd, mijnheer!)

Wanneer die lieden geen maleisch maar hollandsch gesproken en eene blanke in plaats van eene chocolâkleur gehad hadden, dan zouden wij ons zeer goed hebben kunnen verbeelden, dat wij in een achterhoek van Drenthe bij een keuterboer waren binnengeloopen. Het geheele vierkant van het huis vormde het eenige vertrek; op het midden van den vloer

brandde het vuur, welks rook een uitweg moest vinden door de reten van het dak, en waarboven een ketting hing voor den waterketel. Behalve dezen haard was er nog een laag gemetseld fornuis, waarop het eten werd gekookt. In den eenen hoek van het vertrek was een afgeschoten kamertje of keukentje, waarin pottten, pannen, borden enz. werden geborgen. In een anderen hoek was een dergelijk hokje tot bewaring van rijst, groente, aardappelen en landbouwgereedschap, terwijl tegenover het keukentje houten bedsteden waren aangebracht, behoorlijk met deuren gesloten. De huizen zijn, wat samenstel en inrichting aangaat, paleizen vergeleken bij de hutten der javanen. En van alles wat ik hoorde en zag kreeg ik volstrekt niet den indruk, dien Junghuhn mededeelt, als zouden de Tenggereezen zich onderscheiden door luiheid en domheid.

Den leek verlatende, gingen wij naar de woning van den priester die tevens geneesheer is, doch vonden hem niet thuis. Eene kleine teleurstelling, want wij hadden gaarne het een en ander gevraagd omtrent den godsdienst en de godsdienstige gebruiken. De echte Tenggereezen toch zijn, zooals men weet, nog heidenen, belijders van het half brahmaansche, half buddhistische geloof, dat vroeger op Java schijnt geheerscht te hebben. De menschen zelven begrijpen van hun' godsdienst weinig of niets, en kunnen u ook hunne godsdienstige gewoonten niet verklaren. Over ettelijke tientallen van jaren zal dan ook wel dit restje van het vroegere heidendom zijn verdwenen in de massa der mohammedanen. Immers is het reeds nu bij het sluiten van huwelijken min of meer gewoonte, dat men zich eerst laat trouwen door een naburigen priester

van Mohammed, en vervolgens door zijn eigen heidenschen dorpsgeestelijke.

In het logement terugkeerende, troffen wij op de stoep den doekoen (priester en dokter) aan, dien wij hadden willen bezoeken. Door de vriendelijkheid van den wedônô was hij geroepen, om de weetgierigheid van ons reizigers te bevredigen. De man zag er eenvoudig genoeg uit. Hij had zich een baadje gemaakt van eene moltondeken, dat zijn magere leden in de kou stellig goeddeed. Hij wist echter al even weinig op onze vragen te antwoorden als de rest. Hij zette wel een diepdenkend gezicht en had het voorkomen van behoedzaam en geheimzinnig te spreken. Maar wat hij zei had niets om het lijf, het was maar een praatje. Misschien was ook deze priester van meening:

> Gewöhnlich glaubt der Mensch, wenn er nur Worte hört,
> Es müsse sich dabei auch was zu denken geben.

Hij vertelde ons, dat hij een heilig kleed tehuis bewaarde, het kleed van god Brômô (Brama), een voorwerp van diepe vereering. Wij zeiden, dat wij gaarne met hem zouden meêgaan, om het te zien.

»O tra boleh, toewan!" (o, dat mag niet, mijnheer!)

»En waarom mag dat niet?"

»Barangkali nanti ada tjelaka besaar." (Misschien gebeurt er dan spoedig een groot ongeluk). En hij verzekerde ons, dat het alleen bij hooge gelegenheden mocht vertoond worden.

Wat hij ons wel mocht laten zien was een klein, dik plankje, van een halven voet lang, dat hij ons gaf. De oppervlakte was door insnijding afgedeeld in zeer kleine ruitjes; in de meeste

ruitjes was een koperen stiftje gedreven of een klein cirkeltje gekorven. Dit plankje was, zeide hij, de almanak van den hindoetijd; men kon er zelfs op zien, wanneer de voornaamste gebeurtenissen van tempo doeloe (den ouden tijd) hadden plaats gehad. Omtrent het hoe? liet hij ons in het duister. En toen ik hem vroeg, of hij dien almanak wilde verkoopen, schudde hij zeer ernstig het hoofd, en liet den dierbaren schat weer in zijn zak glijden. —

Men riep ons om achter te komen en uit de veranda aldaar het heerlijk vergezicht, bestraald door de ondergaande zon, te genieten. Wij groetten dus den priester van Ledok, bedankten den wedônô voor zijne oplettendheid en staarden geruimen tijd op het heerlijk panorama, dat zich voor ons uitbreidde, en dat ons vergunde de schepen op de reê van Pasoeroean en den wal van Madura te zien. Want de lucht was helder geworden, en nam bij het afscheid van de zon de tooverachtigste kleuren en tinten aan. En de zon was niet, gelijk Heine haar in eene van zijne liederen beschrijft, als eene godheid die gloeiend van toorn, rood van verbolgenheid zich verwijdert. Zij was ook bij het heengaan de vriendelijkheid zelve, wolkjes vervende met het zachtste rozerood, de toppen van het Ardjoeno- en het Kawigebergte hullende in purperglans, en bij het wegsterven van het licht in het hart van den toeschouwer den indruk achterlatende als van een stillen vredegroet.

De avond zag ons gezellig bijeen in de eetkamer van het in alle opzichten uitmuntende logement, terwijl we uitwendig door de kachel, inwendig door een glas dampende punch werden verwarmd. Koû verdrijvend werkten ook onze gesprek-

ken, die de opwekkende kracht van het bergklimaat schenen te ondergaan, en telkens in de levendigste debatten oversloegen. Het stond er wel naar, dat wij zeer laat naar bed zouden gaan, doch drie van ons, die den volgenden morgen weêr vroeg opweg zouden, bewaarden de wijsheid en maakten, dat wij omstreeks middernacht onze kille kamers opzochten en zoo snel mogelijk ons onder bescherming stelden van heerlijk verwarmende dekens.

De vierde dag was het glanspunt van onzen bergtocht. Ik had er reikhalzend naar uitgezien. Het was de dag, waarop wij den roem en het wonder van het Tenggergebergte, de Zandzee en den Brômô zouden bezoeken.

Voor lezers, die met de eigenaardigheden van dit natuurtooneel onbekend zijn, teeken ik het volgende aan. Het Tenggergebergte loopt al rijzende op eene hoogte van ongeveer achtduizend voet uit in een vulkaan. De kraterbodem van dezen berg is van eene zoo groote afmeting, dat Junghuhn dien »wellicht den grootsten der wereld" noemt. Hij is nagenoeg cirkelrond en heeft eene middellijn van twintig tot vijfentwintig duizend voet. De bodem bestaat uit grijs zand, waarom hij den naam van Zandzee draagt. De rand van den krater is gemiddeld duizend voet hoog. En uit het midden van de Zandzee verheft zich opnieuw een statig gebergte, dat eene hoogte van vijftienhonderd voet bereikt en waarvan een der toppen, de Brômô, wederom een nog werkzame vulkaan is.

Om half zes zaten wij ons bibberend te paard, en na een

paar uur steeds stijgende te hebben gereden, stonden wij plotseling op den rand van den reusachtigen krater.

Wij zagen naar beneden, doch de zandvlakte had zich bedekt met eene lage reeks van lichte wolkjes, die de plek waar wij stonden en het gebergte in het midden geheel vrij lieten. Onze gids zeide, dat wij slechts geduld moesten hebben; de wolken zouden zich wel spoedig verwijderen. En waarlijk, nauwelijks had hij het gezegd, of er kwam eene zachte beweging in de wolkenmassa. Vlak vóór ons ontstond er eene opening in, waardoor een klein gedeelte van het zandmeer in het volle licht te voorschijn kwam. Een van ons bemerkte daar een ruiter, die over de vlakte reed. Maar het duurde eenige sekonden alvorens ook wij anderen hem in het oog hadden. Als een schier onzichtbaar klein voorwerp bewogen man en paard zich voort over den grijzen bodem.

De voorspelling van den gids werd allengs ten volle bewaarheid. Als met plechtige kalmte streek het wolkenkleed over de vlakte, alsof het door eene onzichtbare hand werd opgerold, boog zich allengs meer om de bergen in het midden heen, en weldra lag daar de Zandzee, door de morgenzon helder verlicht, voor ons uitgestrekt.

En even langzaam verdween nu ook de sluier, die het oog van ons toeschouwers tot hiertoe bedekte. Want de eerste aanblik laat u koud, stelt althans uwe verwachting teleur. Gaan ook zelfs bij langer beschouwen de schoonheid en majesteit van dit natuurtooneel uwe bevatting, de spankracht van uw gevoel te boven, in den beginne vooral moet eerst uw oog gedurende eenigen tijd de diepte peilen van den bodem, links en rechts dwalen over de vlakte, ettelijke keeren langs

de wanden van den machtigen circus aan uw voet en de zijden van het middengebergte opklimmen en afdalen, — dan doemt langzamerhand de heerlijkheid van het geheel als uit de nevelen voor u op; gevoel en verbeelding ontplooien de vleugelen en voeren u allengs op tot innige, eerbiedige bewondering van dit wonderwerk der schepping.

Rechts van ons zien wij het Zandmeer met eenig schraal gras begroeid, links is de vlakte geheel dor en doodsch. Maar als een boeiend contrast is van den kraterwand geen plekje onbegroeid, overal boomen, struiken en groen. En tegenover ons verheft zich de Batoek, een berg van den schoonsten vorm, en van den voet, waarmêe hij in de Zandzee staat tot aan den top met een kleed van planten bedekt, dat honderd liefelijke kleurschakeeringen vertoont. In diepe stilte ligt gansch dit grootsche bouwwerk der natuur voor onze oogen. Geen enkel gerucht, zelfs niet het gefluit van een vogel of het gonzen van een insekt komt tot ons. De machtige indruk wordt door dit zwijgen niet weinig verhoogd.

Wat echter dit tooneel zoo ongewoon boeiend maakt, dat gij er de oogen niet afwenden kunt, is het evenredige der deelen en het begrensde van het geheel. De schoonste verhouding valt overal op te merken, met welbehagen volgt uw blik de fraaie lijnen, de zachte vormen, waarvan het verrukte oor de melodie schijnt op te vangen. En nergens, hoe trotsch het tooneel ook zij, verliest zich de blik in het oneindige. Een reuzenwal omsluit het Zandmeer, ware titansschouderen verheft het middelgebergte in de lucht, en toch is het overal begrensd, vindt het oog telkens een rustpunt. In dit majestueuze heerscht allerwege de schoonste maat.

Van den noordelijken rand, waarop we stonden (door de inlanders de Moengal genoemd) daalden wij langs een steil pad en zigzag af en stonden weldra op de zandvlakte. Wij reden nu naar het oostelijk gedeelte van den bodem, ten einde den Brômô te bezoeken, die tot hiertoe voor ons onzichtbaar was.

Het was mij als een droom. Te paard een dal, eene zandwoestijn door, en die woestijn het binnenste, de bodem van een vulkaan! Waren het de berggeesten van den Tengger, die om mijn hoofd in allerlei hymnen de heerlijkheid hunner woonstêe vermeldden? Hoor! geheimzinnig hol klinken de hoefslagen van het paard, hier en daar kraakt het zand zelfs zoo klankvol, dat het den indruk maakt, alsof slechts een dunne korst den vermetelen mensch scheidt van den gapenden afgrond. Straks zal misschien het gewelf onder het gewicht van ons ruiters kunnen bezwijken, de thans zoo stille krater opnieuw zich openen....

Maar der opgewekte verbeelding wordt geen tijd gelaten, deze schrikwekkende mogelijkheid verder te ontspinnen. Want onze weg heeft zich reeds naar het oosten omgebogen, en daar ligt naast de lachend groene Batoek, zwartgrijs van boven tot beneden de Brômô voor ons. Nergens een blaadje, een grasscheutje, dat dit tooneel van verwoesting verlevendigt. Het is alsof de gansche berg in brand heeft gestaan en slechts een zwarte puinhoop is overgebleven.

Vroeger, ten tijde van Junghuhn, lagen er aan den voet van den Bromo een aantal groote steenklompen, door den berg zelven uitgeworpen, maar die zijn thans weer geheel bedolven onder donkergrijs zand, dat later werd uitgebraakt. Het be-

gin van de berghelling wordt nu gevormd door een woeste, naakte heuvelenrij. Voor het grootste gedeelte bestegen wij den Brômô te paard, doch de laatste honderd à tweehonderd voet gaat het zoo steil omhoog, dat het schier onmogelijk zou zijn naar boven te klauteren. Gelukkig echter is hier een ruwe ladder tegen de helling aangebracht, die behoorlijk van eene leuning voorzien, ons weldra amechtig op den top deed aankomen.

De binnenwand van den krater is even woest en doodsch. Hij gaat steil naar beneden en de bodem is een oneffen vlak, waaruit hier en daar zwaveldamp opstijgt, terwijl uit één opening van ongeveer eene nederlandsche el wijdte, aanhoudend een rookkolom zich verheft. De rand, waarop wij stonden, was smal, de grond onder onze voeten was, gelijk overal slechts los, beweeglijk zand. Voorzichtigheidshalve heeft men hier een stevig hek neergezet, waarover men veilig in den afgrond kan zien.

»Ik was eens," vertelde een mijner reisgenooten — »ik was eens op den Dom te Utrecht. Ik keek omlaag en terwijl ik in de straten aan mijn voet nederzag, overviel mij plotseling de verschrikkelijke gedachte: Nu moest eens mijn voet over een rollend voorwerp uitschieten, en ik tusschen de pijlers van het hekwerk door naar beneden storten. Dat denkbeeld greep mij zoo sterk aan, dat . . . . ."

Maar wij lieten hem niet uitspreken, want ik zelf kreeg bij zijn verhaal een wonderlijk, onvast gevoel in de beenen, en onze derde man werd zoo duizelig, dat hij, om zich veilig te gevoelen' moest gaan zitten.

Het is begrijpelijk, als men het woeste uiterlijk van den

berg aanschouwt, zoowel aan de binnen- als aan de buitenzijde; als men de sporen zijner uitbarstingen aan den voet ziet liggen en in den krater de bewijzen opmerkt van de werking, die er nog in de ingewanden van dit gevaarte plaats grijpt, — het is dan begrijpelijk, dat de eenvoudige bergbewoners hem den naam van eene godheid hebben gegeven, dat zij jaarlijks biddende hem naderen, en zijne gunst trachten te erlangen door in feestgewaad vruchten, spijzen en kleedingstukken als offers in den krater te werpen. Maar neen, niet Brômô (Brahma), niet naar den naam van den scheppenden god moest men hem hebben genoemd, maar naar Siwa, den verwoester, die waar het leven heerscht den ondergang, den dood aanbrengt. Hoevele malen reeds verspreidde hij door zijne brullende en vlammende uitbarsting schrik onder de bevolking! En wie weet, hoe kort zijne schijnbare rust zal wezen!

Ik ben van den Brômô gedaald, heb opnieuw de Zandzee doorgereden, den kraterwand weêr beklommen en ben naar Tosari teruggekeerd. Maar het is mij nu te moede, alsof ik het in een sprookje heb gelezen, alsof het een visioen en geene werkelijkheid is geweest, alsof ik gelijk Mohammed in den slaap ontvoerd ben geworden aan de aarde en hoogere oorden bezocht heb . . . . . . En geen wonder! het is te veel, het overstelpt u. Terwijl gij al dat schoon u tracht eigen te maken, gevoelt gij u onmachtig om het te omvatten, beseft gij uwe kleinheid tegenover deze teekenen van des Scheppers heerlijkheid.

O Insulinde! ik heb mij nooit met sterke banden aan u gehecht gevoeld. Want al moet ik erkennen dat gij voor 's menschen stoffelijk zijn een paradijs gelijkt, ik heb groote grieven

tegen u. Kunst, wetenschap, godsdienst, huiselijk leven, gezelligheid leiden binnen uwe landpalen een bedelaarsbestaan. Gij zijt het land van kleine grootheden, waar geestelijk nooddruftigen te gemakkelijk naam en invloed erlangen. Gij openbaart allerwege — gelijk de eenige schrijver dien Gij tijdelijk bezit het u terecht heeft verweten — een schromelijk gebrek aan piëteit......

Maar als ik pas de schoonheden van uwe natuur heb aanschouwd; als ik terugkeer van eene bedevaart naar uwe goddelijke bergtooneelen, in hunne verhevenheid tempelen te boven gaande, in hun zwijgen roerender dan gebeden, dan is het mij alsof ik door deze grieven te gedenken óndankbaar jegens u ben, alsof ik u vergiffenis moet vragen voor mijne klachten!

Den volgenden dag reden we te paard en per as, binnen vier à vijf uren tijds van Tosari over Poespôh naar Pasoeroean, — zuchtende de strandhitte te gemoet.

1875.

EEN BEZOEK

AAN HET

ARDJOENO-GEBERGTE.

ij hadden den ganschen morgen te paard gezeten, bergop bergaf. Een van het gezelschap moest als ambtenaar eenige koffietuinen inspekteeren en had ons meêgevoerd, nu eens naar eene hoogte van twee, dan naar eene van drie à vier duizend voet, en thans naderen we onder geboomte doorrijdende de dessa Ledook, schilderachtig op de noordelijke helling van het Ardjoeno-gebergte gelegen, en gebouwd op een zoo steil terrein, dat het dorp bestaat uit een aantal kleine terrassen, die boven elkander zijn aangelegd en ieder zes of zeven inlandsche woningen dragen.

Welk een verkwikkelijk gevoel, na een urenlangen rit door stille boschen en eenzame koffietuinen zich weêr door menschen omringd te zien! Allerwege klonken ons de stemmen der bruine kindertjes te gemoet, die door geen enkel kleedingstuk in hunne bewegingen belemmerd, al spelend de brandende zonnestralen trotseerden. Overal zagen we de bedrij-

vigheid der dorpsbewoners. De nog niet ontbolsterde koffie lag vóór de huizen uitgespreid op de vastgestampte droogvloeren. Hier was een inlander bezig met eene soort van houten hark zonder punten de koppi glondong (koffie in de bruine schil) te keeren; daar voerden rappe vrouwenhanden den stamper, waarmeê zij den door de zon hardgeworden bolster stukstieten; ginds klonk eentonig het geklepper van de wan, of zag men op de eenvoudige inlandsche wijze de gestampte koffie met de tampa (handwan) zuiveren. Landbouwers dreven prachtige spannen ploegvee voor zich uit; en bij eene wending van het pad zagen wij, waarheen ze geleid werden.

Ziet, klaterend en dartel springt een kristalhelder beekje uit eene rotsspleet te voorschijn; een reusachtige steen van eenige voeten lengte ligt dwars in zijn weg, doch door eeuwenlange volharding heeft het eene diepe geul in den steen geslepen en schiet daar nu schuimend doorheen, om benedenwaarts eene waterkom te vullen die, overschaduwd door hooge en sierlijk buigende bamboestoelen, u uitnoodigt tot rusten, en tot mijmeren tevens bij het welluidend gedruisch en gemurmel van het rustelooze water. Het vee lescht hier zijn' dorst; de vrouwen dalen naar deze plek af, om hare bamboezen watervaten te vullen of hare kleêren te wasschen; kleinen en grooten verfrisschen zich met een heerlijk koel bad. Den ganschen dag bijna is het hier een komen en gaan van jong en oud, van knapen en meisjes, van mannen en vrouwen, die in eenvoud des harten in elkanders gezelschap zich het lichaam reinigen, en het dorpsnieuws vernemen of vertellen.

5

Gezegend land en gelukkig volk! Geen herfst, geen winter, geen koû, geen armoede, geen zorgen! Een heerlijk klimaat, eene schoone natuur, een kwistig vruchtbare bodem, welks voortbrengselen vóór en in de huizen opgetast liggen, of rondom de dessa op tal van rijke akkers prijken in den weelderigsten groei! ..... Daar ik het leven van arme menschen in het lieve vaderland van heel nabij heb leeren kennen, kom ik nooit in eene javaansche dessa, zonder onwillekeurig vergelijkingen te maken en te denken, gelijk ik ook nu deed, hoeveel heerlijker het lot is van deze vergeleken bij dat van tallooze europeesche dorpsbewoners, — om van de arme stedelingen aldaar niet eens te spreken.

Ga het zelf eens na, lezer. Deze dessa Ledook heeft ongeveer 800 inwoners en daaronder zijn 75 deelgerechtigden aan de gemeenschappelijke, zoo droge als natte rijstvelden, tevens koffieplanters [1]). Jaarlijks levert deze dessa 700 à 1000 pikols koffie af aan 's lands pakhuis; laat ons stellen 800, waarvoor tegen *f* 14 de pikol *f* 11.200 wordt ontvangen, dat is per hoofd bijna *f* 150. Bovendien brengen de rijstvelden doorgaans genoeg op voor de behoefte der ingezetenen. Na den rijstoogst volgt in het najaar de inzameling der zoogenaamde tweede gewassen, uien, turksche tarwe, enz., ten deele tot eigen gebruik bewaard, ten deele tegen goeden prijs verkocht. Voeg daar nu nog bij, dat de dessaman zijne jonge

1) Zoogenaamde orang menoempang, d. i. lieden die geen deel hebben aan de dessa-gronden, vindt men hier slechts weinig. Jaarlijks komen van elders, vooral van Madura, een aantal menschen om de koffie te helpen plukken. Na den oogst vertrekken zij weêr. Zeer eigenaardig noemt de Javaan dit komende en gaande volkje *manoemanoean*, letterlijk vertaald: vogel-bevolking.

kinderen in het kostuum van Adam en Eva laat rondloopen, en hijzelf zoowel als zijne vrouw dagelijks slechts een paar dunne katoenen kleedingstukken - dikwijls zelfs maar één! - draagt. (Eene hollandsche huismoeder zou watertanden bij de gedachte alleen aan een talrijk gezin zonder eenige »slijtage aan de beenen"). Voeg er bij, dat hij zijn eigen huis bouwt en herstelt met materialen, die hij eenvoudig te halen heeft of die hem slechts weinige centen kosten; dat hij met zijn kapmes naar het bosch gaat en zooveel brandstof meêneemt als hem goeddunkt, — en zeg dan eens, of niet de inlander een gelukkig lot heeft, en of het niet benijdbaar is boven dat van millioenen in Europa!

Intusschen waren wij de dessa doorgereden en stapten nu af op het erf en voor het huis van den burgemeester. Een ruime pendoppo met aarden vloer, bamboezen wanden en een zeer hoog en spits dak bood ons een heerlijk koel verblijf aan. Twee breede deuren, gedekt door eene forsche kroonlijst, gaven uit deze pendoppo toegang tot de eigenlijke javaansche woning. Want het vertrek, waarin wij ons neêrzetten, diende alleen tot ontvangst van hooge gasten, europeanen en inlandsche hoofden. De meubileering was hoogst eenvoudig. Eene ruwe houten tafel en eenige stoelen, waarvan er een onder den druk mijner lichtheid zijne rottanzitting verloor, — ziedaar alles. Aan den wand hing een groot houten bord, waaraan eenige gouvernementsbesluiten in het javaansch door spijkertjes waren bevestigd. Ongelukkigerwijze hingen ze veel te hoog om gelezen te worden, en bovendien waren de meeste 't onderstboven aan het bord gehecht. Te hoog en 't onderstboven! O humor van het toeval, o on-

barmhartig spotter in uwe onnoozelheid, gij burgemeester van Ledook!

We rustten uit en keken rond. Aan de kroonlijst boven de groote deuren hingen zwartbestoven voorwerpen; het schenen zeer kleine gevlochten pakjes te zijn. En heel boven op het vierkant, dat het dak schraagde, stond een mandje van rottan, blijkbaar tot aan den rand gevuld.

Ik vroeg wat dit alles was, en wat het beteekende. Wat aan de deurlijst hing was ketoepat, rijst gekookt in zakjes van gevlochten klapperblâren en veelal tot ontbijt genuttigd. De kunstenaar, die het snijwerk van lijst en deurstijlen had geleverd, was van oordeel geweest, dat het dus aangeboden offer zijn arbeid voor schade en vernieling bewaren en dengenen, die de deur binnentraden, zegen brengen zou. Een welverzekerd »Pax intrantibus!" Het mandje in de hoogte bevatte een weinig rijst, wat groente, een stukje gedroogd vleesch, een beetje tabak, een paar sirihblâren, enz. Heilige eenvoud! Bij den bouw van de pendoppo had men getracht met deze gaven den Booze te bezweren, het huis en zijne bewoners met rust te laten.

Na eene poos gezeten te hebben, onderzochten wij ook eens wat er achter de deuren te zien was. We namen dus de vrijheid het eigenlijke woonhuis van onzen gastheer te bekijken. We kwamen eerst in eene soort van schuur, waar allerlei rommel geborgen werd, vervolgens in het zitvertrek van het gezin, dat nu als keuken dienst deed, opdat men de gasten behoorlijk onthalen mocht, en waarnaast eene tweede kamer met een paar balê-balê's der familie tot nachtverblijf diende. Doch overal heerschte, ofschoon het helle daglicht de woning

omringde, bijna volslagen duisternis, die haar barmhartigen sluier wierp over de wanorde en de onzindelijkheid in het burgemeesterlijk huishouden. Wat valt dat tegen, als ge uit de net aangeveegde, lichte en luchtige pendoppo, zij ze ook diep eenvoudig gemeubeld, in het woonhuis komt. Maar zoo is de javaan. Hij houdt er desnoods stoelen, tafels, lampen op na voor de europeesche ambtenaren, die ten zijnent afstappen. Doch niet zoodra zijn de gasten vertrokken, of de stoelen worden aan kant gezet, de lampen uitgedraaid en hijzelf trekt zich terug in zijne eigene donkere woning, waar hij neêrhurkt in den rook en bij eene palita (baklampje), die ternauwernood genoeg licht geeft om de aangezichten te onderscheiden.

Toen ons onderzoek was afgeloopen zetten wij ons aan tafel. Een eenvoudig maal, bestaande voornamelijk uit rijst, kerrie en kip door den honger gekruid, smaakte ons heerlijk. Wat wij in den loop van den morgen zooal gehoord en opgemerkt hadden, gaf ons overvloedig stof tot gedachtenwisseling. Eerst liep het gesprek over de noodzakelijkheid van een vaderlijk toezicht op den zorgeloozen inlander: immers wij hadden gezien, hoe hier en elders de dessalieden wel de geplukte koffieboonen ijverig huiswaarts brachten en bewerkten, doch de afgevallen vruchten eenvoudig lieten liggen, ofschoon de grond in de tuinen er meê als bezaaid lag. Bij elken oogst moet altoos weer opnieuw met nadruk worden herhaald, dat ook deze zoogenaamde koppi lèlès van groote waarde is.

Vervolgens zei een mijner reisgenooten, dat zijns inziens de verplichte kultuur en levering der koffie toch weldra zou-

den moeten vervallen. »Dit is," verklaarde hij, »niet meer van onzen tijd en bij de voortgaande ontwikkeling van het land onhoudbaar. Ik zou beginnen met de gedwongen levering los te laten en daarvoor in de plaats eene hooge belasting heffen van de koffietuinen, maar alsnog bij wijze van overgangsmaatregel op de kultuur zelve toezicht houden. Ze konden dan over den verkoop van hun produkt vrij onderhandelen met partikulieren."

»Nu," riep een ander uit, »als ik er wat aan doen kon zou ik uwe maatregelen zoolang mogelijk tekeer gaan en den tegenwoordigen toestand trachten te bestendigen. Het zou tegen mijn geweten strijden, om één stap in die richting te doen en den eenvoudigen dessaman prijs te geven aan — ja, laat ik het maar ronduit zeggen — aan de hebzucht en den verderfelijken invloed van den partikulier."

»Ja," zuchtte een scepticus, »de toekomst van den javaan onder ons bestuur is een moeilijk probleem! Wie zal zeggen, waar het eigenlijk heen moet? Dit weet ik wel, dat als wij kans zagen om alles te laten blijven zooals het is, wij alle plannenmakers naar huis moesten zenden. Allen die den javaan willen bekeeren, die hem willen verlichten, onderwijzen, beschaven, beter en gelukkiger maken, zoo het heet, allemaal naar huis! Want de man is werkelijk zoo gelukkig als hij zijn kan, zoo gelukkig als hijzelf en wij hem maar wenschen kunnen. Als ik den inlander in zijne dessa zie leven, dan vraag ik mij af, waarom de menschen toch met alle geweld verandering in zijn' toestand willen brengen. Waarmeê zou men zijn geluk kunnen vermeerderen? — Maar ik vrees wel, dat de arme drommel op den duur met den grooten

hoop meê zal moeten. De aarde draait, ook hier op Java."

Ik had groote bezwaren tegen deze beschouwing van den javaan. »Mag ik vragen," zoo begon ik, »waarom gij den inlander zoo gelukkig noemt?"

»Waarom? Wel, hij heeft alles wat hij begeert. En dat is zeker meer dan één van ons europeanen beschoren is. Het is waar, het leven van den javaan is ijselijk eenvoudig, maar hij kent geen andere genietingen en haakt er dus ook niet naar. Wij scheppen ons tal van behoeften en wenschen, die lang niet altoos vervuld worden en ons daardoor gemelijk maken. De inlander is tevreden, hij heeft geen soesah, kent geene zorgen, leidt een heerlijk kalm en onbekommerd leven en zou u, zoo gij hem raadpleegdet over mogelijke hervormingsplannen, dringend verzoeken, die uit uw hoofd te stellen en hem te laten wat hij is."

Nu moeten mijne lezers weten, dat vele europeanen in Indië met onzen scepticus oordeelen, dat de javaan zoo gelukkig is als hij bij mogelijkheid wezen kan; dat elke verandering in zijn' toestand, alles ook wat ge zoudt willen doen voor zijne ontwikkeling, hem onmogelijk voordeelig kan zijn, wellicht zelfs afbreuk zou doen aan zijn geluk. Men verneemt dit gevoelen van ambtenaren, landheeren, fabrikanten, van schrijvers, ja zelfs van beschaafde vrouwen; in het algemeen, naar ik heb opgemerkt, van menschen die reeds geruimen tijd in Indië hebben vertoefd en wellicht juist daardoor — men vergeve deze openhartige gissing! — den rechten kijk hebben verloren op den mensch in het algemeen, den javaan in het bijzonder.

Ongetwijfeld zijn het in de eerste plaats de in stoffelijk op-

zicht zoo hoogst gelukkige omstandigheden, waaronder Java's bevolking leeft en die wij zooeven roemden — stellig zijn het deze vooral, die velen verlokken tot de gedachte, dat den inlander weinig of niets ontbreekt. Maar ook is er in eene onontwikkelde maatschappij als de Javaansche zoo weinig hartstocht, zoo weinig leven en beweging; men vindt er geen botsing van inzichten, geen strijd van partijen. Die klein is streeft niet naar grootheid; en die dit wel doet houdt er zoo'n bescheiden ideaal op na, dat hij om het te bereiken de wereld om zich heen niet in rep en roer heeft te brengen. Alles is even kalm, even vredig en stil, gehuld bovendien in het vriendelijk kleed van zachte oostersche vormen. En ook dit verleidt den europeeschen toeschouwer gemakkelijk tot de meening: Wat eene gezegende wereld, welk een door en door gelukkig volk!

Er ontspon zich nu een vrij lang gesprek, waarin ik mij met alle macht verzette tegen de meening van onzen scepticus. Kortsheidshalve zal ik eenvoudig mededeelen, wat door mij in den loop van het debat alzoo te berde gebracht werd. Mogen mijne lezers zoo welwillend zijn, een oogenblik geduldig te luisteren, en beslissen of mijne beweringen hout sneden.

Ik begon met op te merken, dat het voor een mensch al een heel armoedig denkbeeld van geluk is, tevreden, voldaan te wezen. Tevredenheid wordt meestal voorgesteld als de grootste zegen van het menschelijk bestaan. Tot op zekere hoogte moge dat waar zijn, in zoover namelijk vergenoegdheid pruttelen en klagen uitsluit, maar overigens is het eene

jammerlijke eigenschap. Wat zou onze wereld eene treurige, doodsche wereld zijn, indien wij allen met het bestaande tevreden, over onszelven en ons lot voldaan waren. De inlander heeft geene soesah! Doch juist daardoor is hij zoo droomerig en onzelfstandig. Ach, mijn waarde scepticus, als dat het ideaal is van het menschelijk bestaan, tevreden te wezen, geene behoeften te hebben, geen zorg en strijd te kennen, dan staat het rund in de vette klaverwei op den hoogsten trap van geluk en dood-zijn wordt schier een benijdenswaardige toestand.

Ook bracht ik in het midden, dat men niet moet vergeten hoe de javaan in een onnatuurlijken, kunstmatigen toestand verkeert. Hij wordt door ons beheerscht en beschermd ook tegen zijne eigene gebreken; wij hebben ons belast met de voogdij over den inlander. Wij dwingen hem koffie en suiker te planten, en zoo te zorgen voor zijne welvaart. Wij noodzaken hem tot het tijdig bewerken van zijne rijstvelden, tot het planten en verzorgen van zijne tweede gewassen, die anders op groote schaal zouden achterwege blijven of verwaarloosd worden, en voorkomen daardoor wie weet hoe menigen hongersnood. Wij bevelen hem zijne dessa's zindelijk te houden en te zorgen voor den afvoer van onrein water. Wij enten hem en zijne kinderen in, bestrijden voor hem besmettelijke ziekten, laten hem kinine, choleradruppels en andere medicijnen slikken. In één woord, wij houden, familiaar gesproken, den boel voor hem in orde, en dientengevolge schijnt de toestand beter en mooier dan hij inderdaad zou zijn, indien de inlander zichzelf kon wezen.

En nu noemde ik nog niet eens de verhouding van den

kleinen man tot zijne hoofden. Waren de handen van deze laatsten niet ten minste gedeeltelijk door ons gebonden, de eerste ware er rampzalig aan toe. En toch .... men zou eens alle ongerechtigheden moeten kennen die ook nu nog de inlandsche ambtenaren en beambten, groot en klein, elk op zijne beurt — zouden er waarlijk uitzonderingen zijn? — zich veroorloven tegenover de dessabewoners! Nog onlangs las ik, hoe uit een ingesteld onderzoek gebleken was, dat in cheribonsche dessa's, waar het grondbezit gemeenschappelijk is, de leden van het dorpsbestuur in ééne gemeente zich 175 hadden toegeëigend van de 228 bouw sawahs, en in eene andere van de 95 bouw 87. Die cijfers vertellen waarlijk welsprekend genoeg van het lijden des geringen inlanders.

Eens logeerde ik in eene pasangrahan en wilde om voor mijne tafel te zorgen een half dozijn kippen opdoen. Toen mijn bediende tevergeefs getracht had ze te koopen, bood het inlandsche hoofd, daar geplaatst, mij aan ze te verschaffen en verzocht mij daartoe hem drie gulden te geven. Eenige uren later had ik het verlangde zestal, doch ik at ze met zelfverwijt op, daar ik mij afvroeg: Wie heeft ze moeten leveren en, *indien* er betaling heeft plaats gehad, tot welken prijs?

Tevens meende ik op nog iets anders te moeten wijzen. Doordien de europeesche samenleving in Indië zoo scherp afgescheiden is van de inlandsche maatschappij, blijft deze laatste voor ons in menig opzicht een gesloten boek, en is de kennis die wij europeanen opdoen van den javaan en zijne omstandigheden meestal uiterst oppervlakkig. Heel veel hebben wij alleen van hooren zeggen, weten we dus niet door aanschouwing en ervaring, en vergeten we bij ons oordeel in

rekening te brengen. Hoe bitter weinigen kennen het eigenlijke dessaleven; hoevelen die meenen het te kennen, hebben het ambtshalve en steeds gevernist gezien. Van die enkelen echter, die werkelijk gemeenzaam met de inlandsche samenleving bekend zijn, kan men veel vernemen, dat eene schaduw werpt op het schijnbaar zoo idyllisch en vriendelijk leven van de javanen. Hunne zieken worden slecht verpleegd, en lichamelijk lijden, dat eenigszins lang duurt, put spoedig het mededoogen der omstanders uit. Grove onwetendheid reikt aan ergerlijke zorgeloosheid de hand, om kranken en lijdenden aan een treurig lot ten prooi te laten. Een inlander die zwaren typhus had heb ik eens zien liggen in een huis, dat tot stikkens toe vol rook stond door het branden van doepa (wierook) en andere specerijen, dat den sètan moest verdrijven; terwijl eene soort van inlandsche duivelbanner met eene knots de wanden, de tafel, de pooten zelfs van de bank, waarop de zieke lag, beukte en al tierend en schreeuwend rondliep om den booze schrik aan te jagen. Den armen zieke hoorde men kreunen onder dit misbaar, onder die mishandeling, en den volgenden morgen was hij dood.

Gelukkig dus de inlanders, die gezond zijn! En toch moet hier wederom eene uitzondering gemaakt worden ten aanzien van de vrouwen. Zijn de meeste inlanders niet bemiddeld genoeg om meer dan ééne vrouw te hebben, zoodra hunne beurs het toelaat, schaffen zij zich eene tweede deelgenoote van hun huiselijk geluk aan. Hoe ver dit geluk vaak te zoeken is, laat zich begrijpen. Maar ook waar slechts ééne vrouw is, kan men haar toestand geenszins benijdenswaardig vinden. Is zij het niet, die bij het rijstplanten van 's mor-

gens tot 's avonds in het water staat, en den gebogen rug aan de verzengende zonnestralen blootstelt? Is zij het niet die dagen achtereen het koren snijdt en tot bossen samenbindt, terwijl onder planten en oogsten haar heer en meester wellicht op zijne balê-balê ligt uitgestrekt onder het neuriën van een eentonig liedje of het genot van zijne cigarette? Heer en meester zeg ik, en dat *is* hij. Indien, om welke reden dan ook, hare tegenwoordigheid hem niet langer aangenaam is, laat hij zich van haar scheiden; of als het hem dus behaagt, zendt hij haar eenvoudig weg zonder door een scheidbrief haar in de gelegenheid te stellen eene gelukkiger verbintenis aan te gaan. Behoeft het betoog, dat huiselijk leven en opvoeding der kinderen bij zulke verhoudingen schitteren door afwezigheid? Indien men den trap der beschaving, door een volk bereikt, wil afmeten naar de plaats die het in zijn midden der vrouw toekent, dan is de mate waarin de javaan beschaafd mag heeten, al eene zeer bescheidene. Trouwens er zijn ook nog andere bewijzen voor zijn zedelijke achterlijkheid. Wenscht ge de tallooze gevallen te hooren opsommen van echtelijke ontrouw? Of verhalen te vernemen van des inlanders wreedheid en hardvochtigheid jegens menschen en dieren.

Terwijl ik zit te schrijven, word ik afgeleid door het jammerlijk schreien van een kind op de straat vlak voor mijn raam. Ik sta op om te zien wat er gaande is, en de toedracht der zaak valt terstond in het oog. Het schreiende kind is een aardig bruin meisje van vijf of zes jaar. Zij is met moeder naar den passer geweest en van daar teruggekeerd, een mandje dragende met allerlei benoodigdheden. Zij was

speelsch of onhandig, en heeft het vrachtje op den grond laten vallen. Is het om de onoplettendheid zelve, of omdat een paar weeke inlandsche koekjes, lievelingssnoeperij misschien van moeder, in het zand zijn terechtgekomen? In elk geval, het mensch is boos geworden, heeft het kind op den grond geplaatst, en zit nu vóór het wicht gehurkt, om het met de grootste kalmte, nijdig echter als een spin, te pijnigen. Zij knijpt het kind in de dij, en als het met een gil de handen op de getroffen plek legt, komt aan eene zijde de hals bloot, waarin nu een fijne neep wordt gegeven. Nauwelijks heeft het schaap zich aan den greep van moeders linkerhand ontworsteld, of de rechterhand heeft een bosje haar gepakt en schudt daaraan het gansche bovenlijf van het kind beurtelings vóór- en achterover. Jammerende grijpt het stumpertje de handen van moeder boven het hoofd, doch het is er niet op verdacht, dat moeder plotseling met duim en vinger weder een venijnigen aanval doet op de blootgewoelde dij.... »Wil je dat wel eens laten, jou...." Ik bedwong mij echter uit vrees, dat het arme schepseltje het opnieuw zou moeten ontgelden. Maar ik bulderde toch eventjes los tegen een stuk of drie inlanders, die op twintig passen afstands aan den weg werkten en met de grootste onverschilligheid toekeken, hoe het wijf het arme kind mishandelde!

Dit voorval heeft mij echter geheel aan het dwalen gebracht en bijna doen vergeten, dat ik bezig was met verslag te geven van hetgeen ik in de ledooksche burgemeesterswoning tegen de redeneering van vriend scepticus had in te brengen. Welnu, ik sprak ook van des inlanders onnadenkendheid, de zorgeloosheid waardoor hij zoo ettelijke keeren

het slachtoffer wordt van allerlei bedrog. Een poos geleden, zoo vertelde ik, kwam een chinees met katoentjes bij ons op het erf. Pas was het de eerste der maand geweest en hadden onze bedienden hun loon ontvangen. Oudergewoonte was het geld reeds grootendeels overgegaan in de handen der dringendste schuldeischers — zou er een land in de wereld zijn, welks inwoners zoo algemeen in schulden steken als die van Java? — en verklaarden een paar kooplustige baboes, dat zij niet zouden kunnen betalen. Desniettemin liet de chinees lachend en pratend haar een mooi patroontje zien, en vernam al spoedig, dat hij aan elk een baadje zou kunnen slijten, als hij met de betaling geduld wilde oefenen. »Boleh, boleh!" (Gerust, gerust!) lachte de looze koopman. En hij verkocht haar voor 30 cts., wat een paar dagen geleden van denzelfden chinees gekocht was voor 20 cts. de el. Mijne vrouw maakte de koopsters opmerkzaam op het nadeel dat ze leden, ried haar te wachten totdat zij geld hadden om à contant te betalen, bood haar aan om zelve het goed voor minder prijs te koopen, en het te bewaren tot den eersten der volgende maand, om het dan aan haar over te doen. Maar neen, zij waren er nu op belust en wilden het nu hebben. Grinnikend van genoegen mat de chinees het mooie katoentje, lachend en groetend nam hij zijn afscheid en de baboes waren zeer tevreden met het nieuwe baadje, dat haar minstens een derde te veel kostte.

Eindelijk deed ik nog het volgende verhaal, dat evenzoo aan de werkelijkheid ontleend en niet opgesmukt is. Men kan er uit zien, hoe weinig diep en innig vaak de banden en betrekkingen zijn van de inlanders onderling. Een aanzienlijk

inlandsch hoofd, in hooge mate populair en zich onderscheidende door zijne beschaving, verloor eene vier-en-twintigjarige dochter. Zij was gehuwd geweest met een ambtenaar van even hoogen rang als haar vader, en liet verscheidene kinderen achter. Zoolang zij gehuwd was geweest — zij had op elf- à twaalfjarigen leeftijd de ouderlijke woning met de echtelijke verwisseld — had zij met ziekte en zwakte getobd. Haar vader vernam de tijding van haren dood met groote kalmte, zei glimlachend dat eene der oorzaken van haar ontijdig sterven zeker was geweest haar te vroeg gesloten huwelijk — een dagelijks terugkeerende gruwel onder de Javanen! — en gaf drie weken daarna eene andere dochter aan den beroofden schoonzoon tot vrouw. Inmiddels — wijl het javaansche gebruik of de Islam niet toelaat, dat de zuster eener overledene echtgenoote de onmiddellijke opvolgster van deze wordt — inmiddels had de treurende weduwnaar nog eene andere vrouw gelukkig gemaäkt door haar tot bijwijf te nemen. In drie weken tijds ééne echtgenoote verloren en met twee in het huwelijk getreden! Ik bid u, welk een onzedelijke toestand doet zich hier aan ons voor, en welk eene diep verachte plaats bekleedt hier de vrouw!

Onkunde en oppervlakkigheid alleen kunnen beweren, dat des inlanders toestand schier volkomen gelukkig is. Een milde bodem en een heerlijk klimaat mogen zijn vaderland maken tot een eldorado en hem voorrechten verleenen boven millioenen europeanen, hijzelf is door zijne onwetendheid, zijn bijgeloof, zijn slaafschen zin, zijn fatalistischen godsdienst, zijne veelwijverij en zijn gering besef van eigenwaarde in vele opzichten een beklagenswaardig wezen. En alleen

twijfelaars aan de weldaden, die ontwikkeling van het verstand, beschaving van geest en gemoed den mensch verleenen, zullen het wanbegrip van onzen scepticus deelen.

De welwillende lezer vergeve ons deze lange uitweiding, gelijk wij van onzen kant hem de zucht van verlichting ten goede houden, die hem aan het einde dezer redeneering ontsnapt. Het is voor het gevoel zoo aangenaam om, als men zelf nog al wat op zijn kerfstok heeft, ook bij anderen een vlekje te veronderstellen.

Men zal wel willen gelooven, dat het intusschen laat was geworden. Nadat ons middagmaal was afgeloopen, hadden wij onder het genot van eene sigaar en in de gemakkelijkste houding, die een stoel en tafel den mensch toestaan, ons gesprek voortgezet. En nu zaten wij reeds een geruimen tijd extra slappe thee zonder melk te drinken, toen een onzer de opmerking maakte, dat de zonnestralen al zeer schuins de deur van onze pendoppo binnenvielen, en het dus wel tijd zou worden, om aanstalten te maken tot ons vertrek.

Dit woord maakte een einde aan het debat. Wij stonden op, trokken vesten en jassen weêr aan en zaten weldra opnieuw te paard, om door een wandelrit van slechts vier palen naar de pasangrahan te Plembon te gaan, waar wij ons nachtverblijf zouden houden.

Wij namen dus afscheid van Ledook, ik durf niet zeggen van onzen gastheer, den burgemeester, nog minder van zijne familie. Eene vrouw telt vooral bij deftige gelegenheden volstrekt niet meê. Zij houdt zich met haar kroost geheel op den achtergrond; onze burgemeestersche bleef, behalve het

oogenblik, dat wij haar in rook gehuld onder andere vrouwen binnenshuis hadden gezien, geheel onzichtbaar. En wat onzen petinggi (dorpshoofd) zelven aangaat, westersche lezers mogen in verzoeking komen, om er iets onvriendelijks of zelfs onmenschelijks in te zien, het is nochtans waar, dat de man onder andere kleine hoofden en gewone inlanders op den grond zat, terwijl wij gebruik maakten van zijne stoelen; dat hij zwijgend toekeek, terwijl wij zijn huis deden weergalmen van onze warme woordenwisseling; ja, dat hij zonder een woord te spreken ons bediende, terwijl wij aan zijne eigene tafel ons te goed deden aan zijne eigene rijst, kerrie en kippen. Toen wij wegreden, sprong hij fluks op zijn gereedstaand paard, en volgde ons tot aan de dessa Plembon, waar hij, zonder groet te geven of af te wachten, eenvoudig wendde en welgemoed huiswaarts reed.

Welgemoed — dit zeg ik, zonder het bepaald te weten. Maar ik veronderstel, ik geloof het op grond van des inlanders wijze van denken en leven. Wat den westerling vreemd, zelfs onoorbaar toeschijnt, strookt vaak ten vriendelijkste met oostersche toestanden en zeden. Men moet eenige jaren onder die toestanden en zeden geleefd hebben, om diep te gevoelen, hoe scheef en onjuist westersche oordeelvellingen zijn aangaande oostersche menschen en dingen. Zelfs is het uit tal van maatregelen, door de regeering te Batavia genomen, telkens te zien, hoe deerlijk men de plank misslaat, als men niet gedurende vroegere dienstjaren en van nabij het leven van den eigenlijken dessabewoner en geheel den binlandschen toestand heeft gadegeslagen.

Het werd avond en de zon stond op het punt van achter de bergen te verdwijnen, toen wij te Plembon aankwamen. Wij stegen af en wilden de pasangrahan binnengaan, toen we in de voorgalerij werden staande gehouden, doordien men ons toeriep: »Ziet eerst eens om!" Wij deden het en — ons oog rustte op een tooneel zóó verrukkelijk schoon, dat wij er van ontroerden en er stil van werden.

Moeilijk, maar vooral ondankbaar werk is het, natuurtooneelen te beschrijven. Menig lezer, geloof ik, loopt uiterst vluchtig zulke schilderingen met de pen door. En geen wonder! Men stelle zoo juist en zoo levendig mogelijk de ligging en verhouding der verschillende partijen voor, men putte zich uit in dichterlijke vormen en beelden, — wie teekent de tinten des hemels, wie maalt de schakeeringen van het groen, wie geeft het tooverachtige spel van licht en schaduw terug, wie vertolkt het lied der ruischende beek, wie spreekt in woorden uit het grootsche zwijgen, den diepen vrede, de stille overweldigende majesteit der natuur, als over een fraai bergland de nacht zijne vleugelen gaat uitspreiden!

En toch, de herinnering is te liefelijk, de verzoeking mij te sterk. Op het gevaar af dat de lezer ze overslaat, wijden wij een paar woorden aan de beschrijving van het schoon, dat wij omziende genoten.

Vlak vóór ons in den tuin van de pasangrahan bloeiden in weelderigen rijkdom van kleur en vorm rozen, fuchsia's, geraniums, dahlia's, enz. Indië is geen bloemenland. Op de strandplaatsen vindt men op de erven der europeanen tal van potten, meer met groen nog dan met bloemen. En de bloemen die men er ziet, men moge er zich later meê vergenoe-

gen, acht ieder die pas uit Europa komt, nauwelijks het aanzien waard. Verrukkelijk was ons daarom deze bloemenschat.

Op korten afstand lag vóór de pasangrahan een klapperboschje. De avondzonneschijn speelde nog even in de sierlijke kruinen, gleed blozend nog langs het bovenste gedeelte der slanke, statige stammen, terwijl op den groenen bodem een zacht getemperd licht daalde. Een heerlijk rustpunt voor het oog.

Zoowel links van deze fraaie boomengroep als rechts er van breidde zich een vergezicht nit. Links een stoute bergstreek, doorsneden met ravijnen, wier diepten en hellingen met dichte bosschen prijkten en wier randen met een zacht grastapijt waren omzoomd. Uit de verte en van nabij hoorde men het klateren en bruisen der stroompjes, die zich naar de laagte spoedden. Rechts lag bijna twee duizend voet beneden ons de strandvlakte met hare geelgroene sawahs en in dicht gebladerte weggedoken dessa's, hier en daar door rivieren doorsneden, en in de verte begrensd door een schitterenden zoom, de blinkende zee.

Het »oog van den dag" wierp zijne laatste stralen langs de westelijke berghellingen en hulde ze in een' zachten purpergloed. Doch de van de zon afgekeerde ruggen, kloven, valleien onttrokken reeds allengs hunne vormen en lijnen aan het oog als sluimerden ze zwijgend in onder de aanraking van den stil naderenden nacht. En als een schitterend kontrast ving de strandvlakte nog gedurende eenige oogenblikken het volle zonlicht op, dat de velden met goud overgoot, en door de rivieren en de zee weerkaatst werd.

Eerst toen de dag geheel en al afscheid nam en alle kleu-

ren en vormen door de duisternis werden uitgewischt, wendden we de oogen af van dit onvergetelijk tooneel.

Wat het europeesche landschap zoo bekoorlijk maakt, de vereeniging van natuur en kunst, wordt op Java ten eenenmale gemist. Aan het strand vindt men zeer weinig natuurschoon. De grauwe bamboezen woningen der inlanders, door even grauwe atap gedekt en door wit- noch verfkwast aangeraakt, hebben niets schilderachtigs, en ook de europeesche gebouwen, meest alle van hetzelfde model, laag van dak en onsierlijk van vorm, zij dragen — ofschoon ze aan de eischen van het klimaat beantwoorden — niet veel bij tot verfraaiing van het landschap. Wat het binnenland aangaat, het is boven alle beschrijving liefelijk, maar het is alles groen, wat ge ziet. Zelfs de dorpen breken deze eentoonigheid niet, want ze schuilen geheel en al weg onder het geboomte. Het is alles natuur, weelderige natuur, en daardoor vaak zóó vermoeiend voor het gezicht, dat eene brug met eene geel geverfde leuning, een leelijk koffiepakhuis, roode dakpannen, een wit districtsgevangenisje met geteerde vensterluiken door uwe oogen als eene verkwikking worden begroet en aangekeken met eene belangstelling, alsof het monumenten van bouwkunst zijn.

Dit gedeelte van den Ardjoeno maakt echter eene bescheiden uitzondering. De warmte van Soerabaia en Pasoeroean is oorzaak, dat fabrikanten en kooplieden kleine landhuizen hebben gebouwd in de nabijheid van de vriendelijke dessa's Prigèn, Plembon en Trètès, en in den drogen moesson er hunne gezinnen heenzenden, om nu en dan, zoo van zaterdag tot maandag, zelven er een bergluchtje te komen scheppen. Voor die buitentjes heeft men natuurlijk mooie plekken uitge-

zocht, vooral hooggelegen of vooruitspringende terreinen, die een fraai en ruim uitzicht vergunnen. De kleine witte villa's vallen u daardoor overal in het oog. Ze lachen u toe van een bergwand, uit een dicht bosschage, van een heuveltop. Zij stoffeeren op de liefelijkste wijs deze heerlijke streek, terwijl hare bewoners, de kleintjes vooral, de anders zoo opvallende stilte van het binnenland verbreken en u doen droomen, dat de dagen hier niet anders zijn dan zon- en feestdagen. Gegroet, gegroet, gij blanke oasen in het eindelooze groen; gegroet, vriendelijke kluisjes, waar zich menschenharten voor gezelligheid ontsluiten, en kinderstemmen haar betooverenden klank mengen in het heerlijke lied der bosschen en bergen!

Vrijaf en in de vrije natuur, welk een genot, welk een geluk! Zaliger, dunkt mij, kan een mensch niet zijn, dan in die oogenblikken, waarin zijne stemming gelijkt op de stemming, die hij zich herinnert uit de schoonste dagen en uren van zijne kindsheid. Als er »geen school was"; als wij in den goeden ouden tijd gedurende de drukste kermisdagen vacantie hadden; als wij om tien en elf uur 's morgens op straat liepen, den tijd waarop we anders gevangen zaten; of uit logeeren elders, met het zondagspak aan, onze dagen doorbrachten in volslagen onverschilligheid voor schoolbanken, meesters, boeken, vaste uren en afkeuringen, — wie herinnert zich niet het onuitsprekelijke dezer heerlijkheden? Welnu, gaat het den lezer als mij, dan bekruipt hem dat oude gevoel, als hij genietend ronddwaalt in schoone dreven, door bosschen, langs beken en heuvelen. De betoovering, die het kindergemoed aan de dingen schenkt, ligt hier in werkelijkheid over woud en berg. Tot de onbezorgdheid der jonge

jaren wekken de verkwikkende koelte, het frissche leven, de eeuwige jeugd die u hier omringen. Het geloof, onbewust wonende in het kinderhart, dat de aarde schoon is en het leven eene weldaad, wordt u opnieuw geschonken of bij u versterkt door het liefelijke en reine, dat uw oog ziet, uw oor verneemt, uwe ziel in zich opneemt. Langs die heuvelen, door die bosschen, uit die kloven klinkt een diepe juichtoon, die u aangrijpt en waarmede gij instemt.

Prigèn, Plembon, Trètès, gij versterkt het lichaam, en den geest verkwikt ge. Wien gij eens uwe betoovering hebt getoond, maakt gij uzelven onvergetelijk. Gij zijt de drie Gratiën van Ardjoeno's dichterlijke helling!

Excelsior! Ons doel lag hooger. Wij waren van plan om een der vele toppen van het Ardjoeno-gebergte te beklimmen, den Walirang namelijk, den eenigen die nog teeken van vulkanische werkzaamheid geeft.

Den volgenden morgen begaven wij ons om zeven uur op weg. We hadden bepaald, dat wij in twee dagen den tocht zouden doen. Den eersten zouden wij gaan tot op eene hoogte van zeven of acht duizend voet, waar een optrekje door den eigenaar ons welwillend ten gebruike was aangeboden; en den tweeden wilden we den top beklimmen en van daar op denzelfden dag de geheele terugreis aannemen.

Aan deze zijde wordt de Ardjoeno niet tot groote hoogte bewoond. Het duurde dan ook niet lang, of wij hadden dessa's sawah's, koffietuinen, alles wat aan de menschenwereld herinnerde, achter ons gelaten en bevonden ons te midden

van eene in doodsche stilte verzonken natuur. Een geruimen tijd stegen wij langs een kalen, alleen met gras begroeiden bergwand steil naar boven. Rechts van ons in onze onmiddellijke nabijheid lag de Penangoengan, een berg van vijf duizend voet hoog, en dien wij, hoe hooger wij stegen, steeds meer in zijn geheel konden overzien. Opvallend vreemd is zijne ligging. Terwijl de veeltoppige Ardjoeno als een kolossaal gevaarte omhoog rijst, ligt op korten afstand de Penangoengan geheel alleen, slechts door een lagen zadel even aan zijn reusachtigen broeder verbonden. Geen wonder, dat dit zonderling verschijnsel indruk heeft gemaakt op de verbeelding van den inlander. Toen er nog reuzen waren, zoo vertelde mij een dessaman in alle eenvoudigheid, kregen deze den last om de toppen van den Ardjoeno met één te vermeerderen. Dit zoude de Penangoengan zijn. Ze droegen hem van zeer verre hierheen, doch toen ze dicht bij het doel der reis waren, braken de touwen, waaraan ze hem pikolden (pikoel = dragen), en de Penangoengan plofte neer op de plek, waar hij tot heden toe is blijven liggen.

Op eene hoogte van vijf duizend voet ongeveer begon het tjemarabosch, dat de zijden van den Ardjoeno tot omstreeks duizend voeten beneden de toppen bekleedt. Doch onze paarden waren zoo vermoeid, dat wij ze eenige oogenblikken rust moesten gunnen, terwijl wijzelven in het gras uitgestrekt ons met een glas bier verkwikten. Het was voor het eerst, dat ik zulk een oorspronkelijk tjemarawoud doortrok, en ik moet bekennen, dat ik het oneindig minder schoon en indrukwekkend vond dan het fraaie geboomte der verschillende plantengordels, dat ik op de berghellingen van West-Java gezien

heb. De tjemara groeit, schijnt het, niet in dicht opeengedrongen groepen; zijne steil opwaarts gaande takken en het ijle naaldgroen onderscheppen de zonnestralen niet, zoodat noch het geheimzinnig donker van zware bosschen, noch de sterke afwisseling van licht en schaduw hier te genieten valt.

Gedurende langen tijd stegen we betrekkelijk weinig. Op mijne vraag of hier tijgers waren, kreeg ik ten antwoord, dat ze in de ravijnen ter weerszijde van ons pad in menigte zich ophielden. De inlanders vermaanden mij echter om het woord matjan (tijger) niet uit te spreken. Dat was niet goed, dat kon de rauwe gasten wel eens doen komen. Zorgvuldig zal de javaan het gebruik van dit woord vermijden, als hij een' tijger in de nabijheid vermoedt. Hij noemt hem dan liever kiai (oude heer) of geeft hem een anderen zachten naam. Het beest gevoelt zich wellicht gestreeld, en laat den beleefden inlander met vrede.

Wij waren tot eene hoogte van ruim zeven duizend voet gekomen en niet ver meer van het doel onzer reis, toen wij plotseling menschelijke stemmen hoorden. Dit geluid trof ons des te meer, daar we reeds vier uren lang in de diepste stilte waren voortgereden, alleen afgebroken door den doffen hoefslag onzer paarden, ons eigen gesprek of het kraken van een dooden tjemaratak, die onder zijne eigene zwaarte bezweek. Weldra zagen wij eene lange zwart berookte hut in eene met palen afgezette ruimte. De hut diende tot tijdelijk verblijf van menschen, die zwavel haalden uit den krater van den Walirang (*walirang* beteekent zwavel); de omheining moest hen beschermen tegen het bezoek van »oude heeren". Hier, drie duizend voet beneden den top, verzamelen zij eerst

een grooten voorraad zwavel. Dagelijks doen zij den zwaren tocht van de hut naar den krater en van den krater naar de hut. Heen met ledige manden, terug met zeventig katties (ruim tachtig oude ponden) zwavel, die ze op inlandsche wijze aan een draagstok vervoeren. Onbegrijpelijk, ongeloofelijk bijna, dat ze met zulk een zwaren last den steilen kraterwand beklimmen en van den top afdalen langs duizelingwekkende afgronden, die van den gewonen mensch met niets dan een stok in de hand alle behoedzaamheid en inspanning vergen. De zwavelhalers vertelden ons, dat zoo'n vracht zwavel hun *f* 5 opbracht. Als men nagaat, dat zijzelven hun last den berg afdragen tot op twee duizend voet boven de strandvlakte, en dan hunne compagnons die te Bangil wonen, van beneden komen, om de zwavel naar Soerabaia en elders te brengen en daar te verkoopen, dan begrijpt men, dat de winst door hen behaald niet heel schitterend kan genoemd worden.

Alleraangenaamst werd, na nog eene poos rijdens, ons oog getroffen door een net, groen geverfd huisje, dat uit zijn kleinen ijzeren schoorsteen den blauwen rook opwaarts zond, onder eene vriendelijke veranda u tot rusten scheen uit te noodigen, en als een gezellig, huiselijk toevluchtsoord ons tegenlachte te midden van de eindelooze, de duizenden tjemara's, die ons oog gezien had en zag.

Lali-Djiwó (zielevergetelheid, zielsrust) lazen we met bonte letters boven de voordeur. *Lali-Djiwó* stond in letters, uit natuurlijk gekromde boomtakken gevormd, te lezen over de volle breedte van den voorgevel. Doch het eerste, waaraan we behoefte hadden, was rust voor het lichaam. We hadden

vijf uren te paard gezeten en bij het steil dalen en klimmen ons dikwijls zeer moeten inspannen. Gelukkig was een onzer, die van den eigenaar onzer tijdelijke woning de sleutels had gekregen tot huis, keuken en welvoorziene provisiekamer, ons een belangrijk eind vooruitgesneld, en zoo goed geweest om alles te openen, vuur aan te leggen, stoelen en tafel in de veranda te brengen, en daardoor ons anderen eene vriendelijke ontvangst te bereiden. Zelfs ontbraken op de tafel de flesch en de glazen niet, waaruit weldra eene hartige teug ons verkwikken zou.

Nieuwsgierigheid dreef ons al spoedig naar binnen, om ons logies in oogenschouw te nemen. Van buiten gezien zou men gezegd hebben, dat het een ijselijk klein gebouwtje was, zeker slechts voor drie of vier menschen behoorlijk van zit- en slaapgelegenheid voorzien. Maar het uiterlijk bedriegt. Door eene vernuftige inrichting werd de beschikbare ruimte vervijfvoudigd. Uit de veranda het huisje binnentredende kwamen wij in een klein vierkant vertrek. De wanden, uit louter deuren bestaande, een opgerolde vlag, eene scheepsklok, de zeildoeksche bekleeding van den houten vloer, de lage zoldering waaraan eene lamp hing — alles deed u denken aan eene scheepskajuit. Het verwonderde u haast, dat de lamp niet slingerde, en de tafel er onder geene stormlatten had. Deze indruk werd nog sterker, als ge de schuifdeuren in den wand opendet en de hutten, ik bedoel de slaapkamertjes, binnenkwaamt. Tegenover den ingang een klein vierkant raampje, aan den wand een miniatuurspiegel, het bed eene smalle kooi en boven het hoofdeinde een paar plankjes voor boeken, cigaren enz., die gij er niet plaatsen kondt, zonder

in verzoeking te komen, ze »zeevast" te zetten. Maar vooral voeldet gij u zeilen, als gij onder den houten vloer van de kajuit het water hoordet stroomen van eene bron, waarbij Lali-Djiwô was gebouwd en die, waarschijnlijk om de begoocheling volkomen te maken, onder het optrekje door was afgeleid.

Veel minder dan aan boord van een wezenlijk schip, althans in Indië, hadden wij hier last van de benauwdheid der enge ruimte. Op het midden van den dag zelfs, toen ieder onzer in zijne hut een uiltje ging knappen, was het er niet te warm. Het tjemarabosch was in grijze wolken gehuld, die alles met een killen adem schenen aan te raken; of liever eene eindelooze reeks van reusachtige grauwe nevelen dwaalde als ontastbare spoken door het woud, nu eens alleen den achtergrond onzichtbaar makende, dan eens tot zelfs de naaste boomen aan het oog onttrekkende. Gedurende den nacht moesten alle aanwezige jassen en dekens dienst doen, om ons tegen de koû in onze planken woning te beschermen.

'sNachts lag ik in mijne hut, en zag door het raampje de sterren fonkelen aan den thans helderen hemel.

Het eene oogenblik was het mij duidelijk, dat de stilte daarbuiten de stilte was van de wildernis hoog op den Ardjoeno, en dan zag ik in mijne verbeelding de rookwolken uit den krater op stijgen in het geheimzinnig duister van den nacht; of ik luisterde naar het suizen der indische dennen, de tjemara's, en ik herinnerde mij, dat ik als knaap in sparrenbosschen had gedwaald en op den rug liggende het statig wiegen der stammen had bewonderd, en hetzelfde gefluister in de toppen der boomen had gehoord. En ik dacht aan de plekjes, waar ik

in mijne kinderjaren gespeeld, gedroomd, genoten had ....

Maar in het andere oogenblik luisterde ik naar het bruisen van het water en was het mij alsof het de wanden van het schip schuurde. Ik verbeeldde mij op zee te zijn, reizende opnieuw van het vaderland naar het verre geheimzinnige oosten, ondanks mijzelven verder en verder weggevoerd van plaatsen, tooneelen en menschen, wier nabijheid ik wilde genieten doch niet kon. En ik dacht met stil heimwee aan lieve vrienden en dierbare verwanten in het door duizend herinneringen geheiligde vaderland! ....

An die bretterne Schiffswand,
Wo mein träumendes Haupt liegt,
Branden die Wellen, die wilden Wellen,
    Sie rauschen und murmeln
    Mir heimlich in 's Ohr:
    »Bethörter Geselle!
Dein Arm ist kurz, und der Himmel ist weit,
Und die Sterne droben sind festgenagelt,
Vergebliches Sehnen, vergebliches Seufzen,
Das Beste wäre, du schliefest ein."

Kostelijke raad, dien Heine zich hier door het ruischende water laat geven en dien ik o! zoo gaarne had opgevolgd. Doch men moet eerst kunnen! Was het 't zwavelgehalte van het bronwater, dat ik gedronken had, of de plotselinge overgang van eene warme naar eene koele streek? Ik weet het niet, maar mijne spijsverteringsorganen ontsprongen aan den band, en schenen het er op gezet te hebben om op deze spookachtige plek gedurende de nachtelijke uren een waren heksensabbath te vieren. Ook bezorgde de fijne berglucht mij congesties en hoofdpijn, zoodat zelfs de zeeziekte in de scheepshut niet gemist werd.

Om halfacht vingen wij den volgenden morgen de reis aan en bereikten den top van den Walirang omstreeks elf uur. Ik zal den lezer niet vermoeien met te vertellen, hoe steil het was en hoe lang het viel en hoe wij in het zweet onzes aanschijns den berg opzwoegden. Maar van de laatste steilten, die wij beklommen, kan ik niet zwijgen.

Wij hadden twee of drie keeren even gerust op plekken, die onze javaansche tochtgenooten ons daarvoor als geschikt aanwezen. Geschikt is eigenlijk niet genoeg gezegd. Met bijgeloovigen eerbied noemden ze dat verplichte rustpunten voor den beklimmer van den Walirang. Waarom? IJdele vraag! De inlander scheept u af met te zeggen, dat het niet goed is, dat het misschien ongeluk ten gevolge heeft, als men op die plekken niet even adem schept, of hij werpt u voor de voeten het oude en afdoende: »De orang-toewa (de oude menschen) zeggen, dat het noodig is." Daar het niet raadzaam is, vooral in min of meer hachelijke omstandigheden, de vooroordeelen van den inlander rechtstreeks in het aangezicht te slaan en verpoozing nu en dan ons toch eene behoefte was, deden wij eenvoudig wat ons gezegd werd.

Als mijne lezers of lezeressen soms behept zijn met een zenuwachtigen aard of last hebben van duizeligheid, dan moet ik hun den stelligen raad geven: denkt er nooit aan om den top van den Walirang te beklimmen. Het hoogste gedeelte van de berghelling is zoo goed als onbegroeid; slechts korte dikbladige struiken schieten hier en daar uit de puinbrokken te voorschijn. Het steile pad is een ruwe steenen trap, die met zeer korte wendingen en zigzag naar boven loopt. Twee schreden links, en dan buigt zich de weg, om u niet meer dan twee

stappen rechts te laten doen. En links loopt vaak op niet meer dan anderhalf of een paar voet afstands de trap langs onpeilbare afgronden. Het oog ziet dan in diepten van duizenden voeten. En die gapende diepten door geen plantengroei aan uw' blik onttrokken, de verschrikking van den afgrond door geen groen gesluierd en verzacht! Een blauw verschiet beneden u, zooals men het anders vóór zich pleegt te zien!

Wij hadden niet vooraf vernomen, dat men, dezen berg beklimmende, zulke diepten als rakelings voorbijgaat. Allicht hadden wij ons anders nog eens terdege bedacht, eer wij den tocht aanvaardden. Geheel onverwachts zagen wij ze naast ons, en het spreekt vanzelf, dat men op zulk een oogenblik niet blijft stilstaan. Durfde men, men zou zich willen haasten! Soms had ik een gevoel, alsof mij de haren te berge rezen. Doch ook hier als gewoonlijk speelde tevens de verbeelding ons parten en vermeerderde onze zenuwachtigheid, door ons te verschrikken met de gedachte: En nu straks langs denzelfden weg terug! Immers heeft men klimmende de stevige berghelling vlak voor het gezicht; dalende kan men niet anders dan omlaag en dus het gevaar aanhoudend vóór zich zien. Ook heeft men bij het afgaan van eene steilte het lichaam minder in bedwang dan bij het bestijgen.

Toch, ofschoon het denkbeeld geopperd, werd, wilde geen onzer van terugkeeren weten. Het gevaarlijke trekt aan. Het staat tartend en uitdagend voor u. Het roept tot een mannelijk optreden en dreigt met een spottenden schaterlach, indien gij terugdeinst. Een onzer duizelde het een weinig, toen wij halverwege de trap op een geschikt plekje uitrustten. Wij ga-

ven hem ernstig in overweging den verderen tocht op te geven. »Neen, zeker niet!" was het antwoord. Hij was bang voor den schaterlach, hij wilde niet de overwonnene zijn.

Er kwam bij, dat we dicht bij het doel van de reis waren. Dicht bij die geheimzinnige wereld van den bergtop, waar het gedruisch der menschelijke stemmen niet doordringt, het geluid van den vogel niet wordt gehoord, noch het gegons der insecten; waar alles dood is en zwijgt, maar waar te midden van dit doode en doodsche de openbaring wordt aanschouwd van het leven, de kracht, de beweging in den schoot der aarde, — dicht bij die wereld te zijn en ze niet te betreden, ziedaar eene ondraaglijke gedachte.

Weldra hadden wij den gevaarlijken klim achter den rug. Wij overschreden nu groote ruimten, wier ligging geheel horizontaal was. Men zou het den bergen van beneden niet aanzien, dat zij nog bij den top vlakten hebben van zoo belangrijke afmeting. Doch geen blaadje, geen grassprietje groeide er in het grauwgrijze zand en verweerde gesteente, waaruit geheel het bovengedeelte van den Walirang bestaat. Waarheen ge uw oog ook wendt, ge aanschouwt niets dan eene woestenij. En de diepe indruk, dien zulks maakt, wordt nog verhoogd, als men op den top aangekomen rondziet. Gij bevindt u op eene hoogte van meer dan tien duizend voet. Zie, naar het oosten heen verheffen zich kringvormig de andere toppen van den Ardjoeno; de verste van u af, de Widodaren, is de hoogste. Ze zijn met den Walirang vijf in getal; allen zijn slechts schraal begroeid en vertoonen overal de sporen van instorting en verzakking der steenmassa's, waaruit de wanden en kruinen bestaan. Het zijn vijf uitgebrande kraters, waar-

van alleen nog de Walirang door zwaveldampen teeken van werkzaamheid geeft. En de grauwe kleur van dit ontzettend doodsche tooneel hervindt uw oog ook in den gapenden krater, op welks rand gij staat; slechts is zij hier door den aanslag der opstijgende rookwalmen geel getint. De krater is van wijden omvang en aanzienlijke diepte [1]); de westelijke wand verheft zich hoog in de lucht en loopt in eene stompe spits uit, die zich als een geweldige kam over den krater heenbuigt. IJzingwekkend gevaarte, dat mij nog later als eene dreigende spookgestalte in den droom verschrikte! Als met zekerheid kan men voorspellen, dat deze overhangende massa te eeniger tijd topzwaar zal worden en naar binnen zal vallen met een donderenden slag, die door geen menschelijk oor zal worden vernomen. Moge dit laatste zoo zijn! Want ware het anders, mochten menschen er getuigen van wezen, zoo zouden het de inlanders zijn die, om hun brood te verdienen, in den krater afdalen . . . Arme zwavelhalers!

---

1) Junghuhn beklom den hoogsten top, den Widodaren alleen, en overzag van daar het gansche Ardjoeno-gebergte. In zijne beschrijving van den Walirangkrater is dientengevolge eene fout ingeslopen. Hij zegt, dat deze »wijde krater naar het zuidwesten geopend is en aan die zijde zonder eenige afscheiding in de berghelling overgaat. In dit laagste gedeelte van den in deze richting afwaarts loopenden kraterbodem wordt men drie nevens elkander geplaatste hoofdopeningen gewaar, waaruit drie verblindend witte dampzuilen opstijgen." (*Java*, Holl. vertaling, blz. 1155.) De krater is echter van alle zijden door een hoogen wand omringd. Hij ligt dus niet naar het zuidwesten open en zijn bodem gaat niet zonder eenige afscheiding in de berghelling over. Uit den krater zelven stijgen zoo zwakke zwaveldampen op, dat zij boven den rand niet meer zichtbaar zijn, terwijl de drie witte rookzuilen niet uit den krater zelven oprijzen, maar uit openingen, die in de zuidwestelijke berghelling ontstaan zijn.

Op de oostelijke toppen van den Ardjoeno worden overblijfselen van Siwatempels gevonden, die zevenhonderd à duizend jaren geleden moeten gebouwd zijn. Junghuhn leidt er uit af, dat deze kraters reeds meer dan duizend jaren hebben gezwegen, en geen teeken hebben gegeven van vulkanische werkzaamheid. Toch late men zich niet misleiden door dit eeuwenlang zwijgen; toch achte men het niet eene belofte voor de toekomst. De onmetelijke kracht in de diepte spot met alle menschelijke berekeningen, weet van geene beloften, versmaadt elke verstandhouding met nietige schepselen van éénen dag. Zij dommelt slechts voort, de reuzin, uitrustende mogelijk van eene inspanning, die eens den aardbodem schudde, akker en haard des menschen verwoestte, den loop der rivieren wijzigde en den hemel in vlam zette. Zij dommelt slechts voort, doch wie weet hoe spoedig zij zich zal hersteld hebben. Dan zullen siddering der aarde, dof gerommel als van naderend onweêr in der bergen ingewand haar ontzettend ontwaken verkondigen. Wolken zal ze braken, van bliksemvuur zwanger; roodgloeiende steenklompen in suizende vaart omhoog werpen en knallend uiteen doen spatten; kokende lavastroomen verwoestend omlaag zenden. Gillend als in matelooze woede, brullend als van ontembaren strijdlust zal ze hare stem verheffen en hare vlammen opzenden naar het hemeldak. Wee die dezen duizendjarigen sluimer een eeuwige slaap noemt, wee die vertrouwt!

Hoe verheven de tooneelen ook waren, die deze barre bergtop te aanschouwen gaf; hoe indrukwekkend ook de scherpe contrasten die ons oog zag, als we van deze dorre en woeste wereld op de vruchtbare vlakte in het noorden neêrzagen,

doorsneden van blinkende rivieren, en begrensd door den zilverglans der Javazee; of naar het zuiden en zuidwesten ons verlustigden in het lachende groen van tallooze bergen en dalen, — toch was het genot niet onvermengd, want immers de terugtocht wachtte ons.

Er werden voorzorgsmaatregelen beraamd, en bij het naderen der moeilijke punten in toepassing gebracht. Twee van mijne tochtgenooten namen elk een paar inlanders bij zich. De een liep vóór, de ander achter hen. Zij steunden met de handen op de schouders van den voorman, die door de sterke helling vanzelf lager stond, terwijl de achterwacht een remtoestel hanteerde, bestaande in eene slendang(draagband), die om het midden van den toewan geslagen was. En nu ging het voetje voor voetje vooruit, of liever naar beneden. Ook mij wilde men op deze wijze steunen en vasthouden, doch ik bedankte, ik gevoelde mij veiliger en geruster, als ik niet aangeraakt werd.

Ik liep geheel achteraan, en doordien het steile pad met scherpe hoeken voortdurend nu rechts dan links zich wendde, kon ik elk oogenblik mijne lotgenooten in het aangezicht zien. Een »risum teneatis!" was niet noodig; het moeilijke terrein en het hachelijke oogenblik beletten elke uiting van vroolijkheid. Maar de verzoeking om het eens goed uit te schateren was anders zeer groot. Mannen met breede ruggen en gespierde handen als hulpeloozen op anderen leunende, door een leiband behoedzaam voor vallen bewaard, de oogen onafgebroken vooruitstarende, het gelaat tot den diepsten ernst geplooid, om de vijf sekonden een welberekenden stap doende, — dit alles was zoo lachverwekkend, zoo innig komiek, dat ik

het betreurde niets te mogen zeggen, en mij niet meer dan een' glimlach te kunnen veroorloven. Toen wij de kwade oogenblikken achter den rug hadden en even uitrustten, haalde ik er mijn hart nog eens aan op, en die mij zoo vroolijk gestemd hadden, kozen de wijste partij en lachten ongedwongen meê.

Om één uur ongeveer waren wij weêr aan boord van de Lali-Djiwô, waar wij middagmaalden, en waarvan wij een uur later afscheid namen, om eerst bij het ondergaan der zon doodmoede in de bewoonde wereld terug te komen.

Lali-Djiwô, vergeten der ziel, zielsrust — ziedaar een uitstekend gekozen naam voor de plaats, waar wij in deze onherbergzame streken hadden vertoefd. Het is eene plek, die een Boeddhist zich zou wenschen, om er zijne kluis te bouwen en in de diepe stilte van het hooge tjemarawoud aan overpeinzingen zich over te geven; de wereld met haar lief en leed, met hare deugd en ondeugd te vergeten, en allengs den toestand te naderen, waarin de snaren van droefheid en vreugde niet meer trillen en het gemoed voor alle indrukken van buiten gesloten is. Volkomen juist is de opmerking — ik meen, dat Busken Huët ze eens maakte — dat Indië een land is voor kluizenaars. De onuitputtelijke groeikracht van den bodem, die niet tot inspanning noopt, veeleer tot traagheid verlokt; de eeuwige zomer, die in zijn eentonigen rijkdom en luister van levensovervloed spreekt en gevoel van levenszatheid wekt; de ongestoorde kalmte van heel de schepping om u heen, die bijna nooit door den heftigen strijd der elementen den menschen toeroept, om worstelaars te zijn; de sombere ernst van de wouden, waarin nauwelijks de kreet van een enkelen vogel

weerklinkt; de uren-, soms dagenlang neêrkletterende regen van het natte jaargetijde; de diepe stilte der nachten, waarin doorgaans van avond- tot morgenrood geen enkel zuchtje het boomblad doet ritselen — dit alles stemt tot mijmeren, tot droomen en zwijgen, tot stille droefgeestigheid, tot afkeer van menschengewoel en levensstrijd, tot vrees voor aanraking met de onrustige wereld. En waarlijk, men behoeft geen Boeddhist te wezen, om voor dezen invloed, zij het slechts nu en dan, in meerdere of mindere mate gevoelig te zijn.... Is er niet veel in ieders wereld, dat wondt, verbijstert, dat vermoeit en bijwijlen doet haken naar zoo'n plekje, hoog op de bergen, ver van de menschen, zoo'n Lali-Djiwô?....

Treurige zielsrust nochtans, hier den vermoeide geboden! Geboden op voorwaarde, dat men lafhartig zijn post verlaat, zijne broeders in den grooten strijd geen hulpe biedt, in zelfzuchtige verachting van de wereld verleert te hopen en weigert te arbeiden!.... Weg met die rust! Ander, edeler begeeren leeft in ons. En nimmer, neen nimmer kome de ure, waarin het hart niet opspringt bij de roepstem: »De lendenen omgord en brandende de lampen!"

Toch blijve de naam onveranderd. Toch verdient in hoogeren zin zoo'n plekje te midden van der bergen wonderwereld Lali-Djiwô, zielsrust, te heeten. Naarmate gij hooger stijgt boven de dorpen en steden, waar de stroom van het menschenverkeer bruist en het rumoer van den strijd weêrgalmt, klimmen ook uwe gewaarwordingen. Uw hart verheft zich, geroerd door de majesteit van het natuurleven, boven loomheid, ontmoediging, koelheid, vertwijfeling. Verkwikkend dringt u de reine berglucht in de longen, de veerkracht verhoogend

van het lichaam, sterkend den vleugelslag van den geest.

Al wat laag, zelfzuchtig, klein in u is, zwijgt en maakt plaats voor bewondering, eerbied, hoop, aanbidding. De weergalm van een heilig lied zingt en klinkt u door de ziel. De diepe ernst en de hooge blijdschap van uw binnenste dringen zich samen in die oude woorden: Ik hef mijne oogen naar de bergen, vanwaar mijne hulp komen zal.

Pasoeroean, 1877.

NAAR JAVA'S HOOGSTEN BERGTOP.

Vrijdag 7 Sept. 1877. — Per as van Malang naar Toempang, en te paard van hier naar de dessa Pontjôkoesoemô — ziedaar het reisje, waarmede op dezen dag onze bergtocht begon. Te Toempang, de hoofdplaats van het distrikt Pakis, hielden wij ons een paar uren op. Er staat een hindoetempel, die nog in vrij goeden toestand verkeert. We brachten er een bezoek aan en beklommen de trappen, om de talrijke beelden en beeldjes van naderbij te beschouwen. Sommigen dezer waren bestreken met boreh (een gele zalf, waarmede de inlander bij plechtige gelegenheden zijn lichaam besmeert), en ontvingen klaarblijkelijk door offers en gebeden de godsdienstige hulde der omwonende javanen.

Van de hoogte der tempeltrappen zagen wij in de naaste dessa eene groote open plek, door een zwaren brand veroorzaakt. Wij gingen de dessa binnen, en lieten ons door een gedienstigen dorpeling de toedracht van het ongeluk vertellen. Er lag onder al de overblijfselen van huizen, loemboengs (rijstschuren) en stallen ook een half verbrand paard. De man

legde ons uit, dat het dier aan zijn buurman, een chinees, toebehoorde, en dat het was omgekomen, terwijl zijn meester den vorigen dag, toen het onheil plaats greep, niet tehuis was. Het arme beest wekte onze deernis, en we vroegen of het dan niet mogelijk was geweest om het te redden?

»O," luidde het antwoord, »als de chinees het ongeluk had bijgewoond, zou hij het misschien wel behouden hebben."

»Maar heeft dan niemand, en hebt ook gijzelf, die er bij waart, niet uw best gedaan, om het paard uit den brandenden stal te halen?"

»Lo!" riep de dessaman verbaasd uit, »het was niet *mijn* paard!"—

De lezer vraagt wellicht op zijne beurt: Acht gij dit egoïsme regel of uitzondering bij den inlander? Eene netelige vraag! Met groote bescheidenheid zou ik willen antwoorden, dat volgens mijne ervaring de inlander doorgaans weinig gevoel toont voor het leed van anderen, vooral weinig deernis met het lijden van dieren.

Tegen den avond kwamen wij te Pontjôkoesoemô aan, eene groote welvarende dessa, die jaarlijks heel wat gewicht in de schaal legt bij den ruimen koffieoogst van deze streken. De naam van het dorp beteekent Vijf Bloemen, zooals naar oosterschen trant de vorige regent van Malang de vijf menschen noemde, die zich hier een dertig of veertig jaar geleden het eerst vestigden, om de wildernis te ontginnen. Wij logeerden in de pasangrahan, die gedurende de eerste uren een tooneel opleverde van de grootste bedrijvigheid. De een was bezig met het passen van een paar geleende slopkousen, de ander wurmde om zijn veldbed ineen te zetten; deze zocht uit een

hoop kleêren bijeen, wat meê moest en wat achter zou blijven; gene, met een lijst van spijzen en dranken in de hand, ging ijvrig na, of al het benoodigde aanwezig was. Wij liepen elkander in den weg en tegen het lijf, en maakten elkaar wanhopig met eindeloos vragen. Hebt gij wel om een kurkentrekker gedacht? Gij hebt toch de petroleum niet vergeten? Is er wel gezorgd voor wat medicijnen, wat kinine, laudanum, enz.? Het was waarlijk goed, dat wij allen in de beste luim verkeerden, want we stelden elkanders geduld en humeur soms op zware proef.

Het was reeds vrij laat geworden, eer wij ons aan tafel zetten. Wie die »wij" waren? Ons gezelschap bestond uit zes personen. Drie waren zonen van Mars, drie waren gewone menschen. Het militaire gedeelte bestond uit een kapitein, den chef van onze onderneming, een luitenant en een onderofficier, allen behoorende tot de brigade, belast met de topographische opname van de residentie Pasoeroean. Het burgerlijk element vormden een koopman, een controleur bij het binnenlandsch bestuur en mijn persoon.

Natuurlijk liep ons gesprek meest over de genoegens en bezwaren van onze reis, en toen wij een oogenblik van dit onderwerp afdwaalden, liet de rusteloos werkzame Smeroe uit de verte een dof gebrul hooren, als keurde hij het af, dat iets anders ons bezig hield dan hij, de reus van Java, het doel van onzen tocht.

»Het is maar te hopen, dat onze koelies ons geene soesah geven onderweg," sprak er een.

»In antwoord op die bedenking," zei een ander, »drink ik op het gezag van onzen controleur."

»Het schijnt me toe, dat die jongen van u bijzonder scherp toeluistert. Verstaat hij Hollandsch?"

»Ja, genoeg om van alles de hoofdzaak te begrijpen. Dat is vervelend in onze tegenwoordige wereld, men is letterlijk met geene enkele taal meer veilig voor luistervinken."

»Behalve met het maleisch in Europa!"

»O, zeg dat niet. Ik zou u verrassende staaltjes van het tegendeel kunnen meêdeelen. Het is verleden jaar in den trein tusschen Coblentz en Keulen gebeurd, dat twee indische dames tegenover een mooien jongen man zaten. Vertrouwende op de onverstaanbaarheid van het maleisch, maakten ze elkander zacht sprekende opmerkzaam op de schoonheid van haar buurman. Het gelaat van dezen toonde zoo duidelijk mogelijk, dat hij niets van haar gebrabbel verstond, zoodat de guitigste der twee zich schertsend verstoutte, om bijna luide te zeggen: »O, saja kapingin tjioem sama dia (ik heb lust om hem een zoen te geven!)". Maar onmiddellijk, o schrik! riep een heer naast haar: »Diangan, njonjah! (niet doen, mevrouw!)", en de mooie jongen zelf sprak eensklaps: »Kaloe njonjah kepingin, tra boleh tida! (waarom niet, als mevrouw er zin aan heeft?)". Volgde natuurlijk een tooneel van onsteltenis en flauwte.

»Stilte heeren," beval onze chef. »Tot aller stichting zal ik een kapittel uit Junghuhn voorlezen." En hij deelde ons het voornaamste mede, wat in het bekende werk van dezen natuuronderzoeker te vinden is omtrent de bergstreek, die wij zouden bezoeken. Junghuhn roemt de medewerking; die hij van hollandsche en inlandsche ambtenaren ondervond bij zijne tochten. Hij reisde immers nog in den goeden ouden tijd, toen men eenvoudig koelies aanvroeg bij het bestuur, en

in alle opzichten hulp en medewerking ondervond. Nu is dat oude voorbijgegaan en het is alles nieuw geworden — althans op het papier! De vrijheid en velerlei vrije arbeid van den inlander doen mij dikwijls denken aan dien bootsman in een van Marryat's romans. Had hij een ondergeschikte wat te zeggen, zoo begon hij op de beleefdste wijze: »Goede vriend, ik stel u voor, dat ge mij het genoegen doet, dit of dat in orde te brengen . . ." Doch welhaast veranderde hij al sprekende van toon, en hij eindigde: »Schavuit, als je het niet doet, zal ik je met dit end op je . . ."

Niet, dat de inlander door bedreiging tot gehoorzaamheid wordt gedwongen, dat zij verre. Het is ook in het geheel niet noodig. Doch de vrijheidstheorie of het zelfstandigheidsbesluit, in Holland of te Batavia zorgvuldig opgesteld, verandert gedurende de reis naar de binnenlanden allengs van klank, en heeft eindelijk, des inlanders oor bereikende, den toon aangenomen van »doe het maar, vriend, het niet te doen is ongeraden."

»Die koffietuinen daar zijn allen vrijwillige aanplant van de bevolking, niet waar, toean adhipatie?" — »Saja, toean, samoewa prij!" antwoordde de regent, die altoos precies weet uit welken hoek de wind waait.— Doch de dessaman geeft er in zijne eenvoudigheid de noodige toelichting bij. Hij spreekt van parentah kentjeng, streng bevel, en van parentah aloes, zacht bevel. — »Kijk," zegt de controleur op tournée tot het distriktshoofd, »kijk, wedônô, wat is dat een mooi stuk grond. Hoe jammer dat er nog geen koffie op geplant is, maak er de menschen eens attent op!" Dien wenk neemt de wedônô ter harte. Op zijn beurt geeft hij een wenk aan het hoofd der

naastbijgelegen dessa, deze burgemeester brengt dien wenk over aan sommige zijner onderdanen — en het duurt niet lang, of het stuk grond prijkt met koffieboompjes. »Samoewa prij," heet het officieel, maar de inlander zegt: »Parentah aloes!"

Het zij verre van ons te beweren, dat geheel de vrije koffiekultuur slechts in schijn bestaat. In hare overdrijving zou de grove onwaarheid van deze bewering aan het licht komen. Doch vrij vast schijnt het te staan, dat er heel wat valt af te dingen op de tegenovergestelde meening, soms met zooveel nadruk uitgesproken, dat de koffiekultuur hier volkskultuur is geworden.

»Maar wat ge daar zegt van parentah aloes, van wenken die gegeven worden, dat mag niet!" — Gij hebt volkomen gelijk, waarde lezer, het mag niet, het is tegen de bepalingen. Maar als nu zonder een wenk hier en daar het noodigste en nuttigste soms niet gedaan wordt? Een assistent-resident van zeer goeden naam werd onlangs gevraagd, wat hij nu eigenlijk was, conservatief of liberaal. En de man antwoordde: »Dat weet ik waarlijk niet; ik heb, in weerwil van heel wat bepalingen, mij steeds verplicht gezien, met de omstandigheden te rade te gaan."

Zaterdag 8 Sept. We stonden voor dag en dauw op, want we wilden niet laat vertrekken, en er viel vooraf nog heel wat te doen. Nadat we in de schemering een stevig ontbijt genuttigd hadden, werd alle bagage bijeengezet, en moest met overleg het geheel in even veel vrachtjes worden verdeeld, als wij dragers hadden. Om den lezer een denkbeeld te geven

van hetgeen moest meêgenomen worden, deel ik het volgende meê. Wij hadden ruim dertig koelies, en vormden dus een gezelschap van zoowat veertig personen. Nu waren er vooreerst de instrumenten en kaarten van de heeren opnemers, zes veldbedden, de noodige dekens en de onmisbaarste voorraad kleêren. Vervolgens eenig keuken- en tafelgereedschap en een aantal kleine onmisbaarheden. Eindelijk de noodige dranken en spijzen voor al die monden, o. a. twee pikols (250 oude ponden) rijst en een aantal bamboezen kokers en fles-schen, gevuld met drinkwater. Dit laatste toch zou op den eersten dag stellig, en op den tweeden dag misschien nergens te vinden zijn.

Terwijl gelukkig onze militaire helft, aan dergelijke bemoeiingen gewoon, zich belastte met de regeling van een en ander, wandelde het civiele gedeelte eens her en der in de dessa. Wij kwamen ook in het huis van den burgemeester, die echter afwezig was. Het huis zag er flink genoeg uit voor eene inlandsche woning, maar het kale innerlijk, het armoedig ameublement zoudt gij het niet aangezien hebben, dat zijnen eigenaar nog onlangs voor zijn aandeel in de procenten van de koffiekultuur vier duizend gulden ineens werd uitbetaald. De geschiedenis van deze som is merkwaardig genoeg, om haar terloops eens te vertellen.

Ge moet weten, geachte lezer, dat het jaar 1876 een zeer voordeelig koffiejaar is geweest. Trouwens, welk hollander weet dat niet! Dat was ook het geval in de tuinen van Pontjôkoesoemô. Vandaar, dat op den dag der uitbetaling onze burgervader naar de aloon-aloon voor de regentswoning te Malang mocht gaan, om er zulk een belangrijke som te ont-

vangen. Den dag te voren stijgt hij netjes uitgedost te paard, na aan de liefste van zijn twee wederhelften te hebben gezegd, dat hij te Malang o. a. een nieuwen zadel zou koopen; en wie weet wat moois hij daarbij beloofde, voor zijne sultane meê te brengen. Waarschijnlijk is het hem 's morgens bij het aanschouwen van zoovele al te bekende chineezengezichten op de aloon-aloon niet gansch wel te moede geweest. In elk geval, de man kwam tehuis zonder een cent van zijne *f* 4000 op zak, en met één zadel, die hem op krediet was verkocht! Al het geld was overgegaan in de handen der vriendelijke langstaarten, die hem het vorige jaar, toen er nog geen koffieboontje aan de boomen zat, welwillend geld hadden geleend tegen de matige rente van vijftig percent 's jaars [1]). En uit den burgemeester kunt ge besluiten tot het gehalte zijner onderdanen. Tel maître, tel valet! —

Afgemarcheerd! Het was reeds zeven uur geworden. De koelies lieten wij vooropgaan, om te beletten, dat zij berouw kregen en terugkeerden, of te ver mochten achterblijven, zoodat wij op een of ander rustpunt tevergeefs naar eenige verkwikking zouden uitzien. En verkwikking zou noodig zijn, want van den beginne af gingen wij te voet, en er werd dien dag heel wat van ons klimvermogen gevergd. Eerst, in de nabijheid der bewoonde wereld, en zoo lang wij nog koffietuinen te zien kregen, hadden wij een goed begaan pad, met geen

---

1) De inlanders noemen dit, zooals mij werd medegedeeld, *limablasan*, naar het woord lima-blas, vijftien, omdat zij voor elke tien gulden vijftien moeten teruggeven. Deze kolossale rente is geene uitzondering maar regel bij den geldhandel, dien de chineezen ten koste van den kleinen man in de binnenlanden drijven. Dikwijls zelfs wordt er nog hooger interest gevraagd en verkregen.

ander gebrek, dan dat het hier en daar zeer steil was. Doch na verloop van een paar uren waren wij geheel in de wildernis aangeland, en hadden, behalve met de steilte, ook te worstelen met eene grassoort, door de inlanders genoemd roempoet grènggèng. Dit gras, met dikke stengels, tot vijf en meer voeten hoog groeiende, was op onzen weg eenvoudig plat getreden. Het was zoo glad, dat wij bij het opgaan van sterke hellingen aanhoudend uitgleden, en bovendien bleven wij telkens met den voet haken in de lissen, door de verwarde halmen gevormd. Het klimmen over dit verschrikkelijk ontuig maakte den kalmste ongeduldig, en noodzaakte ons telkens om stil te staan en adem te scheppen. Gelukkig, dat nu en dan een vlak of zelfs afgaand terrein onze krachten te gemoet kwam.

Wij marcheerden door tot half twaalf, en hielden toen een paar uren halt. Onze javaansche reisgenooten kookten hunne rijst, en wij vielen, na wat uitgerust te hebben, met den gezondsten eetlust op onze proviand aan. Welk eene heerlijke gewaarwording! De warmte van het benedenland te ontvluchten, al hooger stijgende, een steeds frisschere berglucht in te ademen, door eene forsche inspanning de verslapte veerkracht van het lichaam te herstellen, en dan met een stevigen honger zijn voedsel te kruiden, welk een genot!

De laatste loodjes wegen het zwaarst, en toen we opnieuw van half twee tot half zes moesten klimmen, om de plaats voor ons nachtverblijf te bereiken, had het er gedurende de twee laatste uren wel iets van, alsof er ponden gewicht aan onze voeten hingen. Uit de doffe gelatenheid, waarmede men in zulk een geval pleegt voort te gaan, werden wij gewekt door onzen onderofficier-opnemer, die onze aandacht vestigde

op iets wits, dat in het hooge gras lag. Het waren enkele beenderen van een menschelijk lichaam. Hij was hier vroeger geweest en had er onderzoek naar gedaan. Een paar jaren geleden was een man uit de dessa Pandansarie alleen de wildernis ingegaan, met welk doel weet ik niet, doch hij was nooit teruggekeerd. Men vermoedde, dat hij door een tijger overvallen en weggevoerd was, totdat voor enkele maanden eenige hertenjagers hier zijn lijk hadden gevonden. Hij had zich geheel alleen veel te ver van huis gewaagd, dat was duidelijk. En hij moet hier door dorst of honger gekweld, wellicht ook door eene plotselinge ongesteldheid aangetast, zijn neêrgezegen. Arme man, wie weet welk een jammerlijk einde hij heeft gehad! Toen later lieden van Pandansarie deze plek ontdekten, hadden zij vromelijk de voornaamste beenderen medegenomen naar hunne dessa, om ze daar behoorlijk te begraven. Het eerst hadden ze natuurlijk naar den schedel gegrepen, want de mohammedaan zegt, dat men in den dag der opstanding niet zal kunnen verrijzen, indien het hoofd aan het lichaam ontbreekt. Voor de dooden heeft de inlander veel eerbied.

Twee van onze medereizigers waren met onze koelies eene geruime poos vóór ons op de plaats aangekomen, waar wij ons nachtverblijf zouden opslaan. Het was eene zeer kleine vlakte, westelijk beneden den top van den Djambangan. Wij strekten ons onmiddellijk op den grond uit, en zagen de bedrijvigheid der anderen op ons gemak aan. Er werd brandhout gezocht, vuur aangelegd, kookgereedschap in orde gebracht. Brandstoffen voor onze hut werden gekapt, spijzen uitgedeeld aan de inlanders, bedden, dekens, jassen ontpakt. Eene drukte, die zonderling afstak bij de diepe stilte van de

bosschen en bergen om ons heen. Wat vooral mijne aandacht trok, was de vlugheid, waarmede ons nederig logies verrees. Van een geschikt vierkant plekje werd de grond geëffend met het kapmes; drie tjemôrôtakken werden op eene rij rechtstandig in den grond gestoken, daaroverheen een lange stok vastgemaakt als nokbalk; vervolgens werden boomtakken schuins in den grond gezet, zoodat ze met de boveneinden tegen de nok leunden; deze wederom belegd met dwarslatten, en eindelijk alles gedekt met droog gras. De zes veldbedden werden naast elkander in de hut gezet, een lantaren werd er in opgehangen, een deur gemaakt van een afhangend stuk zeildoek, en — ons nachtverblijf was gereed. Niet veel langer dan een half uur was er aan gewerkt. De inlander is hier dan ook in zijne kracht. Boomklimmer van nature en allerhandigst met zijn kapmes, daarbij gewoon om zijn eigen bouwkundige en timmerman te zijn, weet hij als in een oogwenk zoo'n tijdelijk verblijf op te slaan.

Het was intusschen donker geworden en koud. Wij trokken jassen aan en lieten een groot vuur aanleggen. Onze bruine metgezellen deden evenzoo, ze bouwden kolossale houtmijten, want brandstof was er in overvloed. Bij het schijnsel der vlammen orberden wij met graagte onze soep en hutspot, en lagen daarna onder het genot van pijp of sigaar ons te koesteren. Het gesprek ging ongemerkt over in gezang, en wij orgelden er weldra lustig op toe. Het moet een schilderachtig tooneel zijn geweest, zooals wij daar in allerlei houding om het vuur waren gelegen of gezeten; ons gezang moet wel romantisch hebben geklonken; het denkbeeld van in de verre wildernis te toeven, wellicht op niet te grooten afstand van

het verscheurend gedierte, was avontuurlijk genoeg... Maar het was in de open lucht op dien hoogen berg bitter koud, er woei een harde gure oostenwind, spookachtig suisden de tjemôrô's boven onze hoofden, beneden den wind stikte men in den rook, en er boven verkleumde men. Toen het dus op de afwezige klok zoowat half tien zal hebben geslagen, viel het voorhangsel van de hut achter ons neêr, de lamp werd tot schemerlicht getemperd, en spoedig heerschte eene diepe stilte in onze landelijke slaapzaal. Het oog volgde nog eene poos het spel der vlammen op het gordijn onzer hut, het oor luisterde nog eenige oogenblikken naar het lied, dat de hevige windvlagen in de boomtakken zongen, totdat alles in een diepen slaap werd vergeten.

Zondag 9 Sept. — Onze aanvoerder had alle eer van zijne regeling der reis. Hij had de marschen zoo verdeeld, dat telkens na een zwaren dag een gemakkelijke volgde. Deze zondag was bestemd voor slechts eene sabbatsreis. Wij hadden werkelijk een geduchten tocht achter den rug, wat men begrijpen zal, wanneer men weet, dat wij over een zeer golvend terrein gestegen waren, van eene hoogte van 2700 voet, waarop Pontjôkoesoemô ligt, tot eene van 8400 voet, waarop wij gebivouakeerd hadden. Wij deden dan nu ook alles op zijn zondagsch: wij gunden ons den tijd en braken eerst om half acht op. We hadden op ons gemak ontbeten en een pijp gerookt. Alleen ons toilet was niet zondagsch. Een wollen hemd had het achtergebleven linnen vervangen en — waschwater werd dien morgen niet verstrekt. Er was meer dorst geweest

dan waarop gerekend was; onze voorraad drinkwater was klein, nergens in den omtrek was water te vinden; en ofschoon men wist, dat er aan den voet van den Smeroe eene kleine bron moest zijn — het was lang niet zeker, dat deze niet door de hevige droogte der laatste maanden had opgehouden te vloeien. De gemakkelijkheid, waarmeê wij ons schikten in het bevel: »Geen overbodig waterverbruik, geen noodeloos plassen en wasschen!" deed mij denken, dat de mensch licht weêr tot zijn natuurstaat terugkeert. In het algemeen reeds wordt de europeaan, die zich op Java vestigt, natuurlijker — en meer natuurmensch. Doch had een darwinist ons in de wildernis gezien, ongewasschen en ongeschoren, hij zou het mogelijk een merkwaardig geval van atavisme hebben gevonden, en vermoed: Straks klauteren ze in de boomen! — Nu ik zelf gedurende eenige dagen de tusschenkomst van stoel of bank ontbeerd en op den grond geleefd heb, nu vergeef ik Zigeuners en zulk slag van volk hun onzindelijk voorkomen. De voortdurende aanraking met onze moeder de aarde doet hare eigenaardige tint overgaan op handen en aangezicht.

Wij bereikten weldra den 9600 voet hoogen top van den Djambangan, en konden van daar het bergland overzien, waarop wij ons bewogen. En bij deze gelegenheid vraag ik den belangstellenden lezer verlof om met enkele trekken het terrein van onzen tocht te teekenen. Niet alleen toch het beloop van onze reis, maar ook heel de ligging en vorm van dit weinig bekende hoogland worden den lezer eerst door eene eenvoudige beschrijving duidelijk.

Wanneer men langs de grensscheiding tusschen de resi-

denties Pasoeroean en Probolinggo van de noordkust zuidwaarts trekt, stijgt allengs de bodem, om weldra den bekenden Tengger te vormen, die in de beroemde Zandzee, met hare reusachtige wanden, zijn toppunt bereikt. De zuidelijke rand van dit zandmeer valt aan den buitenkant tot op ongeveer 7000 voet vrij steil naar beneden, om daar over te gaan in een uitgestrekt hoogland, dat op zijne beurt verscheidene bergen draagt, en door de toppen van den Smeroe in het zuiden wordt afgesloten, waar het zachtglooiend afdaalt naar het strand van den Indischen oceaan. Te midden van een krans van bergen verheft zich uit dit hoogland de Kapala (het Hoofd), die om zijne eigenaardige ligging terecht dezen naam draagt. Als dienaren om den vorst, staan in een wijden halven kring om dezen heen: in het noorden de Ajèk-Ajèk, westelijk de Koetoegan en de Djambangan, in het zuiden de Smeroe. De kring ligt naar het oosten open, waar de bodem steil naar het Probolinggosche afloopt. De Kapala is, naar men zegt, een uitgebrande kegel, die zijne rol als veiligheidsklep van deze vulkanische streek sinds eeuwen aan den Smeroe zou hebben overgedaan [1]).

1) Ik moet hier opmerken, dat Junghuhn sommige namen geheel anders opgeeft. Den Kapala noemt hij Garoe en de bergketen er om heen heet bij hem met één naam de Goembar. Ook geeft hij de ligging van het meer Koembôlô, dat tusschen deze bergen ligt, onjuist aan. J. bezocht trouwens dit hoogland niet, maar overzag het van den Smeroe af. Bovendien had hij menschen uit het Zuiden meêgenomen, die deze streek lang zoo goed niet kennen als de inlanders, die wij uit het Toempangsche bij ons hadden.

Het gebeurt J. wel meer, dat hij zich in de opgave van namen vergist. Een der toppen van het Zandzeegebergte noemt hij Kembang in plaats van Koembang; het hoogste punt van den Tenggerrand Boedolembo in plaats van Poentak-Lemboe (schouder van een rund). De letters p en t spelen den duitscher licht parten.

Wij stonden op den top van den Djambangan en staarden het stoute bergtooneel met stille verbazing aan. Wij hadden het gelaat naar het noorden gekeerd. Rechts van ons lag de Kapala, en in het dal vóór ons, tusschen dezen en den Ajèk-Ajèk, weerspiegelde een vriendelijk meertje den helderblauwen hemel. Half naast den Ajèk-Ajèk, half over hem heen zagen wij den Ider-Ider, den zuidelijken rand van de Zandzee in den Tengger; achter den Ider-Ider het middelgebergte, dat zich uit het Zandmeer verheft, en achter deze bergengroep de hoogste punten van den noordelijken rand, den Moenggal en den Poentak-Lemboe. De voornaamste bergen waren nabij genoeg om het oog te laten doordringen in het groen van hunne bosschen; de verder verwijderden hulden in steeds blauwer sluier den plantengroei, waarmeê ze prijkten; de versten teekenden alleen hunne bevallige lijnen tegen de zonnige lucht. Welk een pracht, welk eene majesteit!

Den kleinen, ijdelen mensch komt het schier onbegrijpelijk voor, dat hier ditzelfde goddelijke schouwspel elken dag wordt opgevoerd, dat iederen morgen die bergwanden blozen in het ochtendrood en elken avond deze reuzen hunne schaduwen verlengen in de dalen, — elken morgen, iederen avond, jaar in jaar uit, zonder dat eenig schepsel zijn oog bewonderend over al dit heilige laat gaan. —Van wat verhevene rust spreken deze bergen, en van wat rustige kracht! Bij hun aanblik gevoelt zich de mensch zoo klein, zoo broos, maar tevens — ik weet niet door wat mengeling van aandoeningen — sluiten zich zijne lippen vastberaden, zwelt zijne borst van fierheid en gevoelt hij zich te groot voor bekrompenheid, leugen, zinnendienst. Nietig schepsel van éénen dag tegenover

al dit machtige en eeuwige, schiet zijne godsdienstige verbeelding zich vleugelen aan, en de bergen prediken met metalen stem de grootheid der schepping; de dalen fluisteren met hun zonnigen glimlach van liefelijkheid en vrede; het meer daar in de diepte aan zijne voeten wordt hem het oog, dat uit deze wonderwereld ernstig, eerbiedig opziet tot de Bron van alle schoonheid en kracht.

Het duurde ons geenszins te lang, dat onze luitenant eene schets ontwierp van het berggezicht. Integendeel, met trage schreden traden wij het tjemôrôbosch in, dat alles aan ons oog onttrok. Wij daalden in zuidoostelijke richting, marcheerden langs den Kapala de vlakte door, en kwamen om twee uur aan den voet van den Smeroe. Onze eerste zorg was, dat wij een gedeelte van onze koelies met de ledige flesschen en bamboes uitzonden, om zoo mogelijk water te halen. Gelukkig kwamen ze met een goeden voorraad terug. Wij hadden ons over de waterkwestie niet al te ongerust gemaakt, omdat wij in het ergste geval menschen naar het straks vermelde meer hadden kunnen zenden. Toch zou dit een groot bezwaar hebben opgeleverd, daar het minstens een paar uren gaans van ons verwijderd lag en er voor een veertigtal menschen heel wat noodig is.

's Namiddags namen wij wandelende den omtrek eens op. De dalvlakte was hier, gelijk overal elders, met eene soort van helmgras bekleed, waartusschen heideachtige plantjes zich vertoonden. En evenals op de heide groeide hier alles bij afzonderlijke bundels, waartusschen de witte zandbodem zich vertoonde. De grond was bovendien overdekt met eene menigte sintels en uitgebraakte steenbrokken. Het zand droeg

de sporen van een groot aantal bewoners dezer streek. Ofschoon wij geen levend wezen hadden gezien, waren wij dus te midden van eene talrijke dierenwereld. Wilde varkens, wilde honden, pauwen hadden hier in menigte rondgeloopen en — last not least — zagen wij den verschen indruk van een forschen tijgerklauw. Op grond van het gewone zeggen had ik altoos geloofd, dat er boven een hoogte van 6000 voet geene tijgers voorkwamen op Java. Men hoort dat ook altijd beweren, maar wij waren hier 8 à 9000 voet boven de zee. Inlanders trouwens houden er allerlei verhalen en verzekeringen op na, die, worden ze onderzocht, geheel ongegrond blijken, maar waaraan de europeaan in zijne onervarenheid soms waarde hecht. Volgens de javanen heeft b. v. een heel klein soort van wilde honden, bekend onder den naam van asoe kikih, de kwade hebbelijkheid om hoornvee, zelfs wilde koeien, van achteren aan te vallen, in het darmkanaal te dringen en het slachtoffer van binnen te verscheuren. Elke inlander op Java verzekert u bij hoog en laag, dat menig klein geitje of bokje geen vader heeft, maar alleen eene moeder, bij welke laatste zich dus het natuùrwonder van spontane bevruchting zou voordoen. En er zijn europeanen genoeg, die zulke dingen gelooven!

Maandag 10 Sept. — Wij hadden den vorigen dag ons bivouak opgeslagen vóór in het tjemôrôbosch, dat den Smeroekegel tot de helft van zijne hoogte bedekt. Wij begonnen nu met dit woud door te trekken of liever door te klauteren, want men gaat aanhoudend steil naar boven. Toen wij reeds

een groot gedeelte er van achter ons hadden, verloren de tjemôrô's hun pyramidalen vorm en namen, gemengd met andere boomen, het voorkomen van kreupelhout aan. Wij hielden eenige oogenblikken halt op eene open plek, Retjô-Pôdô geheeten. Hier staan een paar kleine afgodsbeeldjes, die waarschijnlijk van elders zijn overgebracht, want er werden geene overblijfsels van een tempel gevonden. En de javaan is nog zoo'n boeddhist in zijn hart, dat hij, in weerwil van zijn mohammedaansch geloof, de verzoeking nooit weerstaan kan, om zulke oude beelden, van wier beteekenis hij niets begrijpt, met godsdienstige hulde te naderen. Allerkoddigst gaat de eerbied voor die goden van den ouden tijd met een zekere gemoedelijke gemeenzaamheid gepaard. In het regentschap Bangil vindt men op de helling van den Ardjoeno een groep hindoebeeldjes, waaraan het volk een bijzonderen invloed toeschrijft op het vallen van den regen. Eene poos geleden gingen, wegens de langdurige droogte, eenige inlandsche hoofden derwaarts ter bedevaart. Een assistent-wedônô deed, toen de noodige offers gebracht waren, het woord. Hij bukte zich voorover tot een der beelden, klopte het aanhoudend goedig op de wang, en op een toon, waarop men een kind vermaant om zoet te zijn, vroeg hij der godheid om regen op de sawahs te schenken, en zegen op arbeid en huisgezin. Sancta simplicitas!

Nog enkele schreden slechts, en wij hadden den uitersten boschrand bereikt. Daar rees de breede, steile top van den Smeroe vlak voor ons op, een reusachtige berg van louter zand en steen, eene woestijn die aan den hemel grenst. Vraag een leek, op hoeveel graden helling hij deze kolossale steilte

schat, en hij zal zonder bedenken antwoorden: O, stellig 45 graden! Inderdaad is het eene helling van niet meer dan 33 graden. Doch die meermalen bergen bestegen heeft, weet dat steilten van 45 graden zoo goed als onbeklimbaar zijn, en 33 graden helling iemand op gewoon vast terrein reeds eene ontzaglijke moeite veroorzaken.

Wij aanvaardden den tocht, doch bemerkten onmiddellijk. dat wij hier met alles behalve gewoon terrein te doen hadden. Welk eene inspanning! Uiterst fijn en los zand, gemengd met steenen en steentjes, en die gansche berg ééne mulle, beweeglijke massa! Uw voet zet gij niet neêr, of terstond begint op die plek alles te zakken, te rollen, te schuiven. Bij elke schrede glijdt men minstens de helft weder naar beneden. Meer dan eens doet men zelfs vijf à zes stappen zonder er één vooruit te komen.... Gelukkig, daar schijnt op korten afstand, een weinig ter zijde, een rotsachtige plaat uit den zandhoop zich te verheffen. Daarheen! Daar zal een vaster steunpunt zijn, en de gelegenheid om enkele flinke stappen naar boven te doen. Men komt er hijgend bij aan en zet er den voet op, maar — trapt door eene uiterst broze korst heen, die zich gevormd heeft ten gevolge van den laatsten regen; men verliest zijn evenwicht, zinkt op de knieën, grijpt met de handen het zoo vast geachte gedeelte, maar tast er doorheen en zit een oogenblik versuft en verslagen. Men heeft eene vreeselijke massa stof opgejaagd, en is nog een weinig uit den koers geraakt bovendien!

Vroegere bezoekers van den Smeroe hebben wel eens het geluk gehad, dat het des nachts vóór de beklimming van den top flink regende. De schaduwzijde was dan wel, dat zij in

hunne hut doornat werden, maar het groote voordeel bestond in het vaster worden van de zandmassa. Wanneer Junghuhn verzekert, dat hij den zandheuvel in één uur tijds had kunnen bestijgen, dan wordt door hem »geräubert", of het moet even te voren hard geregend hebben.

Een paar van ons, die sterker longen en klimspieren hadden dan ik, waren ons een eind vooruit, en schreeuwden nu van boven: »Opgepast!" Zij hadden een steen losgetreden, en deze, bijna zoo groot als een menschenhoofd, was aan het rollen geraakt. Wij konden van beneden af zijn spoor volgen door het stof, dat opvloog en door den fellen wind werd weggewaaid. De snelheid, waarmêe hij daalde, nam toe; soms door botsing met andere steenen, nam hij sprongen of veranderde van richting, zoodat wij stil stonden, hem zorgvuldig in het oog hielden en eerst, toen hij als een bezetene ons was voorbijgesneld, weder verder gingen.

Verder, doch in den bescheidenst mogelijken zin. Om het oneindige, dat daar voor ons ten hemel schijnt te rijzen, een weinig te beperken, stellen wij ons een naderbij gelegen doel. Een groote steen b. v. ligt een el of twaalf van ons af. Wij staan een oogenblik stil om adem te scheppen, en zullen dan zonder ophouden, inéén door dat punt zien te bereiken. Vooruit dus! Wij klimmen, spannen ons in, trappen in het zand rond, en ach, — nog niet de helft van den afstand is doorloopen, of wij maken halt, hijgende, niet in staat zelfs om eene klacht te uiten!

Ontmoedigend hoog en ver is die onbeweeglijke kruin. Het is alsof vader Smeroe het beneden zich acht om op ons te letten of met een spottenden glimlach op ons nederziet....

Ik wil zesmaal gaan klimmen, neem ik mij voor, en zesmaal door gebrek aan adem worden gedwongen tot stilstaan, zonder in dien tijd ééns op te zien en die wanhopige hoogte te meten. Maar hoe het komt, weet ik niet, ik heb er de kracht niet toe. Als ik stilsta om adem te scheppen, moet ik even naar boven zien en nagaan, of ik niet wat gevorderd ben. Ik zoek troost en vind verslagenheid!

Zij het dan ook langzaam, wij vorderen, wij naderen. Het laatste gedeelte is echter het steilste, daar de gansche helling min of meer een holle bocht maakt. En nu ik nog maar een vijf en twintig passen heb te doen, glijden op een oogenblik beide voeten onder mij weg; ik val voorover en tracht met knieën en ellebogen me vast te klemmen in het zand. Niet alleen echter mislukt iedere poging om op te staan, maar bij elke beweging die ik maak, zak ik slechts des te meer naar beneden. Een paar inlanders, die achter mij klimmen, slagen er nu in om staande te blijven, en steken hunne stokken achter mijne voeten in het zand, zoodat ik liggende een steunpunt heb en geen terrein meer verlies. Van gevaar is geen sprake, want men werkt zich steeds dieper in den mullen bergwand, en blijft dan vanzelf steken; doch iedere voet, dien men terugschuift, is een schrikbarend verlies. Gelukkig, daar komt, met slobkousen aan en een helmhoed op, een reddende engel, die van boven mij toeroept: »Wacht, ik kom je helpen!" Het is de luitenant, die mijn vruchteloos scharrelen had gezien. Hij, bergklimmer van beroep, komt naar mij toe, reikt mij de hand en brengt mij weldra boven op den top.

Onwillekeurig zag ik nog eens naar beneden. Ik was hartelijk blij, dat ik den afschuwelijken tocht achter den rug had,

en zeer begaan met den éénen reisgenoot, die nog met de grootste inspanning zich naar boven zeulde, en straks bevende en half beseffeloos van vermoeidheid zou aankomen.

De geheele afstand van den boschrand tot aan den top bedraagt slechts één paal of 1500 meter, die men op een vlakken weg gemakkelijk in twintig minuten aflegt. De vlugsten van ons hadden twee en een half uur noodig gehad om boven te komen, ik zelf had er drie uren aan besteed, en de laatst aankomende deed er vier uren over.

En vindt ge nu werkelijk, dat het genot genoegzaam de moeite loont? — Wat mij betreft, ik antwoord terstond en van harte toestemmend, en mijne reisgenooten dachten er ongetwijfeld evenzoo over. Doch tal van menschen zullen van eene andere meening zijn. Is men geen vriend van de natuur in het algemeen, houdt men bovendien niet van ferme lichaamsbeweging, en aanvaardt men zoo'n tocht door de wildernis louter om één enkel tooneel te gaan zien, zonder in de omzwerving zelve genot te vinden, zoo zal men zich ongetwijfeld teleurgesteld gevoelen. Indische menschen zijn over het geheel verbazend kalm. De gedachte alleen aan flinke, lichamelijke inspanning is in staat menigeen eene nachtmerrie te bezorgen. En tot zijne verwondering en ergernis kan men telkens vernemen, dat velen jaren achtereen als in de nabijheid van heerlijke en gemakkelijk te bereiken natuurtooneelen hebben gewoond, en nog nooit er aan gedacht, veel min eene poging gedaan hebben, om ze te gaan zien. Diezelfde menschen droomen intusschen van eene reis door Europa, van Zwitserland en Italië!

In Indië kan men vaak snakken naar eene afwisseling, naar

iets, dat aanleiding geeft om eens geheel en al anders te doen dan de eentoonige sleur van elken dag het gansche jaar door medebrengt. Welnu, voor de hitte de frissche bergkoû, voor het zittende leven krachtige beweging van 's morgens tot 's avonds, voor de eeuwige schrijfpen de reisstaf, voor de ordentelijkheid en de regelmaat de heerlijke ongeregeldheid van het nomadenleven, — is deze verandering niet innig bekoorlijk?

Er komt bij, wat de hier geschetste reis betreft, dat hetgeen men op den Smeroe ziet, een geheel éénig schouwspel mag worden genoemd. De lezer hebbe slechts de goedheid, het zich even voor den geest te stellen.

Dit gebergte is drietoppig. Wij staan eigenlijk op den Mahameroe, het hoogste punt, 11,674 voet hoog [1]). De tweede iets lagere top, inderdaad slechts een bergkam, heet de Smeroe. En rechts zuidelijk ligt ruim 200 voet beneden ons standpunt de Djonggring-Sĕlôkô met zijn steeds werkzamen krater. Twee dingen zijn terstond opmerkelijk. Vooreerst, welk een ontzaglijk sterk licht valt hier in deze hooge, zuivere lucht, ver boven de wolken en nevelen der aarde, op alle voorwerpen. Op de tegenoverliggende berghelling ziet gij iedere oneffenheid, elk steentje zoo scherp mogelijk begrensd. Het maakt een wonderlijken indruk, want het is alsof ge alles beziet door de glazen van een helverlichten stereoscoop. En ten anderen, welk eene diepe stilte heerscht hier in het rond. Er waait een felle oostenwind; met winterjassen dekken wij ons op het midden van den dag tegen zijne onbarmhartige scherpte.

1) Deze en de andere hoogtecijfers zijn ontleend aan de topografische opname en dus zoo juist mogelijk.

Maar hij maakt weinig of geen gedruisch, want hij vindt nergens tegenstand. Geen boom, geen heester, geen grashalm zelfs komt hem in den weg; hij scheert schier stemmeloos over den kalen bergtop....

Hoor, plotseling wordt de stilte verbroken! Onze oogen richten zich naar den krater, waarin het sist en bruist. Een lichte dampwolk stijgt er uit op. Het geluid wordt sterker en sterker, de damp dichter en dichter, totdat de berg brullend eene zwarte massa uitbraakt, die met ongeloofelijke snelheid, in zichzelve naar het middelpunt heen rondwentelend, naar boven vliegt honderden voeten hoog. Steenen vallen van alle zijden op den rand en de hellingen van den krater. De wind buigt weldra het hoogste gedeelte van de ontzaglijke kolom westwaarts, en nog eer het benedeneinde boven den rand is gestegen, neemt het gansche kolossale gevaarte dezelfde richting aan. Gelijk men de waterstralen uit eene regenwolk ziet vallen, zoo dalen zwarte massa's puin en zand zichtbaar uit de wegtrekkende rookzuil, die, na zich dus ontlast te hebben, langs den helderen hemel drijft, in niets te onderscheiden van eene gewone wolk. Het gansche schouwspel duurt slechts een paar minuten, en voelbaarder, indrukwekkender wordt de diepe stilte, die hier doorgaans heerscht, als na dit hevig woeden der onderaardsche kracht plotseling deze bergenwereld weder verzinkt in zijn grootsch, geheimzinnig zwijgen.

Wij zagen vijf of zes uitbarstingen gedurende de drie uren, die wij op den top vertoefden. Het was het warmste gedeelte van den dag; door geen wolkje getemperd, vielen de zonnestralen loodrecht neêr en brandden op den geheel onbeschaduwden zandbodem. En toch kwam onze thermometer, in de

schaduw van een steen op den grond geplaatst, niet hooger dan 50° Fahrenheit. Twee onzer reisgenooten maakten zich gereed om den Djonggring-Sĕlôkô zelven te bezoeken, die door een zadel met onzen top verbonden is. Een hunner wilde oostelijk van den krater eene uitbarsting afwachten, en dan terstond daarna hem langs den rand geheel rondloopen. Wij rieden dit af, omdat wij het roekeloos achtten. Soms toch volgde de eene uitbarsting onmiddellijk op de andere, en bevond hij zich in dit geval op den westelijken rand, zoo zou hij èn door den steenregen, èn door de verstikkende rookzuil in het grootste gevaar verkeeren. Maar hij was van zijn plan niet af te brengen. Niet ver van den oostelijken rand bleef hij wachten. Er volgde eene uitbarsting, waarvoor hij zich achter en onder een groot rotsblok beschutte, wat niet verhinderde, dat een steen langs hem viel en zijne kleêren scheurde. Terstond daarop aanvaardde hij met forschen stap de wandeling, die hij ongedeerd volbracht.

Om drie uur 's namiddags namen wij den terugtocht aan. Of men wilde of niet, men liep in den stormpas. Men had slechts de voeten te verzetten en zich verder aan den zakkenden, schuivenden bergwand over te geven. Terwijl men één stap deed, gleed men er vier naar beneden. De eenige inspanning, hier gevergd, werd opgelegd door de noodzakelijkheid om zichzelven te remmen, wilde men niet eene al te hevige vaart verkrijgen. In enkele minuten werd dezelfde afstand afgelegd, die 's morgens uren had gekost. Wij stoven naar beneden, figuurlijk en letterlijk, want ieder was in eene ontzettende stofmassa gehuld. De oostenwind gierde ons om de ooren en joeg de zandwolken dwarrelend langs de berghel-

ling. Het was alsof vader Smeroe ons op de hielen zat, ons dreigend verjoeg, en wij ons redden in een algemeen *sauve qui peut.*

Welk een heerlijke anderhalf uur smaakten we, in ons bivouak teruggekeerd, tot aan zonsondergang. Eerst stilden we voorloopig den algemeenen honger en dorst, daarna gaven wij de noodige orders vóor het avondeten, en strekten ons toen op den grond uit. Voor den gloed der dalende zon beschut, genoten wij het spel, dat hare gulden stralen speelden in het groen en langs de rossige stammen der tjemôrô's. Nu eens deelden wij elkander de indrukken van den dag mede, dan eens lieten wij zwijgend wat we gezien hadden, ons oog voorbijgaan.

Wat is meer, het genot zelf of de herinnering? Ongetwijfeld de laatste. In weerwil van elken zwartgalligen catechismus, geloof ik, dat de mensch van nature een dankbaar schepsel is. De lasten, door hem gedragen, vergeet hij, en de lusten herdenkt hij levenslang met een erkentelijk gevoel. Al was het vechten met de bezwaren van onzen tocht op zichzelf niet onaangenaam, het verblindend felle zonlicht, de scherpe oostenwind, het stof, het losse zand, dat den voet allen steun weigerde, waren toch verschrikkelijke dingen. En ik geloof wel, dat door de groote vermoeidheid, althans van sommigen onzer, het genot van hetgeen wij aanschouwden, op het oogenblik zelf niet onvermengd was. Maar nu was alle leed vergeten en alleen het genotene bleef aan het woord. Het lachte ons toe, het zong in ons oor van de heerlijkheid der bergen, het stortte een geest van stille bewondering in ons uit, en bracht ons in de aangenaamste stemming.

En nu ik vertel van die heerlijke oogenblikken, aan rust en herinnering gewijd, nu vraag ik ook daaromtrent: Wat is meer, het genot zelf of de herdenking? Want het is niet onmogelijk, dat ik ze in mijne verbeelding onwillekeurig nog dichterlijker maak dan ze werkelijk geweest zijn. Ik zie nog die voldane gezichten om mij heen. Ik zie nog de slanke tjemôrôstammen boven mij heen- en weêrwiegelen, goudgetint door de late namiddagzon. Ik hoor nog de woorden der bewondering, die nu deze dan gene sprak, het suizen van den wind, die de dunne boomtoppen sierlijk deed wuiven en buigen als tot instemming met onze gewaarwordingen. En nog geniet ik van die dankbare opgetogenheid, waarvan de grondtoon was: Wat zijt gij schoon, o heerlijke aard! ..... Sluit, wat gij in het leven geniet, weg in uw hart, bewaar het als een schat! Herinnering is de gouden beker, waaruit menige teug u laaft en verkwikt op de levensreis!

De zon ging onder, en een geheel andere snaar werd plotseling bij ons aangeroerd. Waar was onze roekelooze reisgenoot, die ons dien dag reeds eenmaal angst had aangejaagd? Hij was vóór ons van den top teruggekeerd, had zich echter niet in het bivouak opgehouden, maar was verder geloopen, om het vroeger vermelde meer op te zoeken en zich te baden. Het werd donker, het werd zeven, acht uur, zonder dat hij terugkeerde. Onze bezorgdheid werd steeds grooter. Gevaar van verdwalen stond ons voor den geest, ook de invloed van het ijskoude water op het verhitte lichaam; niet minder dachten wij aan het ondier, welks spoor wij den vorigen middag hadden gezien, en wij vreesden voor een of ander tragisch einde van onzen tocht. Wij lieten fakkels maken, en zouden groepen

van inlanders verschillende kanten uit, wier luid geroep onzen reisgenoot tot wegwijzer moest zijn. Men vond hem op een uur afstands in het bosch. Overvallen door een gevoel van flauwte, had hij zich daar neêrgelegd. Waarschijnlijk was hij onwèl geworden. doordien hij, behalve een stevig ontbijt in den vroegen morgen, dien dag zoo goed als niets genuttigd had, en zulks bij sterke lichaamsinspanning. Hij verklaarde niet te kunnen gaan, voor men hem eten had gebracht. Haastig gingen dus de koelies, die hem hadden gevonden, terug om het gevraagde te halen. Het werd bijkans elf uur, eer hij terugkeerde en ons zijn ongedeerden staat openbaarde, door alles op te eten, wat er maar eetbaars onder zijn bereik kwam. Eigenlijk waren wij boos, en wachtte onzen koopman een duchtig standje. Maar het liep genadig af, wellicht omdat de waaghalzerij van heden ons herinnerde aan zijne bekende heerlijke roekeloosheid, waaraan gedurende de tweede Atjehsche expeditie stellig menig soldaat zijn behoud had te danken.

Dinsdag en Woensdag, 11 en 12 Sept. Flink te hebben uitgerust van een vermoeienden marsch en opnieuw een aangenamen dag te gemoet te gaan, wat wil men meer? Het zou vandaag geen marcheeren, maar wandelen zijn. Niet verder dan tot de Ranoe Koembôlô, het meer waarvan wij vroeger spraken, een afstand van een paar uur gaans. Wij traden uit den benedenboschrand, waarin wij gelogeerd hadden, in de dalvlakte, lieten den Djambangan links liggen en trokken bewesten den Kapala, gedeeltelijk over zijn voet, naar de rij

heuvelen, die om het meer zich slingert. Wij beklommen dezen krans van hoogten, en daalden vervolgens naar den oever af, waar wij een schilderachtig plekje uitzochten voor onze hut. Het lag in het lommer van hooge boomen, vlak aan den rand van het meer; stammen, die door ouderdom waren omgevallen, boden ons zitplaatsen aan en een allervriendelijkst uitzicht genoten we over den waterplas en de heuvelen, die in engen kring om ons heen hunne bevallige lijnen deden rijzen en dalen.

Welk een contrast met de tooneelen van den vorigen dag op den Smeroe! Daar de barre woestijn, hier de lachende oase. Daar de stormachtige oostenwind, de stofwolken die de oogen verblindden en de ademhaling belemmerden, hier, waar de heuvelen den wind weerhouden, ternauwernood een koeltje dat den waterspiegel rimpelt en de zuiverste lucht tot ons voert. Daar de ontzettende strijd der natuurkrachten, het rijk van verwoesting en dood; hier het suizen van eene zachte stilte, het natuurleven in zijne bevalligste gedaante. De hemel welft zich zoo rein over het meer, het meer ziet zoo vredig tot den hemel op. De heuvelen zijn met een graskleed bedekt, en laat dit door de langdurige droogte aan frischheid te wenschen over, telkens wordt zulks vergoed door dichte boschjes, die hier slechts de toppen bekransen, ginds langs de hellingen tot aan het water afdalen, en het schilderachtige groen op den bodem voor verwelken hebben bewaard. Tallooze sporen op den vochtigen oever vertellen, dat gansche scharen van dieren hier hun dorst komen lesschen. Eene kleine soort talingen plast en duikelt in het frissche nat, de zonnestralen huppelen glinsterend over het kab-

belende water. Een plekje, dat Eden, liefelijkheid, mag genoemd worden [1]).

Water is mooi, en nuttig tevens. En wij, die reeds eenige dagen in stof en assche hadden gezeten en geloopen, zagen deze laatste eigenschap geenszins voorbij. Eene algemeene reiniging ving aan. De gansche bent liep heen en weêr met ontbloote armen, hals en borst. Dapper dompelden wij het gelaat in het heldere vocht en wreven... O wee, wat een pijn en wat pijnlijke gezichten! De een zuchtte, de ander vloekte. Valsche sirenen waren ze geweest, dat schoone licht, die heldere zon, die doorzichtige dampkring. Zij hadden ons tot zich gelokt, om met verbrande wangen en nek, met gezwollen neus en ooren, met dikke gebarsten lippen ons naar huis te zenden. De algemeene boenzucht bekoelde aanmerkelijk en bij mij althans bleef het reinigingsproces in zijne geboorte steken. Groezeligheid scheen de onvermijdelijke gelaatskleur te zijn in deze onbewoonde wereld. Wijsgeerig schikten wij er ons in, en brachten den dag prettig luierende door.

Toen de zon achter de heuvelen zich terugtrok, dwong de koelte ons, om op te staan en beweging te nemen. En nu bleek het dat, al was ons uiterlijk er niet op verbeterd, de bergtocht ons innerlijk eene soort van verjongingskuur had laten onder-

---

1) Junghuhn plaatst het meer Koembôlô tusschen den Ajèk-Ajèk en den Ider-Ider, dus veel te noordelijk, en op de kaarten heeft men deze fout van hem overgenomen. Het meer ligt niet ten noorden, maar ten zuiden van den Ajèk-Ajèk, tusschen dezen en den Kapala in. Waarschijnlijk hebben de inlanders hem verteld van een ander meertje, ten noorden van den Ajèk-Ajèk gelegen en Ranoe Panie geheeten, en heeft hij dit verkeerdelijk den naam Koembôlô gegeven.

Bij de opmeting bleek, dat ons meer van Oost naar West 770, en van Noord naar Zuid 680 meter lang is.

gaan. Althans wij kregen in dat late namiddaguur een aanval van dwaasheid en uitgelatenheid, die ongetwijfeld door alle fatsoenlijke en deftige lieden moet veroordeeld worden. Of grensde het niet aan het onbetamelijke, dat bij een slecht berekenden haasje-over-sprong onze bijkans grijze chef met zijn neus in het zand viel, en de controleur, die als steunpunt dienst deed, over den grond rolde en zijn bril verloor? Was het niet mal, dat de luitenant den eerwaardigste onzer bij de beenen pakte om een »engelschen kruiwagen" te vertoonen, en zij beiden bijkans in het water tuimelden? Het blijve onder ons, welwillende lezer. We waren buiten, moet gij denken, zoo volkomen buiten, dat de gewone betamelijkheidsbanden hunne weldadige knelling eenigszins verloren. En gelukkig waren er geene andere getuigen dan het meer, de heuvelen, de avondzon, die er ons niet op aankeken. Dulce est desipere in loco!

Wij konden van het bekoorlijke plekje niet scheiden en besloten er nog den ganschen volgenden dag te blijven. Wij gebruikten dien tot een zwerftocht in den omtrek van het meer, vooral tot een bezoek aan de naar het oosten openliggende dalvlakte. Wij doorliepen haar tot aan den rand, waar de bodem plotseling met ontzaglijk steile hellingen naar beneden loopt. Van daar overzagen wij Loemadjang, in het zuiden omzoomd door de witschuimende branding van den indischen oceaan.

Donderdag 13 Sept. — »Goeden morgen!" geeuwde er een, terwijl hij in de schemering overeind ging zitten, en van

zijne slaapplaats de rij zijner hutgenooten overzag. Niemand, die zich verroerde of zijn groet beantwoordde.

»Hu, ik heb het koud gehad," vervolgde hij zijne alleenspraak, en een dof gemompel van instemming liet zich onder de verschillende wollen dekens hooren. De aangeroerde snaar was te gevoelig, om niet allen uit hunne beseffeloosheid te doen ontwaken. De spreker van zooeven sprong met kloeke zelfoverwinning op, stapte bukkend onder het lage dak naar buiten en riep weldra: »Acht en dertig graden!" Zoo loste de thermometer van Fahrenheit, buiten aan een boom opgehangen, het raadsel op van de algemeene aarzeling, om de dekens af te werpen. Gelukkig lagen wij, wat den wind betreft, tusschen onze heuvelen als in Abrahams schoot. Anders ware stellig de koû onuitstaanbaar geweest. Want zoo'n met gras gedekte hut gunt hier en daar een ruim kijkje op den sterrenhemel, en is in zijn gastvrij karakter ook aan alle zijden voor den wind toegankelijk. Gedurende de vorige nachten was het dan ook ontzettend tochtig geweest in ons logies.

Wij zaten weldra allen zoo dik mogelijk gekleed om een groot vuur gehurkt, en bespiedden met ongeduld den ketel, die ons moest helpen aan eene verwarmende teug koffie. De geheel onbewolkte, donkerblauwe hemel was in schoone overeenstemming met den gulden glans, dien de eerste zonnestralen aan alle uitstekende toppen en ruggen van den heuvelkring verleenden. Langzaam de hellingen afdalende, werd het goud der zon overvloediger en schitterender, terwijl in allerlei plooien en hoeken, die in de schaduw lagen, een zacht wasig donker zich verschool. Diepe stilte heerschte in het rond; een eerbiedig zwijgen, waaronder het heerlijk schouw-

spel werd opgevoerd; eene ademlooze verwachting, waaronder het voorhangsel statig omhoog ging, en het onzichtbare orkest de eerste tonen van het hallelujah aanhief.

Maar ik geloof, dat wij er het rechte genot niet van hadden op dat oogenblik. O mensch, wat zijt gij een stumperd, als gij het goed koud hebt! Al de scharnieren van uw lichaam zijn stroef en knarsen, de werkzaamheid uwer hersenen staat stil; uwe verbeelding is vleugellam, en zedelijk zijt ge onvermogend. Al is er op enkele schreden van u af een wonder te zien, gij verroert u niet; al belooft men u de zoetste streeling van gehoor en gezicht, gij doet er de muts niet om uit de oogen, noch de kleppen om van de ooren, met lichamelijke noch zedelijke middelen zijt ge van het vuur te krijgen en uwe zuinigheid, al zijt ge ook een hollander, ergert er zich niei aan, dat uwe kousen en broek door de vlammen geschroeid worden. Het is den Eskimo waarlijk niet euvel te duiden, dat hij in zijn koud land maar half mensch is, evenals onze inlander op het warme Java.

Hadden wij door onze tegenwoordigheid de nimfen van het meer en de berggeesten van de heuvelen verjaagd, zij konden nu veilig terugkeeren. Wij klauterden over de hoogten en lieten het mooie plekje weêr aan zijne eenzaamheid en vrede over. We liepen recht op den Ajèk-Ajèk toe, die als een steile dam in het noorden het dal rondom den Kapala afsluit. Overal was in de vlakte het terrein door wilde varkens omgewoeld, die de wortels der planten zoeken en opeten. Wij hadden nog niet veel geloopen, toen wij een groot zwijn zagen liggen, dat blijkbaar door een tijger was overvallen. Het ondier had den buik van het beest opengereten, zoodat

de ingewanden waren uitgestort. Waarschijnlijk had het zich vergast op de lekkerste deelen, het hart en de lever; ook had het eenige stukken vleesch van het achterlijf gescheurd. Het kon slechts eenige uren geleden zijn, dat de tijger het arme dier besprongen had, want er waren nog maar weinige teekenen van ontbinding te bespeuren. Eeu eind verder lagen de gebleekte beenderen van een banteng (wilde koe), die wellicht evenzoo in eene worsteling met een sterker vijand was omgekomen. Altemaal blijken van een woesten strijd om het bestaan.

Het woord Ajèk-Ajèk moet »zware vermoeienis" beteekenen. Een prachtig juiste naam voor den berg, dien wij nu opgingen. Zijn top is bijna 9000 voet hoog, en de plek, waarop onze hut bij het meer stond, lag op eene hoogte van 7700 voet. Neemt men nu in aanmerking, dat de berg vervaarlijk steil is en ons pad vaak door dichte doornstruiken liep, dan begrijpt men dat het werkelijk zware vermoeienis was. Aan de noordzijde daalden wij weder af tot op ongeveer zeven duizend voet boven de oppervlakte der zee, de gemiddelde hoogte van den zeer heuvelachtigen bodem tusschen den Ajèk-Ajèk en den Ider-Ider, den zuidelijken muur van de Zandzee.

Nu kwam nogmaals de waterkwestie op het tapijt. Want we hadden besloten in dit dal een paar uren halt te houden, en daar onze inlanders verzekerden, dat hier vlak bij ons pad water te vinden was, niet meer dan een kleinen voorraad voor de reis uit het meer medegenomen. Maar geen mensch springt kluchtiger met afstanden om dan een javaan. »Waar is nu het water?" vroegen we — »Di sana! (daar!)" — en

des sprekers oogen wezen met opgetrokken wenkbrauwen naar het oosten, terwijl onze verdere weg noord- en westwaarts lag. Wij liepen een eind weegs in de aangeduide richting, al verder en verder, dorstig en hongerig, vermoeid en fel bestookt door de zonnestralen, die op de schier onbegroeide, zanderige vlakte loodrecht neêrvielen. Nu eene poos links, dan eene poos rechts, hoogten op en hellingen af, doolden wij als Hagar in de woestijn. Eindelijk, daar voor ons uit in de laagte blinkt een heldere waterplas, en den klim, die op de daling straks volgen zou, niet achtende, snellen wij met vluggen tred naar beneden. — Ook dit meertje, de Ranoe Panie, was evenals hetgeen we 's morgens verlaten hadden, in eene bergkom gevormd door afstroomend regenwater. Zulke vergaderbakken vindt men hier meer. In tegenoverstelling van het meer Koembôlô, dat een vrij zuiveren, zandigen oever had, was hier de rand zeer moerassig en het water vol planten, zoodat wij niet waagden het anders te drinken dan als thee of met eene scheut cognac vermengd.

Druk werd er terstond in de veldkeuken gewerkt. Een ieder van ons was op zijn post. Het ruwe werk deden de inlanders, maar de kunstzijde van de zaak namen wij voor onze rekening. De een had voor den rijstketel te zorgen, met name toe te zien op het bijvoegen van de juiste hoeveelheden water. De ander sneed met een jachtmes de stukken ham, die een derde sissend en spattend rondwentelde in de braadpan. Hier deed een kenner zijn best om uit de spaansche peper en zoute eieren een sambal te bereiden, daar liep een deskundige met een blik boter en een lepel om op het juiste oogenblik een potje met groente te zalven... U zweeft een spotnaam op

de lippen, geëerde lezeres? Ten onrechte! Wij oefenden ons slechts opnieuw in eene handigheid, die de beschaving een mensch ter kwader ure afhandig maakt. Zooals elke overijselsche of drentsche boer u de heerlijkste aardappelen kookt en de smakelijkste pannekoeken bakt, zoo moest eigenlijk iedereen in staat wezen, om bij voorkomende gelegenheid zichzelven te helpen. En wat zijn wij beschaafderen vaak onhandige luî, en wat steekt de javaan — die omnis homo — gunstig bij ons af! Beveel hem om uw land te beploegen, uwe tafel te bedienen, uw dak te herstellen, uw gescheurde jas te naaien, een bordje rijst met kip voor u klaar te maken, en hij voert al uwe orders zonder dralen en handig uit.

Toen wij in den namiddag op den Ider-Ider losgingen, was het goed, dat wij door een stevig middagmaal weêr nieuwe krachten hadden opgedaan. Immers wij kregen het hier weder erg te kwaad met een ouden vijand, het roempoet grèngèng. En de last, dien deze grassoort ons veroorzaakte, werd nog verergerd doordien het pad tevens bezaaid lag met takken, die houthalende inlanders hier hadden laten liggen, en die bij het steil naar boven klauteren natuurlijk zeer hinderlijk waren. Doch ook hier vond de moeite vergoeding. Wie onzer, ofschoon hem het zweet van het gelaat gutste, wie onzer vergat niet de inspanning, toen hij boven op den rand van de zandzee staande, zijn blik liet rusten op dit bekoorlijk natuurwonder? Langs den rijk met tjemôrô's en acacia's begroeiden binnenwand zag ons oog duizend voet lager neêr op den zandbodem, die als een breede gordel zich slingert om het centraalgebergte met zijne bevallige lijnen en liefelijke kleuren. En de reeds vrij schuins vallende zonnestralen deden

het hunne er toe, om een fraai licht op het geheel te doen vallen.

Doch gelijk reeds meermalen dezen dag gebeurd was, zoo ergerden wij ons hier opnieuw, bij het naderen van de bewoonde wereld, aan eene slechte gewoonte van den inlander. Deze gaat dikwijls de wildernis in, om rottan te zoeken, om te jagen of met eenig ander doel. En het kan hem niet schelen, dat het vuur, door hem aangelegd om zijn eten te koken, verder om zich heen grijpt en straks wellicht dagen lang in de bosschen voortbrandt. Dikwijls ook is het niet eens zorgeloosheid, die den brand veroorzaakt, maar steekt hij uit moedwil, voor de aardigheid, het droge gras of het kreupelhout in brand. Wie, die over Java gereisd heeft, weet niet dat men in den oostmoesson bijna elken avond op de berghellingen den gloed van soms zware branden kan zien? En nu beweren sommigen wel, dat het vuur het eigenlijke woud geen schade doet, daar het alleen het gras en de struiken vernielt, en van de groote boomen slechts de schors wat verschroeit. Doch ik geloof dit ten stelligste te mogen tegenspreken. Ontelbaar vele groote boomen heb ik o.a. op de helling van den Ardjoeno gezien, wier stammen van onderen half verkoold waren, en die dus waarschijnlijk niet lang meer konden leven. En het spreekt bovendien vanzelf, dat het jonge hout, bestemd om straks de stervende oudjes te vervangen, in den brand omkomt en het bosch zoodoende geene toekomst heeft. — Wij toornden om de baldadigheid, de kinderachtige vernielzucht, en ook omdat de rook naar alle zijden het uitzicht telkens belemmerde. Maar misschien is er nog wel een ernstiger reden, om deze dwaasheid met groote gestrengheid tegen te gaan.

Vroeger, toen Java veel meer dan nu met bosschen overdekt en de bevolking geringer was, hinderde het wellicht zooveel niet, dat hier en daar wat vernield werd. Maar nu allerwege het bosch door den akker verdrongen is, zoodat zelfs europeanen u hier in den oosthoek onafzienbare streken aanwijzen, die zij als één en al woud hebben gekend, en welke thans niets anders vertoonen dan sawah's en kampongs; en nu waarschijnlijk met het zielental ook het cijfer gestegen is van de dilettanten-brandstichters — nu is het de vraag of niet die boschbranden mede het hunne doen, om althans hier in dit gedeelte van Java den drogen moesson in de laatste jaren zoo ontzettend droog, en den regentijd zoo regenloos te maken? En al is het moeilijk de kwaadwilligen te vatten, daar de brand soms eerst goed uitbreekt, als het vuur reeds een paar dagen gesmeuld heeft, is het niet hoog tijd om alle krachten in te spannen, ten einde deze baldadigheid te beteugelen? Wij hebben er geen verstand van, wij geven onze indrukken, en vragen slechts. Caveant consules!

Een geruimen tijd liep ons pad over den rand van de zandzee, die wij aan de zuidwestzijde verlieten, om langzaam dalende ons te Ngadas te brengen. Wij kwamen er terdege vermoeid aan. Wij hadden, onzen zwerftocht om water medegerekend, dien dag ongeveer twaalf paal geloopen, een afstand dus van zoowat vier uur gaans, maar die voor ons waren geweest zeven uur klimmens en dalens.

Ngadas is geene dessa; het is eene plek op bijna 7000 voet hoogte, waar een paar inlandsche woningen staan. Ongevraagd en ongeweigerd namen wij onzen intrek bij Pa-Rasidin, die voor zijne deur staande ons met de noodige buigingen

ontving. Laat ik u onzen gastheer even voorstellen. Hij is een bejaard man, maar nog recht van gestalte, mager en bleek, met pinkende, slimme oogen, en die bij al zijne nederigheid den indruk op u maakt van een ouden schelm. De javanen houden er over het geheel geen baard op na, maar dat doen vele bovenlanders wel, en zoo is ook onze vriend versierd met een dun slordig baardje. Hij is de zoogenaaamde toekan Smeroe, die er, zooals de meeste inlanders in zulke hooge streken, naar huid en kleeding smerigjes uitziet. »Den baas van den Smeroe" noemt men hem soms schertsend, omdat hij bij meer dan één tocht naar dat gebergte als gids heeft gediend. Hij staat dan ook in de schatting van de inlanders uit den omtrek op geheimzinnig familiaren voet met dien grommenden en brakenden berg. Eenigen zelfs vertellen — waarschijnlijk op Pa-Rasidins eigen gezag — dat hij van tijd tot tijd afdaalt in den krater, dan dagen lang zoek is, om vervolgens op de onbegrijpelijkste wijze uit Loemadjang in Probolinggo terug te komen. Verzekeren kan ik het niet, dat Pa-Rasidin uit al deze geheimzinnigheid klinkende munt weet te slaan, maar het zou me niet verwonderen. Het ligt wel in des inlanders aard èn om zoo beet te nemen, èn om zoo beetgenomen te worden.

In een oogwenk was het geheele ameublement van onzen gastheer naar buiten gebracht. Er werd water gekookt, thee gezet en we verkwikten ons met ettelijke kopjes van het geurige vocht, dat na eene zware inspanning zoo heerlijk smaakt. We waren nu weêr in de bewoonde wereld, ontworstelden ons aan onzen zesdaagschen natuurstaat, en zaten weêr als beschaafde, gedresseerde menschen op stoelen en bij eene tafel.

De overgang was niet verbijsterend. Er lag over de tafel een laken, dat oorspronkelijk zeker wit geweest, maar nu geel grijs geworden was en bezaaid met allergrilligste kringen en eilandjes, waarschijnlijk door koffiekopjes, oliedruppels en van sirih vochtige vingeren daarop geteekend. Het was buitendien niet louter vermoeidheid, die ons verkleefd maakte aan onze stoelen. En over heel onze nederige herberg, van binnen en van buiten, met name over deuren en stijlen, lag een opmerkelijk glimmen, dat wij in onze humane stemming geneigd waren den glans der huiselijke tevredenheid te noemen.

»Ziehier versche groente, en ziedaar versch vleesch!" riep een van ons uit, terwijl hij in den éénen arm een hoop grasgroene slablâren droeg, uit Pa-Rasidins tuin gestolen, en den anderen uitstrekte naar drie flinke kippen, die om het huisje liepen. En allen verlangden we zoozeer naar iets anders dan de in blik bewaarde spijzen, dat terstond het vonnis over des gastheers pluimvee was gestreken. Pa-Rasidin vond alles goed, en lachte op slimme manier: die kippetjes, begreep hij, zouden hem zilveren eieren leggen.

Het front van ons eenvoudig logies lag naar het zuiden, en de bodem, waarop het stond, was een klein bergplat, dat boven den ganschen omtrek uitstak en naar alle zijden een schoon vergezicht opleverde. Geen beter plekje hadden wij kunnen uitzoeken, om de geheele bergstreek, die we doorreisd hadden, nog eens te overzien. Wij wezen elkander de richting aan van verschillende marschen door ons gemaakt. Vlak voor ons stak de Ajèk-Ajèk, vermoeiender gedachtenis, zijn steilen top in de lucht. Achter hem verhief zich de Kapala, rechts van dezen schenen de Koetoegan en de Djam-

bangan schouder aan schouder te staan, en op den achtergrond, hoog in de lucht, alles beheerschend, troonde de indrukwekkende Smeroe. Het oog klom als van top tot top, om met ontzag te rusten op de forsche zijden van dien reus onder Java's vulkanen.

Al de andere bergen stegen in bevallige wendingen, met schaduwrijke kloven, met kronkelende, kantige ribben naar boven, maar de Smeroe vertoonde slechts de strenge rechte lijn. Met donkere tjemôrôbosschen en lichtgroene grasvelden hadden zich alle hellingen en toppen getooid, maar de machtige daarginds scheen alle opschik en pronk te versmaden, en tusschen het vriendelijke blauw van den hemel en het lachende groen van de aarde droegen zijne breede schouders het norsche, grauwe gewaad.

Doch het is maar de vraag, welk licht er op de dingen valt. De zon zonk achter de kimmen weg, en terwijl beneden de schemering over alles haar sluier wierp, hulden de laatste zonnestralen de barre kruin van den Smeroe in een zachten, rozerooden glans. De zon en de vuurberg zonden elkander hunnen avondgroet, zij met haar laatsten fonkelenden blik, hij met zijn vriendelijksten glimlach. En alsof hij tegenover de pracht, waarmeê de zon haar afscheid nam, zich nog eens in zijne volle majesteit wilde vertoonen, braakte hij eene zware rookkolom uit, wier zachte ronde vormen bloosden in het avondrood, en die eenige sekonden als een schitterende vederbos boven den top stond.

De tinten en lichteffecten verdwenen. De schemering in de laagte werd allengs duisternis. En de kruin van den Smeroe droeg weer zijne eigene grauwe kleur. Tevergeefs haastte hij

zich en wierp nogmaals zijn rookzuil de lucht in — het was te laat, zelfs de top van den kolom ving geen zonnestraal meer op. — Schuchter wierp nu de maansikkel haar zilverlicht naar beneden. Aarzelend en sidderend betrokken de eerste sterren hare wachtposten, alsof zij, onbeduidende kinderen der nacht, schroomden de plaats in te nemen der glansrijke dagvorstin. Doch naarmate het lichtspoor dezer schitterende verschijning verflauwde, traden ze in grooter getale en steeds fonkelender op, totdat weldra de lucht bezaaid was met hare wemelende menigte. En het oog zag onwillekeurig van het heerlijke, in duisternis weggezonken bergtooneel tot den hemel op met zijne stille pracht, zijne wonderbare verhevenheid.

Onnatuurlijk, die in zulke oogenblikken niet aanbidt! Onnatuurlijk, die niet uit onweerstaanbaren gemoedsdrang het Wezen der wezens huldigt, niet in dit schoone en machtige des Scheppers heerlijkheid erkent en eerbiedigt. Alle redeneering, alle pro en contra is hier nietig. Huiverend van ontzag, beseft gij de tegenwoordigheid des Almachtigen. De werkelijkheid grijpt u van alle zijden aan en, eer gij het wilt of weet, buigt zich uwe ziel en stijgt uw Te Deum! omhoog. — L'Architecte existe! zeide Voltaire,

L'Architecte existe! Et quiconque le nie
Sous le manteau du sage est atteint de manie.

Bij den marsch, dien wij den volgenden dag maakten, kwamen wij steeds meer in de bewoonde wereld, maar tevens in steeds warmer streken, op steeds breeder en stoffiger wegen. Wij liepen van Ngadas naar Goeboeg-Klakah, eene groote

dessa, waar wij bij den burgemeester een uurtje uitrustten, en van daar naar Pontjô-koesoemô, ons punt van uitgang. Aangezien we nu reeds weder een paal of tien geloopen hadden, en we hier in de gelegenheid waren om kleine inlandsche paarden te huren, deden we dit laatste, en kwamen in den namiddag in de dessa Watès aan.

En nu waren wij geheel en pays de connaissance. Onze europeesche gastheer kon moeilijk beseffen, wat weldaden hij ons bewees, toen hij ons een flink bed verschafte, ons *liet* neêrzitten aan eene niet alleen welvoorziene, maar bovenal ook zindelijke tafel en — 't leste 't beste — ons vóór alles in de gelegenheid stelde om een overheerlijk bad te nemen. Stelt u ons voor, waarde lezers en lezeressen, zooals wij waren, verhit, met stof bedekt, door de zon geschroeid, met kleêren die eenige etmalen onafgebroken hadden dienst gedaan — en verbeeldt u dan eene badkamer, uitgebouwd in eene snelvlietende beek, en waar het water met kracht doorheen stroomt. Wat een weelde! Men klemt zich met beide handen aan een stevig bevestigden bamboe vast, en laat dan het lichaam aan den stroom over, zoodat het frissche bergwater u over de schouders slaat en langs den rug golft. — Het was alsof met het stof ook de vermoeidheid verdween. En zoo bleef van den ganschen tocht niets anders over dan de herinnering aan genotvolle dagen en heerlijke indrukken.

1877.

EENE JAVAANSCHE TROUWPLECHTIGHEID.

RADEN ARIO SOSRO WINOTTO,

Wedana van Kebon pandi,

EN

RADEN ADJENG NGAISSA,

dochter van wijlen den Regent van Bangil,

hebben de eer U kennis te geven,** dat hun voorgenomen huwelijk op **Dinsdag** 23 **Maart** 1880, **des morgens te negen uur zal voltrokken** worden **in den Dalem van den Regent van Pasoeroean.

Deze gedrukte mededeeling bewijst duidelijk, hoe onze hollandsche gewoonten, vooral bij de hoofden, zich vermengen met de inlandsche gebruiken op Java. Waar belangrijke plechtigheden plaats grijpen, doen de oorspronkelijke zeden zich nog het meest gelden; doch zelfs hier springt de europeesche invloed telkens in het oog.

Desniettemin is eene trouwplechtigheid, als wij wenschen te beschrijven, nog aardig en merkwaardig genoeg, om ons

10

te doen hopen, dat onze lezers er wel het een en ander van wenschen te vernemen.

Wij zorgden vóór het bepaalde uur in den dalem van den regent te zijn. Zoo'n regentswoning heeft wel èen ietwat vorstelijk voorkomen. En de herinnering, dat de familie van dezen regent er bijkans honderdvijftig jaar heeft gewoond, komt dien indruk versterken.

Men gaat over het kolossale grasplein (*aloon-aloon*) een hek binnen, vervolgens een of twee hooge steenen poorten door, en komt dan het eerst aan de groote pendoppo, de officieele receptiezaal van den regent. Het hooge dak rust op pilaren, want het is een naar alle zijden open gebouw, dat honderden personen bevatten kan. Tegenover den ingang, of liever den voorkant, is op eenigen afstand eene afzonderlijke gaanderij, waar het inlandsche orkest u bij het binnenkomen met vroolijke metaalklanken verwelkomt. In het midden is de steenen vloer van de pendoppo voor de plechtigheid met tapijten belegd.

Wij doorloopen de zaal, dalen aan de achterzijde de trappen af, en komen eenige schreden verder aan het eigenlijke woonhuis van den regent, die met zijne echtgenoote ons in de voorgaanderij hartelijk ontvangt.

Wil ik u even in kennis brengen met onzen gastheer en onze gastvrouw? De eerste is een man van vier-en-zestig jaar, klein van gestalte en met een vriendelijk voorkomen. Reeds zeven-en-veertig jaren regent, heeft de regeering hem vele blijken van waardeering zijner diensten geschonken; het schitterendste,

toen hij een jaar of vier geleden tot ridder van den Nederlandschen Leeuw benoemd werd. Zijne echtgenoote is eene vrouw, wier vlugge houding en levendige oogen men 't niet zou aanzeggen, dat ze reeds een vijf-en-vijftigster is. Haar naam is Raden-Ajoe Boni, die haar gegeven werd, omdat haar vader, sultan van Sumanap, tijdens hare geboorte in 1825, met 1500 man hulptroepen deelnam aan de expeditie tegen Boni.

Een en veertig jaar zijn zij reeds met elkander gehuwd, en — wat geroemd mag worden als eene hooge zeldzaamheid — de raden-ajoe heeft al dien tijd geheel alleen de onverdeelde liefde van den regent bezeten. Wat kostelijken invloed oefende dat op het leven van hun gezin in het algemeen, op den hniselijken vrede in het bijzonder! Had ik er over te beschikkken gehad, ik zou alleen hierom op de borst van het voorbeeldige echtpaar het *Virtus nobilitat* gehecht hebben.

Van het bruidspaar is de mannelijke helft hun zoon, de vrouwelijke hunne nicht, dochter van 's regents overleden broeder. Stapt nichtje vandaag voor het eerst in de huwelijksboot, de zoon ofschoon naar ik gis nog geen dertiger, zet den voet er reeds voor de derde maal in. De beide vroegere huwelijken werden wegens minder goede verstandhouding der echtelieden ontbonden. Ik teeken dit aan, omdat het van invloed is op de trouwceremoniën. Laat ons al vast hopen, dat er op de verbintenis van neef en nicht langer zegen zal rusten.

Wij zijn heel vroeg gekomen naar het schijnt, de eersten der vele genoodigden. Het tooneel van het aanstaande feestgewoel is nu nog geheel verzonken in de morgenstilte. Uit het woonhuis ziet men door de groote pendoppo heen in de

gaanderij, waar instrumenten, muzikanten en zangeressen door het heldere zonlicht worden beschenen. De leden van het gamelan-orkest zitten op den grond voor hunne speeltuigen en slaan ze zacht; de violist laat zijn rebab (éénsnarige) viool) eentonig klagen; het is alsof het geheel al neuriënde aan eene weemoedige aandoening lucht geeft. Men gevoelt, als men zich aan den indruk van zulk een zacht gamelanspel overgeeft, dat het de droefgeestigheid vertolkt, die het oosten met zijne rijke natuur in de ziel van den mensch wakker maakt.

Van de zangeressen zit de eene tegen een pilaar te leunen, een paar anderen hebben zich in achtelooze houding op de trappen neergevlijd, eene vierde zit, half liggende, op de vloermat te keuvelen en te schertsen met een der toonkunstenaars. Deze draagt een geelzijden slendang op eene zeegroene kabaja, bij gene komt een hemelsblauwe kain (rok) onder een vuurrood bovenkleed uit, bij eene derde schittert een vergulde buikband door een gaasachtig baadje heen, terwijl zij den helbruinen slendang opheft om bij het slaken van slechts een paar lang gerekte kreten haren mond te bedekken. En de zon verscherpte met hare verblindende stralen het contrast dier bonte verven.

Een echt oostersch tooneel, vol kleur, bevalligheid en rust! Want rust is het karakter van het oosten, van zijne natuur niet alleen, maar ook van zijne menschen. Ge zult een weg bezaaid zien met voetgangers, eene aloon-aloon bij een feest bezet met eene ontelbare massa toeschouwers, bij een huwelijk of eene andere vroolijke gelegenheid een breeden kring van gasten zich te goed zien doen aan een rijk onthaal, mis-

schien zal er zelfs gepraat, geschertst, gelachen worden — maar luidruchtigheid wordt steeds vermeden; alles blijft binnen de perken van oostersche ernst en kalmte.

Doch rijtuig aan rijtuig komt reeds de poort binnenrollen, en weldra is een talrijk gezelschap bijeen, bestaande uit europeesche dames en heeren, inlandsche grooten met hunne vrouwen, eenige voorname chineezen met eene enkele chineesche njonja.

Muziek en luidruchtige stemmen doen uit de verte zich hooren en kondigen den bruiloftstoet aan. Eerst komt een troepje inlandsche hoofden, op mooie paarden en gevolgd door hunne pajongdragers, de poort in. Daarna te voet eene groep arabieren en priesters in hunne sierlijke dracht, den forschen tulband om het hoofd, met een wit kleed onder den wijden tot aan den grond neerhangenden kaftan van gele zijde, rood moesselien of lichtblauw thibet. Vervolgens een kring van inlanders, die onder donderend slaan op tamboerijns luidkeels hun gebed uitgalmen, en dicht aaneengesloten elkander het gelaat toekeeren, zoodat de voorsten achteruitloopen. Daarachter schettert heel oneerbiedig Pasoeroean's schutterijmuziek een feestmarsch. En nu verschijnt, weder door een drom inlandsche hoofden te paard begeleid, en door een fraai vierspan getrokken, eindelijk het open rijtuig, waaruit .... bruid en bruidegom afstappen? Misgeraden! Zoo ver zijn gelukkig de javanen nog niet verhollandscht. De bruid blijft voorloopig onzichtbaar; men hebbe een weinig geduld. Van morgen zal met, over en zonder haar worden gehandeld.

Neen, de bruidegom alleen verschijnt, vergezeld van twee broeders, die hem de armen vasthouden als steunden ze hem,

terwijl hij de trappen op- en de pendoppo binnengaat. Het rumoer van zooeven zwijgt, en alleen de gamelan doet zijne vriendelijke metalen stemmen hooren.

Gij zoudt aan zijne kleeding in den bruidegom het distriktshoofd niet herkennen. Hij is voor de plechtigheid in priestergewaad gestoken. Zijn gelaat is overschaduwd door een witten met gouddraad doorweven tulband, uit welks ruime vouwen een rozet van fonkelende diamanten te voorschijn komt en waarvan bloemtressen afdalen op schouders en borst. Het witte onderkleed wordt om het midden door een breeden gordel vastgehouden, waarin de kris steekt; en een donkerroode kaftan, die van voren openhangt, voltooit de deftige kleedij.

In het midden van de zaal zet de bruidegom zich op inlandsche wijze, met gekruiste beenen, op het tapijt neêr. Naast hem, ter eene zijde zijne broeders, ter andere de hoofdpanghoeloe (opperpriester) met twee helpers, hadji's, (menschen die een bedevaart naar Mekka gedaan hebben), in arabische dracht. En voorts daarachter eene menigte familieleden, geestelijken, arabieren en inlandsche hoofden.

Zooals men ziet, het is »trouwen in huis". Zoo streng is geen kerk of geloof, of die wat meer is dan kom-al-den-dag heeft een streepje voor. De gewone inlander gaat, als hij een huwelijk wil sluiten, naar de moskee; maar bij de aanzienlijke hoofden komt de geestelijke zijn werk aan huis verrichten.

De regent noodigt nu zijne gasten uit om hem te volgen naar de pendoppo, en biedt aan eene der dames den arm, wat de heeren hem nadoen. In een wijden kring staan stoelen

voor ons gereed. Maar de regent doet de muilen van de voeten en gaat op een afzonderlijk tapijt op den grond zitten, op eenigen afstand van en tegenover den bruidegom.

De gamelan zwijgt, en alles is stil.

De panghoeloe ontvangt een wenk van den regent, en de plechtigheid begint met het zingend voorlezen door een der hadji's van de zoogenaamde *chootbah*, wij zouden zeggen: preek, aan den koran ontleend, en natuurlijk in de heilige taal:

»Alle aanbidding aan Allah!

»Wij smeeken Allah, dat Hij ons helpe en ons vergeve, en wij stellen ons onder de hoede van Allah van wege de onreinheid onzer harten en onzer werken. Als Allah den mensch leidt, dwaalt hij niet af; maar als Allah hem loslaat, vindt hij den weg des geloofs niet.

»En wij belijden van harte, dat er geen ander god is dan God; dan Eén, wiens naam is Allah, en er is niemand Hem gelijk. En wij belijden van harte, dat onze Heer, de profeet Mohammed, de dienstknecht en de afgezant is van Allah.

»Allah zond Mohammed om uit den koran het ware geloof te onderwijzen, en te openbaren, dat de leer van den koran meer is dan alle andere leeringen. Het is tevergeefs, dat de menschen Mohammed haten.

»De Heer Allah heeft den mensch het huwelijk toegestaan, maar het overspel verboden; en reeds is zijne straf gereed voor den overspelige. En Allah zegt: Doet geen overspel, gij menschen, want het overspel is zonde volgens het geloof, en wekt den toorn van Allah, en doet den mensch komen in de hel.

»Wederom zegt Allah: Denkt er aan, gij geloovigen, Allah

oprecht te vreezen. Begeert niet door de menschen geprezen te worden, en sterft niet buiten den Islam!

»Denkt er aan Uwen Heere God te vreezen, die u allen uit één lichaam heeft geschapen; Hij vormde één mensch en schiep zijne vrouw, en Hij deed uit één paar, den profeet Adham en moeder Hawa, vele mannen en vrouwen voortkomen.

»Vreest Allah, en bidt tot Hem met uw huisgezin. Gewis, Allah is boven u, en ziet uwe werken.

»En Allah zegt: Denkt er aan, gij alle geloovigen, God te vreezen. En spreekt zacht en goed tot uwen medemensch. Dit alles zal uwen weg tot heil worden, en Allah zal uwe zonden vergeven. Al wie God en Zijn gezant gehoorzaamt, zal deswege groot geluk erlangen.

»En de gezant van Allah wil, dat er dikwijls gehuwd worde. Daarom zegt Gods gezant tot voorlichting van zijn volk en tot vermeerdering van hun geluk: Huwt, huwt meermalen, dan zal ik u allen, o mijn volk, zegenen in den dag der opstanding.

»En wederom zegt de gezant van Allah: Het is mijn wil, dat gij herhaaldelijk in het huwelijk treedt. Die dus wenscht, dat ik hem liefhebbe, hij huwe bij herhaling.

»En wederom zegt Gods gezant, die de Heer is van den vreemdeling en den arabier: De gehuwde man, die bij zijn gebed slechts twee hoofdbuigingen verricht, is beter dan de ongehuwde, die, als hij bidt, zeventig malen het hoofd buigt.

»Doch dit geldt alleen het onverplichte gebed. Het verplichte gebed heeft bij gehuwden en ongehuwden gelijke waarde."

Ten einde nu tot de gewijde handelingen over te gaan, schuift zich de opperpriester tot vlak voor den bruidegom, terwijl de beide hadji's zich ter rechter- en linkerzijde van den panghoeloe nederzetten en nu tevens als getuigen optreden. De met goud belegde kris wordt den bruidegom uit den gordel genomen, want met goud of zilver versierd mag men Allah niet naderen.

De panghoeloe buigt zich een weinig voorover, bruidegom en getuigen doen evenzoo, en op voorgang van den geestelijke bidden zij zacht prevelende (het gebed *Istig far*):

»Wij vragen U om vergiffenis, o God die groot zijt!
Wij vragen U om vergiffenis, o God die groot zijt!
Wij vragen U om vergiffenis, o God die groot zijt!"

Daarna vat de priester de hand van den bruidegom en zegt in het arabisch:

»Ik vereenig in het huwelijk Raden Ario Sosro Winotto en Raden Adjeng Ngaïssa, dochter van Raden Adipatie Ario Soerio Adiningrat, op een huwelijkspand [1]) in goud, ter zwaarte van één thail." [2])

Waarop de bruidegom evenzoo in de gewijde taal antwoordt:

»Ik aanvaard deze door u gesloten echtverbintenis, zooals zij zooeven vermeld is."

---

1) Huwelijksgift, als ze terstond wordt gegeven; huwelijkspand, als dit niet gebeurt. De man geeft het bepaalde geld of goed aan de vrouw, of hij erkent het schuldig te zijn. Laat hij zich ooit van haar scheiden, zoo behoudt zij het, of hij moet, indien dit nog niet geschied is, het haar alsdan betalen.

2) Een thail is 1/8 van een kattie of iets minder dan één ons.

De panghoeloe houdt nu zijne handen geopend naast elkander, als iemand die iets hoopt te ontvangen, en sluit de oogen, en terwijl bruidegom en getuigen evenzoo doen, prevelen zij met hem:

»Geef ons zegen, o God!
Geef ons zegen, o God!
Amien!"

En de omzittenden herhalen zacht: »Amien!" — waarna de hoofdpersonen zich met de handen over het geheele gelaat strijken, welke beweging wil zeggen, dat het gebed tot binnen in den mensch, in het hart, doordringt.

Het huwelijk is voltrokken, de panghoeloe en zijne helpers hernemen hunne vroegere zitplaatsen. Doch nu beweegt de bruidegom, zonder op te staan, zich over den grond voort tot aan zijn vader, buigt het hoofd voor hem ter aarde en kust zijne voeten. De regent neemt de handen van zijn zoon en drukt ze in de zijnen, en deze brengt daarop zijn vader den gewonen groet van den mindere aan den meerdere, door de saamgevoegde handen aan het gelaat te brengen (*sĕmbah*). Vervolgens nadert hij op dezelfde wijze zijne moeder, geeft haar evenzoo den voetkus en groet, en brengt eindelijk dezelfde hulde aan zijn broeders en enkele bejaarde familieleden. Ook de resident werd niet vergeten.

Het was aan de diepe stilte, die er heerschte, te bemerken, dat allen met gespannen aandacht dit treffende gedeelte der plechtigheid volgden. Achter mij hoorde ik fluisteren: »Al dikwijls heb ik het bijgewoond, maar ik kan dit nooit zien, zonder dat het mij aandoet."

De gansche gemeente stond nu op, om den bruidegom en zijne familie geluk te wenschen. En onderwijl werd den gasten een feestgeschenk aangeboden in den vorm van een steenen schotel met gebakjes, door een doek overdekt. Past op, dat gij geen mal figuur maakt! De bedoeling is niet, dat ge den doek optilt en er een stukje lekkers uit neemt om het op te eten, maar dat gij het in zijn geheel in ontvangst neemt. Ook mij werd zoo'n omgekeerd huwelijksgeschenk aangeboden. Eene el roode japansche zijde was over de inlandsche lekkernijen heengelegd, en in het midden zat, als een groote knoop, een gulden met een draadje in de zijden lap vastgebonden. Den doek met den gulden steekt men in den zak, en het gebak neemt men met schotel en al meê naar huis. Of het lekker was? vraagt eene nieuwsgierige lezeres. Ja, ziet u, er waren wel zes of zeven verschillende soorten, koewee doddol, koewee wadjie, koewee poetoe enz. — onthoud dat eens, als gij kunt! — en sommige dezer vallen in mijn smaak, andere minder; . . . . *de gustibus non disputandum!*

De plechtigheid is afgeloopen! De regent en de raden-ajoe geleiden hunne gasten uit de pendoppo in het woonhuis, en de bruidegom vertrekt, zooals hij gekomen is. Sigaren en ververschingen worden aangeboden, en een aantal onzer wordt uitgenoodigd om te blijven, en deel te nemen aan het bruiloftsmaal dat reeds om elf uur begon.

Wij zaten met veertig à vijftig personen aan de tafel, waarop bloemen en een uitgezocht dessert op keurige wijze waren gerangschikt. Dat hier en daar een sierlijke nogatoren prijkte, behoef ik nauwelijks te zeggen. Maar ik moet er de

eervolle vermelding aan toevoegen, dat onze gastvrouw zelve er de smaakvolle bouwmeesteres van was.

En nu zoekt uw oog achter bloemen en taarten het jonggehuwde paar?... Is er niet, geachte lezeres. Het zou strijden met de *adat* (de gewoonte). Ieder van hen eet afzonderlijk en in alle stilte zijn eenzaam bordje rijst. Zij werden echter aan tafel niet vergeten. De resident stelde in het maleisch een dronk in op de jonggehuwden en wenschte uit aller naam de ouders geluk, die bij monde van den ouden regent hun dank betuigden.

Wij zaten bijna drie uren aan tafel en hadden het vroolijk en gezellig. Ikzelf was tusschen twee aangename praatsters gezeten, en genoot van een levendig gesprek. Op eenigen afstand lieten gamelan en schutterijmuziek om beurten zich hooren. Het diner was uitmuntend, eene smakelijke vereeniging van inlandsche rijsttafel en europeesche gerechten. Donker fonkelende wijn en daarna parelende champagne verheugden het hart der aanzittenden.... Maar warm! Verbeeld u een eetzaal, waarin eene temperatuur van 99° ongeveer, en daarin feestmaal houden, gestoken in deftige zwarte jassen en rokken ... Oef!

Bij het afscheid nemen werden wij verzocht om 's avonds tegen acht uur terug te komen, ten einde bij de ontmoeting van den wedônô en zijne jonge vrouw tegenwoordig te zijn. Willen dus mijne lezers tot zoo laat wachten, dan zal ik hun de lang gemiste Raden Adjeng Ngaïssa in vollen bruidstooi voorstellen. Maar eene siesta is nu allereerst behoefte.

In Indië houden velen er van, om op zon- en feestdagen

bij elkander te komen rijsttafelen. Maar mij is het altoos voorgekomen, althans op de kustplaatsen, dat de warmte het genoegen te boven gaat. Wil men gasten hebben of te gast gaan, zoo zijn alleen de avonduren er geschikt voor.

Nu we dien dag voor de tweede maal bij onzen gullen gastheer verschenen, was het iedereen aan te zien, dat hij »lekkerder" was dan 's morgens, toen de een prijkte met een vuurrood gelaat, de ander den hals rekte uit benauwende boorden, een derde »foei, foei, fff!" blies, en ieder behoefte had om met eene zucht of eene klacht zich te verlichten.

De pendoppo zal weer het tooneel van de handeling zijn. Wij plaatsen ons dus, zoodra de muziek de komst van den bruidegom aankondigt, in het midden ongeveer van de zaal, waar de ontmoeting van man en vrouw zal plaats hebben.

Van morgen ondersteunden ze zijne armen, nu houden zijne twee broeders onzen wedônô bij het binnenkomen alleen bij de hand, als werd er mede aangeduid, dat de gang naar zijne bruid zooveel vroolijker en gemakkelijker is dan het opgaan tot de plechtigheid van des ochtends. Ook is het ernstige priestergewaad vervangen door het galakleed van den inlandschen ambtenaar. Het suikerbroodvormige hoofddeksel, het blauw lakensch badjoe met zilveren borduursel en zilveren knoopen, en een witte zijden sarong met rand van goud galon, vormen het feestgewaad, terwijl de kris naar javaanschen trant achter in den gordel steekt. In den haarwrong prijkt een bloem, melatikransen slingeren zich om hals en borst, het gevest van de kris pronkt er mede, en zelfs de ooren zijn er meê behangen. Een echt inlandsche bruidegom!

Let op! Want nu onze verliefde wedônô aan den voorkant

de trappen beklimt en de pendoppo langzaam binnengaat, wordt ginds uit het woonhuis de jonge vrouw hem te gemoet gevoerd en komt zij, onder gamelanslag en trompetgeschal, aan de achterzijde de zaal in, eveneens door twee mannelijke familieleden bij de hand geleid. Voetje voor voetje naderen de echtgenooten, tot ze op een paar passen van elkander stilstaan. De bruidegom groet op de gewone wijze de geleiders der bruid. Daarop werpt hij haar en vervolgens zij hem een pisangblad toe, waarin een weinig rijst en sirih zijn gewikkeld. Rijst en sirih behooren tot de onmisbare levensbehoeften, en zijn dus het zinnebeeld van hunne lotgemeenschap. Nu laten de geleiders beiden los, de man vat de hand zijner jonge vrouw en wandelt zoo met haar, door het gansche gezelschap gevolgd, de pendoppo uit, het woonhuis in, de voorgaanderij door tot binnen, waar zij een verhevenheid beklimmen, en zich naast elkander op een canapé nederzetten.

De echtgenooten hebben elkander nog niet aangezien, geen woord nog gewisseld; met geen glimlach zelfs heeft een hunner zijne aandoeningen verraden. En ook nu zien zij strak voor zich en zitten daar roerloos, alsof ze zich niet bewust zijn van hetgeen om hen heen en met hen geschiedt.

Doch stil; ziedaar weder een van die liefelijke niet-mohammedaansche, maar zeker oorspronkelijk javaansche ceremoniën! De oude regent plaatst zich voor het jonge paar, neemt een klein bundeltje groen en bloemen, doopt dit in een vaasje met welriekend water gevuld, en besprenkelt er eerst het hoofd zijner schoondochter en vervolgens dat van zijn zoon mede. De kinderen buigen het hoofd, en bedanken met een eerbiedig *sĕmbah* den ouden man. Zijne echtgenoote neemt

daarna zijne plaats in, en doet evenzoo. De regent, die toevallig naast mij kwam te staan en zag, dat ik de handeling met belangstelling volgde, verklaarde mij: »Dat is als het ware de zegen van vader en moeder." Ook enkele andere familieleden dienden het jonge paar dezen doop toe.

Ik kan niet zeggen, hoe dergelijke vormen mijn hart en verbeelding treffen. Ze doen dat zeer zeker, omdat zij in zichzelven zoo vriendelijk en welsprekend zijn. Maar ook misschien, omdat onder ons europeanen — en waarlijk niet in Indië alleen — vaak zooveel stuitends, onbetamelijks kan gehoord en gezien worden in de betrekking van jongeren tot ouderen in het algemeen, van kinderen tot vader en moeder in het bijzonder. Waarlijk, wat piëteit in houding, vormen en gebruiken betreft, kan menige kring en menig huisgezin van onzen tijd een lesje nemen bij den eenvoudigen javaan. En zou ook hier niet gelden het woord van Goethe: »Es giebt kein äusseres Zeichen der Höfflichkeit, das nicht einen tiefen sittlichen Grund hätte?"

Na deze plechtigheid defileerde de geheele stoet der gasten voor het nieuwe echtpaar, dat met neêrgeslagen oogen en onvertrokken gelaat den stroom der gelukwenschen ontving.

Kassian toch zulke jonggetrouwden! Want zoo zaten ze daar den ganschen avond te zwijgen. Terwijl de gasten praatten, lachten, dansten, hield de diepste ernst hunne aangezichten in de plooi. Dat wil zoo het fatsoen. Het zou zeer ongepast wezen, indien oog of mond den huwelijksdag als een welkomen dag toelachte. Neen, waarlijk niet voor zijn genoegen is men bij onze inlanders bruidegom of bruid.

Vooral niet bruid! Want wat is er niet aan haar gekapt en gekunsteld vóór dit plechtige tepronk zitten!

Reeds den vorigen dag werd zij op eene rustbank liggende door eenige vrouwelijke familieleden geducht onder handen genomen. De huid, de tanden, het haar, de handen, de nagels, de oogleden kregen elk hunne beurt. Aan verwen, inwrijven, vijlen, gladstrijken, knippen heeft zij zich moeten onderwerpen. Uren achtereen is zij gister en vandaag het geduldige slachtoffer geweest van allerlei specialiteiten in het optooien en tuigen van eene bruid.

De lezer, en vooral de belangstellende lezeres, kan zich het best eenig begrip er van vormen, wanneer ik tracht onze Ngaïssa te beschrijven, zooals ze daar voor ons zit. Ik begin met het voornaamste, haar kapsel.

Het haar is van voren kort afgeknipt en naar beneden, gedeeltelijk over het voorhoofd gekamd, waar het met was als eene vaste massa op de huid gekleefd zit, en met metalen loovertjes zoo dicht is beplakt, dat dit gedeelte van het hoofd als met een zilveren plaat bedekt schijnt. Een zwartfluweelen band, met gouddraad gestikt en van kleine edelgesteenten voorzien, loopt achter deze plaat van het eene oor tot het andere. Achter dezen band weder ziet ge een snoer van een twintigtal prachtige diamanten knoopen op paars fluweel vastgemaakt, om het hoofd fonkelen. Zij worden op hunne beurt gevolgd door een krans van sierlijke volle melati's. En eindelijk, als bekroning van het geheel, verrijzen uit den haardos aan het achterhoofd een kring van veerkrachtige naalden, aan wier uiteinden zilveren rozetten, met robijnen bezet, sidderen en stralen.

De lezeressen mogen mij wel dankbaar zijn. Want ik weet niet, hoe dikwijls ik mij haast onbescheiden dicht bij de jonge vrouw heb geplaatst, om dat kunstige kapsel aan te kijken en in mijn geheugen te prenten. Of ik het mooi vond? Eerder rijk dan mooi, en wat het meest van al mijn oog boeide, het was die krans van levende, welriekende melati's, marmerblank, als uit was geboetseerd, liefelijke natuurkinderen, in hun smetteloos kleed en bij hun reinen eenvoud heerlijker dan goud en juweelen.

En nu het bruidskleed? Met uw verlof! Als we van het hoofd afdalen is er vooreerst geen kleed aan onze jonge vrouw te zien. Hals, schouders, armen en handen zijn geheel onbedekt. Alleen zijn ze evenals het gelaat met een verfstof bestreken. Gewoonlijk wordt hiervoor de bekende *borê* gebruikt, die eene hardgele kleur heeft. Juist daarom wordt en is ook bij onze bruid de borê vervangen door het sap van een blad, *daoen pandan* geheeten, dat eene zachtblonde tint aan de bruine huid mededeelt. Aan den bovenarm, de polsen en vingers prijken banden en ringen, zwaar van goud en stralende van kostbare steenen. Onder de armen door houdt een rood zijden keurs den boezem nauw omsloten, en uit een schitterenden, met goud geborduurden gordel hangt een kleed tot ver over de knieën, eveneens rood, maar van een andere stof, en van onder dit kleed daalt de kostbare kain (geverfd met bloemen als alleen voorname inlandsche vrouwen mogen dragen) tot op de tengere voeten, die in muiltjes met vergulde hakken gestoken zijn.

Een man van het vak verklaarde, dat naar matige schatting het goud en de juweelen, die de bruid droeg, eene waarde

hadden van twaalf à veertien duizend gulden. Men houde hierbij echter in het oog, dat voor een groot gedeelte deze kostbaarheden haar niet toebehooren, maar familie-eigendom zijn, waarmeê telkens bij eene plechtigheid of een feest in de kaboepaten (regentswoning) de hoofdpersoon wordt getooid.

In de pronkkamer is en blijft het altijd stil. Het echtpaar troont onbeweeglijk op zijn zetel. Eene dienstmaagd aan hare voeten gehurkt, beweegt langzaam den waaier voor het gelaat der jonge wedônôsche. Eenige vrouwelijke familieleden vormen, op den grond en op stoelen zittende, eene groep om de echtelieden, en spreken op zachten toon tot elkander. Een bedwelmende bloemengeur vervult het vertrek, en stijgt op zoowel van de kransen, die het bruidspaar draagt, als van de feestkleêren der aanwezige vrouwen, die overdekt met welriekende bloembladeren, in kast of kist hebben gerust.

Ginds in de pendoppo schettert de muziek en walsen de paren, of vermaken zich de dames met vertrouwelijk gepraat, de heeren aan de speeltafel. Doch het scheidensuur nadert, de rijtuigen komen voor, en voeren de bruiloftsgasten weg.

En het jonge paar?

Een laatste wagen komt aangereden. Onze vriend de wedônô groet zijne Ngaïssa en rijdt huiswaarts, terwijl zijne jonge vrouw blijft waar ze is, en van alle vermoeienissen uitrust onder hetzelfde dak, waar ze vertoefd heeft, sinds ze als klein kind haar' vader verloor. Eerst den volgenden dag komt manlief haar halen en medenemen naar zijn eigen huis, de kawedanan van Kebontjandi. En dat dit nog zoo spoedig mag geschieden, dankt hij aan de omstandigheid, dat hij reeds voor de derde maal is gehuwd. Het ceremonieel is daarom

vereenvoudigd, ook bij de voltrekking van het huwelijk. Ware ook hij vandaag voor het eerst echtgenoot geworden, gelijk Raden Ngaïssa echtgenoote, zoo zouden zij nog in de eerstvolgende dagen elkander niet hebben toebehoord. Dan waren er nog ééne, misschien wel een paar weken verloopen met de plechtstatige bezoeken, die de jonggehuwden in den volledigen tooi van den trouwdag aan familieleden, chefs en vrienden, ook onder de europeanen te breugen hadden. Ziedaar een voordeel voor Ngaïssa, nu zij niet de eerste is, met wie neef de wedônô zijn huwelijksgeluk beproeft.

Doch rijker voordeel wenschen wij haar toe. Wij hopen dat haar echtvriend, door de ondervinding wijs geworden, haar met vriendelijkheid zal bejegenen en het schoone voorbeeld van zijne ouders zal volgen.

Mijn vriend, de regent van Probolingo, Raden Toemenggoong Ario Soerianingrat, oudere broeder van den wedônô van Kebontjandi, leest zeer goed hollandsch, en zal wel inzage nemen van dit verhaal. Daarom betuig ik aan het slot hem mijn dank voor de inlichtingen, die hij mij welwillend heeft verschaft.

Augustus 1880.

BRIEVEN VAN LAWANG.

EERSTE BRIEF.

Lawang ...... 1880.

Amice!

Eer ge mij het woord geeft, vraagt ge natuurlijk: Wat is en waar ligt Lawang?

Het ligt aan den spoorweg van Pasoeroean naar Malang, en wel op het hoogste punt van de lijn, zoowat 1400 voet boven de zee. Van hier naar laatstgenoemde plaats daalt men maar een 150 voet, en toch wordt het hier voor gezonder gehouden, omdat de bodem droger is dan die van Malang, dat in een kom en tusschen de bergen ingesloten ligt. En het zijn gezondheidsredenen, die mij met de gansche familie hierheen deden gaan. Onze kleinen moeten door het bergklimaat van den kinkhoest worden afgeholpen; ik zelf van binnenkoorts, slapeloosheid en dergelijke ongerechtigheden, die de hitte eener strandplaats, vooral wanneer ge reeds eenige jaren er in geleefd hebt, u zoo gemakkelijk bezorgt.

Wat Lawang is, valt moeilijk te zeggen. Het is geen stad, het is geen dorp; ten minste niet zooals gij u een dorp voorstelt. Gij zoudt, als gij het zaagt, het denkelijk een gehucht noemen. Er staan hier een paar europeesche huizen en een paar bamboezen optrekjes, eigendom van blanke strandbewoners, die er nu en dan een luchtje komen scheppen. Maar die buitens en buitentjes, om ze met dezen weidschen naam eens te vereeren, vormen Lawang niet, dat reeds bestond, eer aan hun bouw gedacht werd. Lawang is een kampong, zich uitstrekkende langs den grooten postweg, die hier vlak naast en evenwijdig met de spoorbaan, van noord naar zuid loopt. De kampong bestaat uit eene lange rij hutjes, huisjes, stalletjes, het eene hoog, het andere laag, dit uit-, dat inspringende, vóór- en achteroverhangende, de meesten van oud en vervallen voorkomen. Eene wonderlijke groep, die schilderachtig zou zijn, als de bamboezen wanden en de atappen dakbedekking niet zoo eentonig vuilgrijs van kleur waren. De verweerde muren, met mos begroeide dakpannen en verkleurde vensters van eene hollandsche dorpshut zijn vrijwat teekenachtiger dan het overal gelijke vlechtwerk der kamponghuisjes.

Drie merkwaardigheden van de kampong Lawang moet ge kennen. Vooreerst de markt of passer (eigenlijk pasar), die gedurende zes dagen van de week met zijn verzameling van afdaken en banken in de schaduw van schoone waringins ligt te droomen; doch elken donderdag het tooneel is van een levendigen handel, in eetwaren en katoentjes vooral, maar ook in kramerijen en koopwaren van allerlei aard. Ten tweede dit grootere en breedere huis in de rij, met een paar hanglampen

en eenige europeesche meubelen, het verblijf van de hoogste autoriteit, die we hier hebben. Ik bedoel onzen assistent-wedônô; een titel van nieuwere uitvinding, die welbeschouwd heel gek is; want de man wordt bij verkorting »assistent" genoemd, precies als zijn ver boven hem staande hollandsche chef, de assistent-resident van Malang.

De derde bijzonderheid is het element »vreemde oosterlingen", hier vertegenwoordigd door een paar chineezen, de een opiumslijter, de ander rijstverkooper. De laatste vooral weet wel, wat hij doet. De oogst van dit jaar staat nog te veld, die van het vorige jaar is opgebruikt; wat er nog van over is gebleven, zit in handen van chineesche opkoopers en hunne handlangers, waarvan onze vriend er een is.

O, die zonen van het hemelsche rijk, met hunne vriendelijke gladheid en hunne meedoogenlooze schraapzucht! Ze zijn overal, ook waar ze niet mogen wezen. En zij komen er, men weet zelf niet hoe. Zoo'n chinees gaat met eene vracht snuisterijen op zijne schouders door eene streek; hij zet zich ergens aan den kant van den weg met zijne koopwaar neêr, verschijnend en verdwijnend, maar telkens langer blijvend. Grinnekend maakt hij eene kleine zonnetent boven zijn stalletje, weldra daarachter een rustbank met een afdak er boven en een paar wanden tot beschutting. Langzamerhand en onnaspeurlijk dijt het hokje uit tot een winkel en woonhuis; en eer men er aan denkt, is hij een oud-ingezetene, dien men gewoon is met zijne lange pijp 's morgens en 's avonds voor zijn huis te zien zitten, en heeft hij de hand diep in den zak der veelszins onnoozele inlanders. Een gevaarlijk element, dat steeds meer geld en macht verkrijgt; dat zeer goed reeds der

regeering bedektelijk den voet durft dwarszetten, en aan Nederlandsch-Indië evengoed zijne benauwende chineezen-vraag zal schenken als aan Amerika en Australië.

Ik moet nog eene vierde bijzonderheid vermelden. Buiten de kampong en aan de andere zijde van postweg en spoorbaan verrijst een houten gebouw, dat een logement zal worden. Geen kwaad idee, om in deze mooie streek voor gezonden en zieken de gelegenheid te openen tot het inademen van frissche lucht, ofschoon de laatsten wel eens last zullen hebben van den fellen zuidenwind, die in den goeden moesson hier waait. Ik wensch den ondernemers allen denkbaren voorspoed; maar voor mij en anderen, die gaarne het echte volksleven in het binnenland zien, gaat er hier zoodoende de aardigheid af. Want de aanwezigheid telkens van vele en allerlei europeanen zal, zooals overal, ongunstig werken op den inlander, zijne zeden en gewoonten. Het logement zal den spoortrein een handje helpen om de bewoners van Lawang en omstreken te emancipeeren; d. i. los te maken van hun eenvoud, hunne zachte zeden, hunne beleefde vormen, hun eerbied voor de gestelde machten,

Of moeten deze dingen ons noch ergeren, noch bedroeven? Moet men wijsgeer zijn en begrijpen, dat steeds een tijdperk van verwildering den overgang kenmerkt van een lageren tot een hoogeren trap van ontwikkeling? Gaat het den inlander wellicht als den vaderlandschen boer, die als hij pas een beetje uit den dop gekropen is van landelijken eenvoud en dorperlijke bekrompenheid, met een gloednieuwe jas aan en een nieuwmodischen hoed diep over het hoofd, »gien weerlich" om iemand of ietsgeeft, en een rechte vlegel is? En moet bij

javaan en hollandschen boer beiden het ledig, dat hen tijdelijk ziek maakt, door opleiding en onderwijs worden aangevuld, zoodat straks bij het tweede en derde geslacht de zonden der vaderen niet meer te bespeuren zijn, en de beenen sterk genoeg geworden om de weelde der vrijheid te dragen? Ik weet het niet; ik vraag slechts. Ik weet echter wel, dat de mensch van dat tijdperk — het beteekene dan wat het wil — een onhebbelijk schepsel is.

Het woord *lawang* beteekent »deur". En als men de inlanders vraagt naar de herkomst van dezen naam, zeggen ze: Het is hier de »pintoe angin", de deur van den wind, omdat op dit hooge punt in den oostmoesson de zuidoostpassaat met vervaarlijke kracht doorstaat. Wel aardig gevonden! Want meermalen, als ik van het noorderstrand langs den postweg naar Malang reisde, bemerkte ik bij het naderen van Lawang eerst, hoe hard het woei. Doch de verklaringen der inlanders moet men niet onvoorwaardelijk vertrouwen.

Veel waarschijnlijker is de naam afkomstig van den muur, een waren chineeschen muur, die vroeger om geheel de afdeeling Malang heenliep, naar men beweert door het Tenggersche tot aan het zuider-zeestrand zelfs zich uitstrekte, en waarin hier de noordelijke doorgang of deur was. Wijd en zijd vindt men nog telkens de overblijfselen van dien muur; ik zelf zag op eene naburige koffieonderneming een opgegraven stuk van de fundamenten. De muur is van rooden baksteen gemaakt, en moet dus van betrekkelijk jonge dagteekening zijn.

Onze snoeren zijn hier in liefelijke plaatsen gevallen, eene bekoorlijke streek op de oostelijke helling van het Ardjoeno-

gebergte, een uitgezocht oord om er een poosje te vertoeven. Tosarie op den Tengger is koud, om er naar te hunkeren, Prigèn in het Bangilsche is een klein paradijs, maar op beide plaatsen is het terrein sterk golvend. Men kan er geen voet verzetten, of men moet met inspanning stijgen of dalen. Hier daarentegen kan men naar alle kanten uitgestrekte wandelingen doen langs wegen en paden, die altoos glooien maar nergens zoo, dat ze den vlaktebewoner behoeven af te schrikken.

De verre gezichteinder is hier behalve in het noorden, aan alle zijden begrensd door de reuzen van den Oosthoek, den Ardjoeno, den Kawi, den Tengger en den Smeroe, het eene gebergte nog ontzagwekkender dan het andere. Doch van nabij vindt uw oog telkens een rustpunt in de vele heuvels, die liefelijk begroeid overal zich uit den bodem verheffen. En veel meer dan de hemelhooge bergen, wier kruinen zich in de wolken verliezen, wier wouden en kloven zich op schemerenden afstand aan uw oog onttrekken, bekoren en boeien zulke heuvels, welker hoogte uw blik meten kan, en die hunne bevallige vormen en kleuren, elk oogenblik in een ander licht, aan uwe bewondering prijs geven.

Ook waar het natuurschoon geldt, kan men vaak zeggen, dat in de maat de kracht ligt. Niet te hoog, niet te ver, niet te veel! Heeft men niet gezegd, dat de schoonheidszin van den Griek, zijn gevoel voor maat en evenredigheid, juist zoo ontwikkeld werd door de gesteldheid van zijn vaderland, dat geene hemelhooge bergen heeft, geene onafzienbare vlakten, geene oneindige zee zelfs, daar deze overal door eilanden en eilandengroepen begrensd wordt?

En het is juist door het teveel, dat tropische landen, met

het heerlijke vruchtbare Java voorop, zondigen. De bergen zijn indrukwekkend, maar men ziet ze overal. De dessa's, stil weggedoken in de schaduw van het geboomte, zijn liefelijk; maar als gij in eene bevolkte streek een rit maakt van enkele uren, kent gij ze van buiten. Uw oog vindt het eene weelde zich te baden in het fluweelig groen der rijstvelden, maar ten slotte vermoeien ze den blik, omdat er geen einde aan komt. Vandaar dat men in Indië niet half zooveel hoort spreken over de schoonheid van het landschap als in ons geenszins misdeelde, maar toch betrekkelijk arme vaderland.

Maar ik keer tot mijne lawangsche heuvelen terug. De meest in het oog vallende is de goenoeng (berg) Kĕwĕdon, rijk begroeid en van zuiveren kegelvorm. Hij zal een duizend voet boven het omliggende landschap zich verheffen. En waarheen gij u ook in het lawangsche begeeft, als een baken in zee komt zijn spitse top u overal vertellen, op welke hoogte ongeveer gij u bevindt. Bij mijne vele omzwervingen was die mooie heuvel mij vaak een reddende engel. Als ik door koffietuinen, langs sawahs, door wildernis had voortgeloopen, geheel zonder doel, al naar het pad mij leidde, en ik eindelijk niet meer wist, waar ik was en hoe ik weêr zou thuiskomen, en ook geene levende ziel vond om mij terecht te helpen, beklom ik even eene hoogte, soms ook een boom, om mijn vriend den Kĕwĕdon op te sporen. Het duurde doorgaans niet lang of ik had hem in het oog, en wist nu het terrein genoeg te verkennen, om den weg huiswaarts te vinden. Men heeft er, behalve den Kĕwĕdon, den goenoeng Baleh, dus genoemd omdat zijne gedaante doet denken aan een huis (baleh), en nog andere heuvels, wier namen u natuurlijk onverschillig zijn.

Ik zie daar, dat ik nauwkeurig aangeef, hoe het woord Kĕwĕdon moet worden uitgesproken. Eene menschlievende opwelling van me, om u en anderen de onaangenaamheid te besparen, die ik zelf eens ondervond. Pas in Indië zijnde, vertelde ik in een gezelschap, dat ik op reis was geweest en o. a. aan de post Beber van paarden had verwisseld. Ik zei: Beeber. Algemeen gelach! Sommige dames konden nauwelijks tot bedaren komen. Men spelt wel Beber, maar spreekt uit Bubbur, met den klemtoon op de laatste lettergreep.

Op het midden van den dag, zooals ge weet, is een indisch landschap niet mooi. Dan is er te veel licht en te weinig schaduw. De hitte houdt de luchtdeeltjes in voortdurende trilling, en alles is in een verblindenden lichtnevel gehuld. Maar in het vroege morgenuur en tegen den avond ontdekt de tropische natuur hare schoonheden. Het meest nog des avonds! Misschien schijnt dit wel alleen zoo, omdat dan het oog, door het felle zonlicht lang verblind, naar verpoozing haakt, en het afnemen der drukkende warmte dankbaar en tot genieten stemt. Dan zuivert zich de dampkring en gaan de kleuren uiteen. Dan spreidt het gras op de hellingen zijn groen fluweel uit tusschen het schaduwrijk geboomte; openen zich de donkere toegangen van het bosch voor uw' blik, teekenen stroomen en stroompjes hun zilveren spoor tusschen de akkers, of blinken onder de varens en struiken, die zich liefkoozend over hen uitstrekten en spelend hunne wateren aanraken. Dan verheffen zich de ruggen en ribben van het reuzenlichaam der bergen, de plooien en kloven gunnen u hunne diepte te peilen, en de wolkenverzamelaars van des daags verwisselen den mantel van nevelen tegen het diepe, donkere blauw van den avond-

sluier. Dan vlijen kalmte en vrede zich alom neder, vertolkers naar het schijnt van de innige vreugde, die gevoeld wordt door al wat leeft, nu het aardrijk, door den zonnebrand geprikkeld tot buitensporige inspanning, met een glimlach den scheidenden dag vaarwel zegt, en de avondrust begroet.

Hoe menigmaal geniet ik dit alles, wanneer ik des namiddags een der paden insla, die naar het westen den Ardjoeno oploopen, om van de hoogte het dichterlijke tooneel te zien, dat het dalende zonnelicht op Tenggers hellingen, Lawangs heuvelen en het landschap aan hun voet beschijnt! Dan kan ik mij niet weerhouden, om steeds voort te gaan en al hooger te stijgen, ten einde het terrein nog breeder voor mij te hebben. Te midden der diepe stilte verzinkt men mede in den droom, die de stilstaande boomtoppen, de geurende bloemen, de mijmerende korenhalmen schijnen te droomen, en verzuimt onwillekeurig rekenschap te houden met het late avonduur.

Voor een paar dagen liep ik zulk een bergpad op, en deed al voortloopende steeds moeite om den stroom in het oog te krijgen, die diep in het ravijn aan mijne rechterzijde zijn vriendelijk bruisen liet hooren. Maar het gelukte mij niet. De diepte was zoo groot, dat ik over de toppen van kolossale boomen heenzag, en de helling bovendien zoo begroeid, dat de beek gerust luide haar lied kon zingen, zeker dat toch geen menschenoog haar bespieden zou. Plotseling echter bemerkte ik, dat het donker werd. En gij weet hoe kort de overgang hier is van licht tot duisternis. Tegelijk schoot mij te binnen, dat op ditzelfde pad een dag of drie geleden de koe van een' inlander door een' tijger was overvallen en wegge-

sleept. En teruggaande, was ik nog ongeveer een goed half uur gaans van de naaste bewoonde buurt. Dat ik liep wat ik loopen kon, begrijpt ge. Natuurlijk zag of hoorde ik niets van eenig ondier. Maar ik gevoelde mij toch zeer verruimd, toen ik in de duisternis weêr dc lichtjes zag schemeren, en de stemmen der menschen hoorde in de dessa-huizen ter weerszijden van mijn' weg.

Zooals ge dus ziet, amice, zijn we eens naar buiten gegaan, of liever »naar boven" zooals wij hier zeggen, omdat men ten einde een luchtje te scheppen doorgaans het gebergte opzoekt. En dit is ons heel gemakkelijk gemaakt, doordien een vriendelijk mensch zoo goed was, zijn geheel gemeubeld bamboezen optrekje ons voor eenigen tijd af te staan. Anders gaat zoo iets veelal met vrijwat meer moeite gepaard. Men is vaak, als men voor verpoozing of gezondheid een stil en koel plekje zoekt, al zeer blij als men een leêg huisje kan machtig worden, waarheen men dan letterlijk alles brengen moet. Eene lastige en kostbare aardigheid!

Toch is ook onder onze gunstige omstandigheden de zaak lang zoo eenvoudig niet als in Holland, waar men in Velp of elders een optrekje of kamers huurt, en er kort en goed met zijne familie heengaat. Want »buiten", zooals hier te Lawang, vindt men geene toko's, zoodat al wat ge van europeesche waren denkt noodig te hebben, petroleum, boter, wijn, enz. moet medegenomen worden. In een huis, dat u welwillend is afgestaan, gebruikt ge uw eigen tafel- en ander linnen, ook daarvan dus een kist vol meegebracht. Daar er in het binnenland geen melk is te bekomen, laat ge uwe koe de reis

mededoen. Voorts is een indisch bed een bed zonder dekens; wilt ge het boven niet te koud hebben, dan die ook ingepakt. Eindelijk dient u te volgen een kleine stoet bedienden. Wij namen er, laat ik eens zien — vijf mee. Verwende indische luî! hoor ik u zeggen. Maar gij hebt ongelijk, amice, en zijt niet op de hoogte van eene huishouding in de oost. Verwende indischgasten zouden het met ons vijftal onaangenaam behelpen hebben gevonden.

Wil ik eens probeeren of ik u overtuigen kan? Vooreerst moest meê onze kokkin, die in een talrijk gezin als het onze van 's morgens vroeg tot 's avonds in de weer moet zijn. Dan komt een bediende, die badkamer en keuken van water voorziet, dat hij op eenigen afstand moet halen, en die zorgt voor de melkkoe. Ten derde een huisjongen voor binnenwerk, ten vierde eene baboe voor de kleintjes, ten vijfde eene waschvrouw, even onmisbaar als de rest. Twijfelt ge nog aan de noodzakelijkheid van het vijftal? Geloof dan nu gerust maar eens op mijn gezag!

Hoeveel er ook moest worden meêgenomen, toch is Lawang een geriefelijk land voor menschen, die buiten zijn. Want hier is dagelijks vleesch te verkrijgen, de gezegende »vuurwagen" brengt ons elken dag brood van den malangschen bakker, soms zijn er vruchten te bekomen, eene enkele maal zelfs aardappelen en groenten. We zijn vroeger eens in eene bergstreek geweest, waar we voor geld noch goede woorden ons iets konden aanschaffen. Er was zelfs geen rijst, want de inlanders bezaten er door watergebrek bijna geen sawahs, en aten maïs. Eens per week kregen we eene trommel vol brood (van een bakker, die acht uren gaans van ons af woon-

de!), en brood verliest na verloop van een dag of wat in een warm land veel van zijne smakelijkheid. Ofschoon ik moet zeggen, dat de listen en vonden onzer indische huisvrouwen vele zijn, om het oude nieuw te maken en uw gehemelte te verschalken. Zoo moesten ook bijna alle andere levensmiddelen en benoodigdheden met groote onkosten van beneden aangevoerd worden, en moest nog dikwijls de toevlucht worden genomen tot »verduurzaamde levensmiddelen", die peperduur zijn en naar blik smaken.

Gij vindt het niet gek, hoop ik, amice! dat ik u al deze kleinigheden zoo trouw mededeel? Het blijkt telkens, dat onze hollandsche vrienden nog vrij scheeve voorstellingen hebben van allerlei indische dingen en toestanden, en daarom bekruipt mij altijd, als ik iets van het leven hier te lande wil vertellen, de lust om eens zeer precies te zeggen hoe het is. Ook denkt gijlieden in patria maar al te veel, dat het hier nog steeds rijk oostinje is. En nu kunt gij dan eens zien, hoe zelfs een onbeduidend uitstapje, niet uit weelde maar om dringende gezondheidsredenen, en al wordt het ook op hoogst eenvoudige en spaarzame wijze gedaan, ons reeds handen vol geld kost. Rijk-oostinje!... Men moest in Holland eens weten, hoe velen gezinnen hier te lande dat woord als eene pijnlijke ironie in de ooren klinkt.

Bovendien, zoo heb ik gedacht, leest gijlieden zooveel en zoo dikwijls van Indië's groote zaken, van heerendiensten, gedwongen cultuur, Atjeh, veepest, belastingen, dat het u wel eene verademing moet zijn, ook eens te luisteren naar het verhaal van vreedzame, zelfs huiselijke kleinigheden.

Als ge nu wilt, schrijf ik u spoedig weêr, en zal u dan een

en ander vertellen, dat ik op mijne wandelingen omtrent land en volk heb opgemerkt. Is het goed?

TWEEDE BRIEF.

Lawang ...... 1880.

Amice!

Men had ons gezegd, dat we vooral niet moesten verzuimen naar Polaman te gaan. Goed, wij zijn er heen getogen, en ik stel mij voor, u van dat uitstapje wat te vertellen.

De plek ligt een klein uur gaans van ons huisje, derhalve te ver voor de kleinen om te loopen, vooral daar wellicht eerst op het midden van den dag, dus in groote hitte, de terugreis zou worden ondernomen. Er moest omgezien worden naar een voertuig, en wel naar een inlandsch karretje, want andere rijtuigen zijn hier niet te verkrijgen. Zoo'n karretje is een heel klein vierkant hokje op twee tamelijk hooge wielen. Zitbanken zijn er niet in; naar verkiezing ligt of zit men op den bodem, die geheel met een matras van kapok is bedekt. Een paar smalle kussens liggen er tot uwe beschikking om als stootkussens tusschen uw rug of uw hoofd en den houten wand te dienen. Voorzichtigheidshalve doet men echter wijs met over de matras een matje te leggen, en voor die in het rijtuig uw eigen kussens te nemen.

In den laatsten tijd maakt men deze wagentjes zeer net, en voorziet ze van een paar smalle bankjes met lederen zitting. Maar het onze was nog van ouderwetsch maaksel. We noemden het de blikken kar. Want het onderstel was wel van hout

en ijzer, maar van boven, de wanden, het dak, het slikbord, was het ding een en al blik. De petroleum is ook in dit opzicht een zegen voor den javaan, daar hij van de ledige blikken[1]) allerlei zaken fabriceert. Hij gebruikt ze als wateremmers, hij maakt er een kalkpot van, een tent boven zijn warong, soms een dak op zijn huisje; hij bekleedt er de wanden van zijne woning en zijn karretje van alle kanten meê, hij bevordert ze tot bloempotten en verandert ze in trommels en gieters. Als het op knutselen aankomt, blijkt de inlander menigmaal een praktisch man.

Natuurlijk vonden de kinderen het een buitenkansje, en kropen zij met onuitsprekelijk genoegen in het onooglijke blikken wagentje. Ook ruimden ze gaarne een plaatsje in voor eene geheimzinnige mand, die tal van begeerlijke zaken bevatte. Zij reden vooruit; en wij volgden te voet, eerst langs den grooten postweg tot even voorbij de spoorweghalte, en toen rechtsaf een zijpad in, dat over hoogten en laagten ons bracht, waar wij moesten wezen. Het was ruim zeven uur, toen wij er aankwamen.

Polaman is de naam van een nabijgelegen gehucht, en daarom ook van dit schilderachtige plekje. Bejaarde en forsche waringins spreiden hunne machtige groene takken over u uit, en noodigen u tot het genot van hun heerlijk lommer. Al naar ge wilt, kunt ge u neêrvlijen op den mosachtigen bodem, of een der verspreide groote steenen uitkiezen tot eene zitplaats, of u zetten aan den oever van het kristalheldere bergstroompje, dat hier door de verkwikkende schaduw zich schijnt te laten

1) De petroleum wordt in Indië aangevoerd in vierkante blikken bussen van ongeveer twintig flesschen inhoud.

verleiden, om zijn loop te vertragen. Eerst vormt het beekje een nogal breeden plas, die hier en daar wellicht vrij diep is, en waaruit een plekje grond zich verheft, dat uwe oogen telkens weêr tot zich trekt. Een tamelijk hooge boom staat in het midden van het eilandje, en is omringd van kleiner hout, dat op zijne beurt weêr omkransd wordt door de lagere struiken, die op den oever zich staan te spiegelen in het klare nat. Vervolgens vernauwt zich de bedding, en het water verdwijnt tusschen steenen onder den beganen grond, om borrelend en murmelend enkele schreden verder opnieuw te voorschijn te komen, en een klein bekken te vullen van slechts een voet of vier diepte, met heerlijk vast kiezelzand als bodem en groote rotsblokken tot wand, een uitgezocht plekje voor een bad.

Aan den kant van den grooten plas uitrustende, genoten wij volop van dit paradijsje, waar den ganschen dag eene opwekkende koelte heerschte en eene bekoorlijke stilte, door niets gestoord dan door het fladderen en tjilpen van enkele vogels in het hooge groen, en door het zachte gedruisch, waarmeê het water zijn weg zoekt, en langs het gesteente schuurt.

Maar nauwelijks zaten we, of we vernamen nog een ander gerucht. Op eens schoten honderden bij honderden kleine vischjes naar den kant waar wij gezeten waren; zij spartelden en verdrongen elkander, zoodat er telkens eenigen uit het water werden geduwd, en op de schouders van hunne familie en vrienden droog kwamen te liggen. Soms vormden hunne ontelbare gladde ruggen ééne breede glibberige massa, die uit het water zich verhief; ze schenen het elkander dan zoo benauwd te maken, dat geen hunner een vin verroeren kon, om

daarna weêr los te komen, en opnieuw in onophoudelijk geplas en geploeter dooreen te krioelen.

Het waren vischjes niet langer dan eene kinderhand, zilverkleurig van onderen en van boven donkergroen. Telkens komen hier inlandsche gezinnen, die in tijd van ziekte of nood eene gelofte hebben gedaan, om na herstel of uitredding een slamătan (offermaal) te houden op deze eenigszins voor heilig gehouden plaats. En nooit zullen ze verzuimen de visschen te voederen, waarvan er naar het volksgeloof niet een mag weggehaald worden. Vandaar, dat die diertjes elkeen, die aan den oever komt, onmiddellijk te gemoet snellen, en met de grootste gerustheid zich vlak in zijne nabijheid verdringen.

Ook wij hadden rijst meêgebracht, die de kinderen in het water strooiden. Bij elke handvol was het een springen en vechten, dat het water den kleinen spijzigers over het gansche lijf spatte. Eenige steenen lagen aan den kant en staken even boven het water uit, maar niet zoodra was er rijst op gestrooid, of de beestjes sprongen en werkten zich boven op de steenen, wisten half op zij liggende korreltjes machtig te worden, om daarna wentelende en wringende zich weêr te water te begeven.

Het was een aardig tooneel, en wij grooten zagen het met genoegen aan, hoe de kinderen er zich meê vermaakten en telkens één en twee vischjes met de handen grepen, er niet om gevende, dat zij door het gewriemel der dieren kletsnat werden.

Maar onderwijl letten wij er te weinig op, dat onze driejarige Anna op een vooruitspringenden steen zich wat te ver waagde. Eerst trachtte zij met ééne hand de beestjes te grij-

pen, maar het vuistje was te klein en het vischje te glad. Daarna probeerde zij het met twee handen, en dat ging beter; maar juist toen zij juichend er weêr een beetpakte, verloor ze haar evenwicht, en schoot voorover en kopje onder in het tamelijk diepe water. Algemeene ontsteltenis, dat begrijpt ge! Ik vloog er naar toe, knielde op den steen en kon haar nog juist, evenals Thetis den kleinen Achilles, bij een hiel pakken en omhoog halen.

De visschen waren natuurlijk in eens vergeten, en allen omringden de »uit het water getogene", die een vervaarlijk geschreeuw aanhief en droge kleêren aankreeg. Allen keken even ernstig. Doch de ontsteltenis maakte spoedig plaats voor eene algemeene vroolijkheid, toen bij het losmaken van de kleêren bleek, dat dezen als schepnet hadden dienst gedaan, en van alle kanten vischjes haar van het bloote lijf sprongen. De kleine drenkelinge zelve lachte door hare tranen heen, en de anderen konden niet tot bedaren komen. Toch vond zij het later een heel ernstig voorval in haar jong leven, vertelde het aan iedereen nog eens over, en liet niet na met diep gewicht, en in haar gebrekkig hollandsch te zeggen: »Anna dacht, dat Anna dood is." Ook achtte zij het ongepast, als de anderen er om lachten, en haar »het vischje van Polaman" noemden.

Na een bad genomen en ontbeten te hebben, gingen we den omtrek eens opnemen, en ook een bezoek brengen aan eene grot of onderaardschen gang, dien men in de nabijheid vindt. Op den weg er heen wachtte ons een kleine schrik, daar op een groot grasveld, dat we over moesten, een viertal wilde zwijnen zich vertoonde. Gelukkig waren zij even ver-

vaard van onze verschijning als wij van de hunne, en maakten ze rechtsomkeert, om in het hout te verdwijnen. Na eene wandeling van een kwartier bereikten we de grot. Even er vóór daalt het pad vrij sterk, en voert naar een lage vochtige plek, overschaduwd door dicht geboomte, waaronder de ingang zich bevindt.

Tweede verrassing! Vlak vóór de opening lag op een matje een magere oude inlander, met een kussen onder het hoofd en een deken over zich heen. Zoodra hij ons zag, rees hij overeind, en keek ons met grooten ernst aan. Hij rolde zijn »beddeken" op, ten einde plaats voor ons te maken, en kroop toen in het hol, waarin hij eenige koranspreuken prevelde, als om de onveiligheid van den onderaardschen gang te bezweren. Daarna noodigde hij mij uit, om insgelijks er in te gaan.

De ingang is eene kunstmatige poort, bestaande uit een drempel en een zeer lagen boog van vierkante steenen. Men kan er niet anders dan gehurkt, of op handen en voeten doorgaan, en ook van binnen is het gewelf zoo laag, dat men er slechts diep gebukt in kan voortloopen. Telkens een lucifer aanstekende, ging ik er wat dieper in. De bodem is zeer oneffen, evenals het steen- of liever padasachtige gewelf (padas is verweerde steen). De gang is een voet of vier hoog en ongeveer acht voet breed; doch mijn gids vertelde, dat men verderop recht overeind kon doorstappen. Het is duidelijk, dat het een door menschen gegraven tunnel is. Men zegt, dat zij doorloopt tot Singosarie, twee uur gaans van Lawang; zelfs verzekert men, dat de gang op zeker punt zich in twee armen splitst, waarvan de eene naar Singosarie, de andere naar Kedirie voert, en dat zij bij binnenlandsche oorlogen van den

ouden tijd heimelijk de gemeenschap onderhield tusschen deze plaatsen. Er wordt bij gevoegd, dat er inlanders zijn, die behoorlijk met fakkels gewapend den onderaardschen weg tot het einde toe hebben doorloopen, en het werkelijk alzoo hebben bevonden. Doch het schijnt mij toe, dat deze verhalen nog al nevelachtig en weinig te vertrouwen zijn. Zoodra er sprake is van iets buitengewoons of geheimzinnigs, slaat de kinderlijke verbeelding van den inlander onmiddellijk hare vleugelen wijd uit, en speldt hij zichzelven en anderen alles op de mouw. Dit zal u ook straks nog blijken.

Daar het mij niets baatte, al liep ik nog wat verder, keerde ik terug en verwisselde met veel genoegen de vunzige lucht en duisternis daarbinnen met het licht en de frischheid er buiten. Mijn metgezel volgde mij, en zette zich weder voor den ingang neêr, terwijl hij niet onduidelijk toonde, dat hij eene fooi verwachtte.

»Zeg toch eens, man, vroeg ik, wie ben je, en wat doe je hier?"

»Ik ben Pa-Kassim, mijnheer, en ik bewaak hier de grot."

»En ben je hier al lang?"

»Al heel, heel lang, mijnheer!"

»Maar wat doe je dan toch den ganschen dag?"

»Veel bidden, mijnheer, want ik ben al oud, en Toewan Allah zal mij misschien niet heel lang meer laten leven". . . .

Als dat nu niet idyllisch is, wat is het dan? Eene grot met een' heilige, den heilige van Polaman.

Maar de oude man ging voort, en prevelde zeer onverstaanbaar iets van zwakte en niet eten. Ik begreep hem niet goed, doch de koetsier, of bescheidener de voerman, van ons karretje

maakte mij de zaak duidelijk. De oude man vertelde, dat hij nu al gedurende twee maanden niet gegeten had.

»Niet gegeten? Misschien gevast van 's morgens tot 's avonds?"

»Neen, mijnheer, in het geheel niet gegeten, geen handvol rijst."

Ik lachte niet, maar vroeg den voerman: »Geloof je dat?" En hij antwoordde ernstig: »Mijnheer, de oude man zegt het." Eene baboe en onzen waterdrager, die we hadden meegenomen, vroeg ik een voor een, alsof het eene zaak van gewicht gold: »Zou het waar zijn, dat hij in twee maanden niemendal gegeten heeft?" En zij zei: »Ik weet het niet, misschien is het wel zoo", terwijl de jongen sprak: »Ik denk van ja, want hij is al mager geworden."

Toen konden wij ons niet langer goedhouden, en begonnen te lachen. »Je bent toch domme menschen, zei ik, dat je zulke dingen gelooft. Denk je dan, vroeg ik aan mijn bediende, dat jij kunt blijven leven, als je dagen lang geen voedsel krijgt?"

»Misschien niet!" antwoordde hij. En dat hij »misschien" zei, spreekt vanzelf. Dat woord ligt den inlander in den mond bestorven, het is een heerlijk, een onmisbaar woord voor hem, want hij houdt gaarne een slag om den arm. Men zou haast denken dat dit woord door een javaan moet uitgevonden zijn.

»Misschien", sprak nu de voerman op zijne beurt, »is het maar ééne maand geweest, en heeft hij wel nu en dan eene pisang gegeten." Maar toen hij zag, dat ik ook van dit afdingen niet wilde weten, voegde hij er bij: »Misschien heeft mijnheer gelijk, en heeft hij overdag gevast en 's nachts wat gebruikt."

»Ja, misschien heeft hij in het geheel niet gevast! En jij, oude man", zei ik een beetje boos, »je moogt voortaan wel wat beter bedenken, tot wie je spreekt. Want onnoozele menschen kunt ge wel foppen, maar de orang blanda (de europeanen) laten zich niet beet nemen. Ze weten heel goed, dat Toewan Allah aan geen mensch het vermogen geeft, om te leven zonder te eten."

De heilige vond het verstandig, om te zwijgen. Hij boog toen ik hem een kleinigheid toewierp, en scheen bij ons vertrek zich weêr af te wenden van de ijdele wereld, en opnieuw in zijne vrome gepeinzen te verzinken. —

Indische kinderen doen niets liever dan in het water ploeteren. Er moest dus nog eens gebaad worden eer we huiswaarts gingen; en nog eens gegeten ook, omdat een bad hongerig maakt. Maar nu werd dan ook zonder verwijl ingepakt en afgemarcheerd. De kleinen beklommen weêr de blikken kar; de grooten reisden per pedes apostolorum terug, en — hadden het warm. Want al zijn de nachten hier koel, en al duurt de hitte belangrijk korter, op het midden van den dag rijst toch de thermometer in de schaduw tot 84° Fahr. Men vangt echter telkens eene verfrisschende bergkoelte op, en als men niet al te bang is voor het zonnetje of voor zijne gelaatskleur, kan men op deze hoogte zeer goed tot elf of twaalf uur blijven wandelen.

Nauwelijks was ik tehuis, of onze voerman kwam om zijn geld. Ik moest hem drie gulden betalen, en ik gaf ze met een fooitje voor hemzelven er bij. Hij bedankte en ging zijns weegs. Maar een oogenblik later bedacht ik me, dat ik hem 's morgens vroeg op zijn verzoek reeds vijftig cent voorschot had

gegeven, en hem dus een halven gulden te veel had betaald.

»Voorschot?" roept ge verbaasd uit. En ik begrijp, amice, dat gij als westerling en liberaal heel veel tegen deze mijne wijze van doen hebt. Ik beloof u, dat ik op dit punt terug zal komen, maar verzoek u mij eerst te laten voortgaan met mijn verhaal.

Zoodra ik mijne vergissing ontdekte, begreep ik dat mijn' braven voerman de zaak volstrekt niet zou ontgaan zijn, en ik zond naar zijn huis om terugbetaling van het te veel ontvangene. Toen mijn jongen hem de reden van zijne komst vertelde, lachte hij en stelde hem den halven gulden terstond ter hand, de slimmerd.

Maar nu komt het fraaiste! Een paar dagen later maak ik eene wandeling en zie, daar komt de blikken wagen met onzen voerman aan.

En terwijl hij snel voorbijrijdt, zie ik heel kalm binnen in zitten, — wien denkt ge? Niemand anders dan onzen grotheilige! Hij keek mij ernstig aan, en scheen volstrekt niet getroffen door de groote oogen, die ik opzette.

Aan eene waronghoudster vroeg ik: »Die oude man is Pa-Kassim, niet waar?"

»Ja, mijnheer!"

»En van wien is het karretje?"

»Het karretje is van Pa-Kassim zelven."

»Maar wie is dan de voerman?"

»Hij heet Kassim en is de zoon van den ouden man."

Wel verbazend! Ik kon niet nalaten het karretje na te kijken en een oogenblik versteld te blijven staan. 's Avonds te voren, toen het rijtuigje gehuurd en ons voornemen hun be-

kend was, had het waardige paar dus overlegd, dat ze de gelegenheid konden te baat nemen, om ons, vreemdelingen te Lawang, bij den neus te hebben. Vader zou met behulp van zoon tot heilige gepromoveerd worden, en de bij ons opgewekte eerbied zou zich allicht omzetten in b.v. een halven of heelen gulden als aalmoes. En wel had hun al te kras liegen er ons voor bewaard om heelemaal bedrogen te worden, maar toch waren wij nog eenigszins door hen bedot. Een hatelijk gevoel! Maar vooral weerzinwekkend is het gehuichel met godsdienstige gebruiken, dat onder alle hemelstreken u komt ergeren.

> Wirst du die frommen Wahrheitswege gehen,
> Dich selbst und Andre trügst du nie.
> Die Frömmelei lässt Falsches auch bestehen,
> Deswegen hass' ich sie!

En dit hartige woord van Goethe is een woord naar mijn hart.

Het is echter niet onmogelijk, dat ik onzen grotheilige wel wat hard beoordeel. Het kan wel zijn, dat hij om eene of andere reden eene gelofte had gedaan, om daar in de eenzaamheid een dag of wat te vertoeven en van 's morgens tot 's avonds te vasten. Want inlanders houden veel van geloften; en vooral als ze oud worden, plegen ze gaarne aan dergelijke vrome praktijken zich over te geven. En dat nu Pa-Kassim ons bedroog met het verhaal van zijn lange vasten, is duidelijk. Maar het overige, zijne aanwezigheid op die plaats, zijn peinzend gelaat, zijn gebed in de grot, was het ernst of misleiding? Waar is de grens tusschen oprechtheid en huichelarij? Het is moeilijk te zeggen. Al ware de man in staat ge-

weest met een zielkundig oog in zijn eigen binnenste te lezen, zou hij die vraag wellicht toch niet hebben kunnen beantwoorden. Het is met Pa-Kassim niet anders dan met Mohammed, 's mans hooggeëerden profeet. Van hem lezende vermoedt men wel dikwijls, dat hij bezig is komedie te spelen: men durft er op zweren dat hij meer dan eens de schare beet gehad, en stukjes glas voor echte diamanten uitgegeven heeft. Maar men waagt het niet eene lijn te trekken en beslist te zeggen: Hier eindigt de waarheid, en vangt de leugen aan. Op grond waarvan ik, amice, Pa-Kassim in uwe clementie aanbeveel.

Doch mijne maag vertelt mij hier veel duidelijker dan beneden in de warmte, dat het tijd is om te gaan rijsttafelen. En dus, vaarwel!

»Maar gij zoudt u verantwoorden op dat geven van voorschot. Ik stel er veel belang in...."

Goed, mijn vriend, ik beloof u dat ik er in mijn volgenden op terug zal komen. Doch voor ditmaal genoeg!

DERDE BRIEF.

Lawang ...... 1880.

Amice!

Wij hebben een heerlijken dag doorgebracht op een naburig koffieland, dat meer dan tweemaal zoo hoog ligt als Lawang, en waar op het midden van den dag de thermometer het nauwelijks tot 80° F. brengt en 's nachts tot 60 en daar beneden daalt. Als men in zulk een klimaat vertoeft, begint

men er aan te gelooven, dat men in het vaderland terugkomende, zijne indische traagheid zal kunnen afleggen. Meen nu niet, dat wij hier allemaal luiaards en nietsdoeners zijn! In het geheel niet, maar wel heeft men hier, althans wanneer men op eene kustplaats woont, steeds te vechten tegen eene zekere loomheid en gemakzucht. Kan het u verwonderen?

's Morgens gingen wij de helling van den Ardjoeno op. Het bergpad, een paal of vijf lang, besteeg ik te paard, evenals onze zesjarige krullebol, die op een dwergrosinant zat, terwijl mijne vrouw in eene tandoe (draagkoets) gezeten, door vier koelies werd getransporteerd. Voor zoo'n korten afstand is dit vervoermiddel niet ongeschikt. Doch als gij er langer in moet zitten, is het wel eene onaangename manier van reizen. Hebben de dragers er slag van om met elkander in den pas te blijven, dan gaat het nog, ofschoon hun sukkeldrafje u steeds op en neêr doet wippen. Doch kunnen ze dat niet, en op een bergpad is het vaak onmogelijk, dan wordt men dooreengeschud op zoo grillige wijze, dat een mensch er best zeeziek van worden kan.

In het landhuis, dat te midden der koffietuinen ligt, aangekomen, genoten wij eerst eenige oogenblikken van de voorkomende ontvangst en den heerlijken koelen luchtstroom, die van buiten naar binnen kwam. Vervolgens bezochten wij den tuin en bewonderden de rijke verzameling van bloemen, die vóór het huis prijkte. En eindelijk dwaalde ik met mijn gastheer een paar uren rond over de pas ontgonnen gronden.

Wij gingen langs en door de koffietuinen; hier, waar zij in de plooien van het terrein stonden, van eene onbegrijpelijk weelderige ontwikkeling en dicht ineengegroeid; daar, waar

zij op hoogere plekken meer aan den wind waren blootgesteld, wat schraler en langzamer voortkomende, maar allengs terwijl ze elkander beschutten toch grooter wordende, en belofte doënde van toekomstige vruchtbaarheid. Wij liepen langs de droogbakken, groote vierkanten met gepleisterden vloer en van een heel lagen rand omlijst; de gepelde koffie lag er een halven voet hoog op, gekoesterd door de zon, en door de menschen met lange houten harken om- en nog eens omgekeerd. Wij bezichtigden den pelmolen, die knaphandig de roode schil van de vrucht verwijdert, zonder de laatste te beschadigen (een zoogenaamde Lidgerwood was het); de sorteermachine, die in hare groote draaiende trommels de gepelde koffie door elkander schudt, en door openingen van verschillende wijdte en vorm mannetjes-koffie, heele en gebroken boonen netjes afzondert. En eindelijk ook den stoomtoestel, die beide vernuftige werktuigen in beweging brengt.

Wij zagen, toen het na twaalven begon te loopen, de plukkers en euksters uit de tuinen terugkomen, eerst enkelen, daarna bij talrijke groepen. Met de slendang hadden ze den zak vol roode koffiebessen op den rug vastgebonden, en met dat vrachtje van soms 60 en 70 pond kwamen ze van ver afgelegen plekken, al stijgende en dalende, op het etablissement aanstappen. Zij klommen er een vrij hoogen trap meê op, en leverden hun oogst af aan een inlandschen mandoer, die op een kleinen zolder den inhoud der zakken in een houten ton mat en de hoeveelheid luide afriep, zoodat de plukkers bij het naar beneden gaan hunne betaling konden ontvangen van een anderen inlander, aan wiens zijde een europeesche opzichter ontvangst en uitgaaf zat te boekstaven.

Welk eene drukte, wat al leven en bedrijvigheid! En dat op dezelfde plek, waar een vijftal jaren geleden de ondernemer voor het eerst den voet zette te midden van bosch en wildernis, en waar hij met geladen geweer op zijn hoede moest zijn voor den tijger, misschien in zijne nabijheid tusschen de hooge glagah en alang-alang verscholen!

Ziedaar een terrein van 500 bouws of 350 bunders (want een bouw of bahoe is aan ruim $^2/_3$ bunder gelijk), gisteren schier nog woestenij, vol prachtige boomen, die nu reeds duizenden, weldra honderdduizenden ponden koffie in den handel brengen; honderden inlanders, die hier werk en brood in overvloed vinden; europeanen, die in een heerlijk klimaat een nuttigen en aangenamen arbeid verrichten; een ondernemer, die binnen weinige jaren — zooals zijn ondernemingsgeest verdient — een betrekkelijk vermogend man kan zijn. Men krijgt de wereld op nieuw lief, als men op eene plek vertoeft, waar de belangen en wenschen van velen zoo broederlijk elkander de hand reiken. Men betrapt zichzelf op de vraag: Zoudt ge geen koffieboer willen worden? — eene vraag, die geenszins uiting is van de *auri sacra fames* alleen. En men zegent den wetgever, die, zij het dan ook schoorvoetend en aarzelend, de woeste gronden op Java toegankelijk maakte voor europeesch kapitaal en europeeschen ondernemingsgeest.

Gij ziet, amice, als er soms onder uwe kennissen jonge mannen zijn met kapitaal, maar zonder degelijk doel of werk — en zoo zijn er in overvloed, vrees ik — gij kunt hen gerust aanraden om hier heen te gaan, en hier mede te komen delven naar het goud, dat in den schatrijken bodem van Indië op nijvere handen wacht.

Maar ik bedenk daar, dat gij een echte vrij-arbeider zijt en uwe vrijheidsleer, voor alle hemelstreken geldig, ook haar zegen wil brengen aan den zoogenaamd luien Javaan. Gij hebt mij stilletjes laten uitpraten, en roept nu zegevierend uit: De javaan begrijpt, dunkt me, dan toch heel wel zijn belang en toont zich, ook in volle vrijheid, van werken geenszins afkeerig.

Wat zal ik u zeggen, amice? Ik durf niet beweren dat gij heel en al de plank misslaat, maar evenmin dat gij gelijk hebt. Dat de inlander zijn belang zou begrijpen, o hemel, wat is het er nog verre van af! Een javaan bood eens een mandje met heerlijke mangaas te koop aan eene dame. Het waren de eerste rijpe exemplaren van dat jaar, die doorgaans duur betaald worden. De dame watertandde, en vroeg: »Hoe veel kosten ze?" —

Hij antwoordde: »een kwartje het stuk, mevrouw!" —

»Wat zeg je? Een kwartje het stuk? — ik wil je een stuiver geven!" —

»Dat is veel te weinig, mevrouw moet meer bieden." —

En mevrouw bood zes, ja zeven centen. Eindelijk zei ze: »Nu, acht centen dan, en als je ze daarvoor niet geven wilt, soedah!" —

Hij bedankte voor dat bod, nam zijn mandje met vruchten weêr op, en stapte het erf af. — Een oogenblik later evenwel reed de dame uit, en zag den inlander vóór het huis aan den weg zitten, in de schaduw zich te goed doende aan zijne mangaas, waarvan hij er blijkens de pitten op den grond reeds een drietal op had. Zij liet stilhouden, en vroeg: »Wat doe je nu, man, eet je ze nu zelf op?" —

»Ja, mevrouw!" —

»Eu ik heb je acht centen per stuk willen geven!" —

Maar met een kalmen glimlach zei hij: »Betoel (waarlijk), mevrouw, daar zijn ze te lekker voor!"

Mevrouw reed verbaasd weg, en onze vriend begon zonder eenige ontroering zijn vierde manga te schillen.

Roekeloos, niet waar? Menig moedertje ten uwent, dat 's zomers appelen en peren verkoopt, zou zelfs zeggen: 't Is zonde! En toch kunt ge er op aan, dat er bijna geen inlander is, in wiens leven dergelijke roekeloosheden en »zonden" niet menigvuldig zijn.

Maar hij wil toch wel werken! — Ja dat wil hij ook wel. Ofschoon ik soms in de verzoeking kom, den knoop zoo door te hakken, dat ik de inlandsche vrouw voor werkzaam houd, maar den man over het geheel voor traag. Onder de koffiepluksters, die ik hare zware vrachten zag binnenbrengen, waren er verscheidene, die 's morgens van vijf en zes paal afstands (anderhalf à twee uur gaans) komen, en 's avonds denzelfden weg terugloopen. Rijst planten en oogsten, de waren naar de markt brengen en verkoopen, is bovendien schier uitsluitend het werk der vrouwen. Maar dit daargelaten. — De javaan wil wel werken, als het werk hem aanstaat. En nu zijn er twee dingen, die hem zeer lief zijn, namelijk de rijstbouw en de koffiepluk. Padi snijden is een zoo gezocht werk, dat soms vrouwelijke dienstboden voor een of twee dagen vrijaf verzoeken, om eens meê te kunnen doen. Het gebeurt ook, dat aanzienlijke inlandsche vrouwen het padimesje hanteeren, ofschoon dit meestal nakoming eener gelofte is.

En koffieplukken is mede een geliefkoosde bezigheid. Het is een zindelijk en tevens licht werk. En het is zoo gezellig. Mannen en knapen, vrouwen en meisjes, kinderen zelfs gaan naar de tuinen, en plukken in elkaars nabijheid, terwijl de gemakkelijke arbeid gelegenheid in overvloed laat te praten en schertsen. Want zoo goed als de inlander zwijgen kan, zoo volhardend kan hij ômong-ômong (keuvelen) als hij eens aan den gang is. Men zegt zelfs, dat de koffiepluk, evenals de padi-oogst, voor de inlandsche jongelui is, wat de meimaand is voor het gevogelte. Menige Wongsô wint bij den vroolijken koffiepluk het hart zijner Sarina, en menige Djaja wacht op een afgelegen plekje onder het blinkend loof de komst af van haar Krômô, dien zij daar bescheidde. Zoodat ook van menigen tropischen koffietuin mag gezegd worden:

Als eens dit boschje klappen kon,
Wat meldde 't al vrijage! enz.

Koffieplukken, zijne sawah bewerken, en wat meer in zijn smaak valt, doet de inlander gaarne. Maar vraag hem eens om tegen hoog loon zijne velden te verhuren en te bewerken voor de vrije suikercultuur, d. i. suikercultuur die werkelijk vrij is — want tusschen het een en het ander is een groot onderscheid —, en gij hebt veel kans dat hij u afwijst, Al weet gij hem op uwe vingers voor te rekenen, dat gij hem zeer mooie voorwaarden toestaat, hij zal toch licht blijven weigeren.

Een vriend van me had plan, eene suikerfabriek te huren. Maar daar, zooals gij weet, elk jaar de gedwongen aanplant met 1/13 vermindert, en dus door vrije teelt dient vervangen

te worden, ging hij eerst naar de verschillende dessa's in de nabijheid der fabriek, om den ingezetenen te vragen, of zij geneigd waren, later voor hem ook vrijwillig te planten. Nu spreekt mijn vriend uitstekend javaansch, en is met de bevolking in den omtrek der onderneming sinds jaren bekend. Maar hoe mooi hij ook de zaak voorstelde, en hoe voordeelige voorwaarden hij ook aanbood, het antwoord was en bleef neen. Natuurlijk zag hij van de huur af. Als de hoofden er zich een weinig meê blijven bemoeien, heeft de vrije suikercultuur stellig kans van slagen. En die luî zijn geenszins onverbiddelijk. Ook reiken de lange armen van het Staatsblad niet tot in elk district en iedere dessa. Zonder deze medewerking zullen waarschijnlijk alleen buitensporige prijzen den inlander kunnen overhalen — ik spreek van hetgeen in den regel geschieden zal! — prijzen, onder wier zwaarte menige fabriek misschien zal ineenzakken.

Intusschen had ik het ook in die koele streek verbazend warm gekregen. Het zonnetje laat zich in Indië nergens onbetuigd. En ofschoon al het belangrijke, dat ik zag, mij zeer boeide, was het mij toch aangenaam, toen een bediende ons het verzoek der gastvrouw overbracht om huiswaarts te gaan.

»Wij menschen van het land hebben doorgaans veel te weinig kassian met de stadsluî, die aan het loopen door dik en dun niet gewend zijn", sprak zij op gullen toon. »Kom, het is tijd, om u met eene hartige teug te verkwikken, en straks luidt het etensklokje."

Onze zesjarige krullebol kwam ook op dat klokje af. Gij hadt hem eens moeten zien met zijne door de warmte en de

inspanning hooggekleurde wangen, met oogen als zonnetjes schitterende van voldoening, en met een zaligen glimlach om de kersroode lippen. Hij had, moet ge weten, gedurende de morgenuren onder geleide van een bediende met de javanen in de tuinen meêgeplukt. Ook hij had zijn mandje vol koffiebessen in het pakhuis gebracht; ook zijne koffie was kwasi gewogen, en mijn gastheer had met een ernstig gezicht ook hem het verdiende loon uitbetaald! Gij zoudt, als wij allen, schik gehad hebben in dat stralende, gelukkige kindergelaat.

Wij zaten weldra gezellig om den welvoorzienen disch, en deden dien eer aan. De meeste onderscheiding viel een schotel met geurige aardbeien ten deel, eene zeldzame lekkernij in Indië, en die alleen in hooge streken groeit.

Na tafel zonderden de dames zich gedurende een uurtje af, om, zoo niet te slapen, dan toch uit te rusten. Onze gastheer en ik offerden het middagdutje op, en gaven er de voorkeur aan, om nog wat te praten.

»En wat zegt ge nu wel", vroeg hij, terwijl hij mijn glas nog eens vulde, »wat zegt ge nu wel van alles wat ik u heb laten zien? Hebt gij er een goeden indruk van gekregen?"

»Goed? Ik kreeg er een prachtigen indruk van! Man, wat woont ge hier heerlijk, wat hebt gij eene schoone onderneming, hoe nuttig en prettig werkt gij hier! Het is om er een gedicht op te maken. Een oud man zou er jong van worden, als hij zoo, als in een ommezien, een stukje van de onbewoonde aarde kon omtooveren in zulk een vruchtbaar paradijs. Het sprookje is hier werkelijkheid geworden. En straks zijt ge zoo rijk, dat gij gaat gelijken op die door de fee begunstigde jonge dame, wier woorden op hare lippen in parelen veranderden.

Dit laatste zal nu wel niet letterlijk bij u het geval zijn, maar uwe duiten zullen even talrijk zijn als de woorden van uw mond."

Hij lachte mij uit. »Tut, tut, de woorden van uw eigen mond zijn op dit oogenblik geen duit waard. Neen, heusch, gij praat er te mooi over! Weet gij wel dat het hier stil is, doodstil, en dat wanneer wij geen gasten hebben, we 's morgens of 's avonds nooit iemand zien?"

»Gij hebt gelijk", zei ik, »dat is ongezellig. Maar er staat tegenover, dat de gezelligheid in meer bewoonde streken een mensch soms te veel wordt. Men moet het al heel gelukkig treffen met het gehalte van zijn' kring, wil men omgang hebben met menschen, aan wie men zich verwant gevoelt en aan wie men wat heeft. Dit is in den regel alleen het voorrecht van degenen, die op de drie groote plaatsen van Java wonen. Een zeer gewoon verschijnsel in Indië is, dat men wel een enkelen keer wil uitgaan of menschen zien, maar overigens het genot van zijne avonden zoekt in zijn huiselijken kring en zijne boeken."

»Daar is veel van aan. Maar ziet ge, al maakt men er een spaarzaam gebruik van, men wil in de gelegenheid zijn, om, als men er lust of behoefte toe gevoelt, ergens een praatje te gaan maken of tot iemand te zeggen: Kom van avond eens aan! En zooals het gaat, het gemis doet de dingen weer hooger aanslaan dan ze in de werkelijkheid vaak verdienen. En wat nu dat rijk worden betreft. . . . ."

»Nu, wat woudt ge daartegen inbrengen?"

»O, ik erken gaarne, dat ik eene goede kans heb om over eenige jaren een onbezwaard land te bezitten, dat een mooi

fortuin vertegenwoordigt. Maar geloof me, nu zijn de zorgen nog groot, en menigmaal kwelt mij de vraag, hoe aan al mijne verplichtingen te voldoen."

»Er moest ook waarlijk nog bijkomen", riep ik uit, »dat er in het geheel geen soesah aan verbonden was. En weet ge wat ik ook tegenover die zorgen zoo mooi vind? Dat er zoo'n krachtige ontwikkeling in eene onderneming als deze is; dat men bij slechts matigen voorspoed van jaar tot jaar kan rekenen op een flinken stap in de goede richting, het onafhankelijk bezit van uwe gronden. Want hoeveel koffie verwacht gij nu dit jaar?"

»Ik reken op vijftienhonderd pikols."

»Goed. En dit jaar behoort niet tot de gunstigste. Nu wil ik eens zeer in het ruwe de rekening voor u opmaken. Ik neem aan, dat gij voor tuinbewerking, administratie enz. ƒ12 per pikol uitgeeft. Voor pluk en bereiding betaalt ge misschien acht, zeg negen gulden. Dit maakt ƒ21. Nu trek ik voor emballage, transport, afscheping en assurantie nog eens een driegulden uit, alles per pikol, dan hebben we ƒ24. Kan dit er door?"

»Ja, ga uw gang maar!"

»Welnu, dan komen vracht naar Holland en uitvoerrechten samen u misschien te staan op ƒ5. Zoo beloopen alle onkosten per pikol ongeveer ƒ30. En dit is zeker ruim berekend. Nu stel ik, dat gij uwe koffie voor ƒ55 [1]) verkoopt. Dan houdt ge dus ƒ25 per pikol als netto winst over, of op den geheelen oogst ƒ37,500. Geen onaardig voordeel, getrokken van een

---

1) Wij schreven toen 1880! De berekening zou nu geheel anders uitkomen.

bodem, waarin vijf jaar geleden de eerste spade werd gestoken? Of heb ik het al te mooi gemaakt?"

»Neen, voor eene berekening in het ruwe slaat gij wel ongeveer den spijker op den kop."

»En nu hoopt gij natuurlijk door de verdere ontwikkeling van den reeds vruchtdragenden, en door de hulp van den jongeren aanplant over twee of drie jaar tot het dubbele, wellicht meer dan het dubbele van dezen oogst te geraken, en...... sic itur ad astra! Zeg eens dat het niet waar is!"

Mijn gastheer zag mij met een gelukkigen glimlach aan, en verried duidelijk, dat hij met welgevallen had geluisterd naar mijne becijfering van zijne schoone kansen. „Kom aan", zei ik, »ik drink van harte op het schitterend succes van uwe onderneming!" — Hij bedankte, dronk ad fundum usque, en tuurde genoeglijk op den bodem van zijn glas.

Wij zwegen eene poos.

»Het gouvernement", hernam hij, »zal er op den duur ook een aardig voordeel van trekken. Als gij in aanmerking neemt, dat wij vijf jaar na de teekening van het contract *f* 5 per bouw en per jaar moeten betalen, dus voor mijne 500 bouws *f* 2500, en dan nog eens *f* 5 's jaars voor elken inlandschen arbeider die op mijn land woont, dan....."

»Spreek mij niet van het gouvernement! Want dan moet ik een heel anderen toon aanslaan. Als ik het gouvernement ware, had ik misschien u en uwe mede-ontginners nooit toegestaan u hier te vestigen."

»En waarom niet?"

»Vraagt gij dat nog? Er zijn bijna zooveel redenen voor als gij wilt. Vooreerst, als na enkele jaren al die perceelen

woesten grond koffie afwerpen, dan zal het gouvernement in den druksten pluktijd in u en uwe collega's zware concurrenten hebben. Er zullen handen te kort komen, nog meer dan tegenwoordig, nu toch al heel wat gouvernementskoffie bij gebrek aan plukkers te loor gaat. — Ten tweede heeft de regeering zichzelve leelijk de handen gebonden. Want de bevolking neemt in de afdeeling Malang snel toe, en prachtige gronden geeft ze weg, die later voor de verplichte kultuur gewenscht zouden zijn. Zij wil niet — en ze heeft gelijk, — dat de partikulieren ontginnen in de onmiddellijke nabijheid harer eigen tuinen. Maar wat nu te doen, als straks de vermeerderde bevolking uitbreiding der gedwongen kultuur mogelijk en wenschelijk maakt? Immers, of het gouvernement koffie plant naast uw perceel, dan of omgekeerd gij het doet naast het gouvernement, komt toch wel op hetzelfde neêr. De berg gaat niet naar Mohammed, Mohammed gaat naar den berg."

»Maar gij vergeet heelemaal, hernam de ander, dat de inlandsche koffiebouw in het malangsche eene volkskultuur en vrij is!"

»Vrij! — Dan toch in elk geval behalve de verplichte levering in 's lands pakhuizen. Maar al bepalen we ons tot het verbouwen alleen, amice, laat ons niet twisten over een' naam. Houd gij u niet dom, en erkennen we eenvoudig, dat in den regel een vriendschappelijke raad of eene min of meer nadrukkelijke vermaning van de hoofden — onbegrijpelijk scherpzinnige vertolkers van 's gouvernements onuitgesproken bedoelingen! — de vrije kultuur achter de vodden zit. Neen, in een land als de pasoeroeansche bergstreken, waar de staatskultuur zulk eene hoogte heeft bereikt, en vooral waar ze geen

last maar een weldaad is voor den inlander, zou ik er sterk over gedacht hebben, geen enkelen partikulier als koffieplanter te dulden."

»En als dan", merkte de ander op, »wat toch eens gebeurt, de gedwongen aanplant en de verplichte levering in 's lands pakhuizen ophouden, en de koffieteelt geheel wordt vrij gelaten?"

»Gekheid! Men zal daar nog wel dikwijls, zooals wij hier in Indië zeggen, »een boom over opzetten" in de Tweede Kamer en in hollandsche couranten. Maar men zal de zaak wijselijk laten zooals ze is. Al vloekt de toestand nog zoo erg met de geliefkoosde theorie, de wal zal het schip wel keeren. Al wordt gij nog ééns zoo oud als gij nu zijt, dan zult ge nog de koffiekultuur ongeveer in denzelfden toestand zien. Tenzij dan dat de molen der hollandsche vrijzinnigheid heelemaal door de vang loopt, en men met leêge zakken zweert bij het »Vivent les principes, périsse le monde!"

»Maar keeren wij tot ons eigenlijk onderwerp terug", zei mijn gastheer. »Gij hadt nog meer argumenten, niet waar?"

»Ja", antwoordde ik, »en nu kom ik er tot een van zeer kieschen aard. Doch ik weet, dat gij mij vergunt ronduit te spreken. Welnu, partikuliere koffie-ondernemingen, grenzende aan, of op korten afstand omringd van de ontelbare menigte der inlandsche of gouvernementstuinen, wier opbrengst in 's lands pakhuizen moet worden gebracht, — zulke ondernemingen zijn gelegenheden, die de hebzucht wakker maken en tot oneerlijkheid verleiden. Het is best mogelijk, dat sommige van die ondernemingen langzamerhand een fa-

belachtig duizendtal pikols gaan opbrengen, doordien ze de vergaderbakken worden, waarin langs allerlei bergpaadjes 's lands koffieboonen vloeien. En daarom is waarlijk de wensch wel te begrijpen, dat ze hier niet waren, die ondernemingen; maar elders, in streken waar het gouvernement nog weinig of geen aanplant heeft. Wat zegt gij er van?"

»O gij hebt gelijk, volkomen gelijk!" riep hij uit, opstaande en met driftige schreden heen en weêr loopende. »Als ik ook maar denken kon, dat de menschen mij van dergelijke slechte praktijken verdachten, hoe zou het mij hinderen! Ik zou het eene diepe oneere achten voor mij en de mijnen, een vlek op mijn naam, als onder het geld, dat ik hier hoop te verdienen, ook maar één enkele penning ware, die op deze wijze was verkregen. Verbeeld je, dat men zijn kinderen eene bloeiende onderneming nalaat, waarop ze trotsch zijn, niet het minst omdat zij de vrucht is van vaders inspanning en arbeid, en dat zij naderhand dingen vernemen, waarbij zij rood worden van schaamte; vernemen, dat vader lange vingers heeft gehad..... God, wat is dat verschrikkelijk!"

»Ik wist wel, dat gij zoo dacht", sprak ik, »en ik schat er u te hooger om. Al voert men dan ook nog zoovele verzachtende omstandigheden aan, — dat de inlander gaarne en uit eigen beweging zijne koffie den partikulieren ondernemers aanbiedt; dat de afstand voor hen kleiner is, het voordeel misschien iets grooter, en hij er door onttrokken wordt aan het geknoei der inlandsche pakhuismeesters — het is en blijft eene schande, indien europeesche ondernemers van hunne bevoorrechte positie misbruik maken, om den inlander te demoraliseeren en het gouvernement te benadeelen, dat hen

in de gelegenheid stelde, voor zich en hunne familie eene schoone toekomst te scheppen. Waar is het geweten, waar is het eergevoel van zulke lieden?"

Maar wij waren reeds, op aanmaning onzer gastvrouw, al pratende naar de theetafel verhuisd, en de dalende zon waarschuwde ons gasten, om niet al te lang meer te vertoeven. Immers de voor een groot deel eenzame weg diende veiligheidshalve vóór donker afgelegd te worden.

We begonnen met terug te wandelen, en lieten paard en tandoe ons volgen, maar onze zesjarige ruiter wilde van zijn hit geen afstand doen. Gastheer en gastvrouw zouden ons een eindweegs vergezellen, doch al pratende scheidden ze niet van ons, eer wij de helft van onze terugreis hadden volbracht.

En nu ik u vertel, hoe wij dezen vriendelijken bergbewoners de hand drukten, doe ik het u meteen. Mijn brief is al lang genoeg.

VIERDE BRIEF.

Lawang ...... 1880.

Amice!

In mijn vorigen schreef ik u nog niet, hoe de aangenaame dag, waarvan ik vertelde, bijna met een ongeluk was geeindigd.

Gij moet weten, dat vóór ons landelijk verblijf hier eene waterleiding loopt, waarover eene bamboezen brug de gemeenschap tusschen het huis en den grooten weg onderhoudt. Die brug leek mij wel wat oud toe, en mijn huisheer had mij verzocht om, zoo noodig, haar voor hem te vernieuwen; maar

ik dacht — echt indisch! zult gij zeggen — kom, hij zal het wel uithouden.

Nu kwamen wij tegen het vallen van den avond van ons uitstapje terug. Mijne vrouw steeg op den weg uit de tandoe en ging te voet de brug over. De kleine ruiter reed er dapper overheen, en toen ik hem wilde nadoen, trapte mijn paard met een der voorpooten door het bruggedek, en beproefde wel om met een ruk het been er weêr uit te trekken, maar viel, daar het niet lukte, ondersteboven. Ik sprong onder zijn val uit den zadel, en rolde wel over de brug, doch bezeerde mij niet, en was blij dat ik niet onder het paard was terechtgekomen. Gelukkig was zijn been bijna tot aan de borst door het gat geschoten, en lag het andere recht vooruit op de brug het eerste ware anders licht gebroken.

Bij zulk eene gelegenheid maken de inlanders altijd veel lawaai. De een schreeuwt en kommandeert nog harder dan de ander. Maar ze zijn tevens praktisch. en weten al gauw een middeltje voor het ongeval. Het gat werd verwijd, met een dikken lap werd het been van onderen zoo goed mogelijk beschermd tegen de bamboesplinters, en vervolgens ging men aan het achteruittrekken, sommigen aan den staart, anderen aan een touw, dat men het dier om de borst had geslagen. Toch wurmden wij er een heelen tijd over, eer wij hem er zoo ver uit hadden, dat hij met een sprong zich oprichtte, en zoo goed als ongedeerd van de brug stapte.

Het kalf was verdronken, en dus moest de put gedempt worden. Den volgenden morgen vroeg ik, of men mij ook een inlander kon aanwijzen, die de vernieuwing van de brug op zich wilde nemen. Ja wel, er was een lawanger, die daarvoor

berekend was. Hij kwam bij me, en ging voor de deur op den grond zitten. Ik vroeg hem, hoeveel de karwei kosten zou. Kijkende en rekenende kwam hij tot de slotsom: »Twintig gulden, mijnheer!"

»Twintig gulden!" riep ik uit. »Hoe kom je aan zoo'n som? het is maar een bamboezen ding?"

»Dat is zoo, mijnheer! Maar ik heb er veertig stevige bamboe's voor noodig."

»En hoe duur zijn die?"

»Misschien zal ik ze voor twee-en-twintig centen het stuk kunnen krijgen, maar ik weet het niet zeker."

»Kom, kom, misschien ook wel voor minder. Je moet me de waarheid zeggen."

»Geloof mij, mijnheer! Ik mag sterven, als het niet zoo is. Twee-en-twintig, dat is goedkoop."

Later kwam ik met zekerheid te weten, dat hij er zestien en zeventien centen voor had gegeven. Noemt gij mijn bruggeman daarom een schelm? Ik ook wel een beetje, maar toch niet zoo grifweg. Gij zoudt dan ongeveer allen inlanders dien scheldnaam moeten geven. Want in dergelijke bedriegerijen op kleiner of grooter schaal zien zij in het geheel geen kwaad. Zij achten het eenigszins hun recht, en het tegenovergestelde zweemt in veler oogen naar het onnoozele.

Mijn brave lawanger rekende mij voor, hoe hij, behalve het geld voor de bamboe, nog het loon had uit te geven voor een zestal koelies, die hij gedurende één dag noodig zou hebben, om de brug in elkander te zetten.

»Weet ge wat, man, zei ik ten laatste, ik geef je twaalf gulden, en daarvoor maakt gij de brug flink in orde!"

Eerst beweerde hij dat het niet genoeg was, dat hij met verlies zou werken enz. Maar toen hij zag, dat er niets aan te veranderen viel, nam hij mijn aanbod aan.

»Nu, zei ik, ga er dan maar gauw op uit om bamboe te koopen, en zorg dat de boel over een paar dagen afgeloopen is."

»Ja", zei hij, maar hij ging niet heen. »Kaloe toewan ada kassian, saja minta perskot."

Overgezet zijnde, wil dit zeggen, dat hij mij nedrig om voorschot vroeg.

»Neen, was mijn antwoord, als alles af is, krijg je onmiddellijk geld; maar voorschot geef ik niet."

De man vond me blijkbaar onwijs, want met een ietwat spotachtigen glimlach zei hij: Bagimana, toewan! (hoe is 't nu mogelijk, mijnheer!) hoe kan ik dan de bamboe koopen? Ik ben maar een dessa-man!"

Maar ik meende het nu eens te moeten doorzetten, en hield vol.

»Neen! Geld geven eer er iets aan het werk gedaan is, ik heb er geen lust in. Het werk eerst, en dan het loon!"

Hij bleef nog wel een kwartier zitten wachten, rondkijkende en onze bedienden als ze hem voorbijliepen aanziende, alsof hij zeggen wou: Wat heb jelui hier een raren meester, wat is hij een zonderling! — Eindelijk stapte hij op en verdween. En hij kwam ook niet weêrom.

Daar zat ik nu met eene kapotte brug, waar onze kinderen telkens overrenden, in gevaar van er door te zakken. De man had mij als tusschen de deur geklemd en, duidelijk gezegd: Of voorschot òf geen nieuwe brug! Geen geld, geen Zwitsers! — Wat zoudt gij gedaan hebben, amice? — Ja, hoor ik u

zeggen, in dit geval had ik maar toegegeven, uwe brug kon niet wachten. Maar anders, dat voorschot geven ...."

»Is af te keuren? Wel, wij indische lui zijn het allemaal met u eens. Het is niet goed, een last bovendien, een verfoeilijk gebruik! Maar als gij het in dit geval woudt doen, zoudt gij het in honderd andere gevallen ook, gij zoudt het bijna dagelijks doen. — De man met zijn blikken karretje vroeg om een halven gulden voorschot om gras te koopen, anders kon hij zijn beest onderweg niet voederen. — Een naar het schijnt geschikte bediende wil bij u in dienst komen. Goed, maar hij of zij zit zoo slecht in de kleêren en ziet er zoo onfrisch uit, dat het onmogelijk is hem over uwe spijzen te laten gaan, haar uwe bedden te laten opmaken, zonder dat er eerst wat voor het toilet is gezorgd .... »Best, Mevrouw, zeggen Sidin en Salima uit één mond, maar — minta perskot!" — Gij hebt in uwe binnengaanderij nieuwe rottanmatten noodig. De matter komt, neemt de maat en wordt het met u eens, dat hij het verlangde zal leveren voor honderd gulden, doch een voorschot van veertig is de conditio sine qua non. En of ge nu dezen laat gaan en zijn vakgenooten één voor één ontbiedt, gij komt er geen stap verder meê. En de menschen hebben gelijk, zij kunnen niet anders. Maak eens eene mat zonder rottan, en koop eens rottan zonder geld!

En zoo heeft uw schoenmaker geen leêr; uw waschman geen zeep, en geen houtskool voor zijne strijkijzers; uw kleêrmaker geen voering en knoopen; uw timmerman geen hout en geen spijkers; uw smid heeft geen brandstof, uw metselaar geen kalk, uw glazenmaker geen glas. En altegader hebben ze zoo goed als geen cent op zak, en altegader zitten ze nog

diep in de schuld! Indien gij dus niet zonder het onmisbaarste bediendenpersoneel wilt zitten, uwe kinderen niet met gescheurd schoeisel of barrevoets wilt laten loopen, met de uwen niet verstoken wilt blijven van schoon linnen, noch gevaar loopen door een verzakkend vensterraam of een versleten wiel aan uw rijtuig, zoo moet ge — er helpt geen lievemoederen aan — gij moet voorschot geven."

»Maar dat is een ellendige toestand.....!"

Amice, daar waren wij het zooeven al over eens.

»En als dan zoo'n man met het ontvangen voorschot wegloopt, en u niet de diensten bewijst of de dingen niet aflevert, waarvoor hij het ontving?"

Daar zit juist de knoop! — Vroeger bemoeide de politie er zich meê. De man, die met zijn voorschot u ontliep, werd oogenblikkelijk achterhaald en gestraft. Maar dat mag nu niet meer. Westersche wijsheid besliste, dat het oosten zich te voegen had naar de europeesche theorie — en men is nu machteloos tegenover den inlander, die op bedoelde wijze zich schuldig maakt aan oplichterij, zij ze dan ook vaak onopzettelijk en meest veroorzaakt door 's mans verregaande zorgeloosheid. Ja, men kan nu den schuldige in rechten gaan vervolgen, maar wie is zoo dwaas? Men weet te voren dat het vergeefsche moeite is. De inlander hebbe — in het algemeen gesproken — twaalf of twaalfhonderd gulden inkomen 's maands, de eerste week van de maand is nog niet om, of de boel is nagenoeg op; en de drie andere weken leeft hij op krediet, scharrelende om rond te komen, en het met zijne schuldeischers niet al te kwaad te krijgen. Ook kunt ge het verkoopbare hebben en houden van den gewonen inlander

dooreengenomen op nog geen tien gulden schatten. Waar niet is, verliest de keizer zijn recht.

»Doet gij er dus maar niets aan? Ook niet als men u op die manier eene belangrijke som, een vijftig gulden b.v. afhandig maakt?"

Onbescheiden vrager, die gij zijt! Maar komaan, ik wil toch wel even een tipje van den sluier der indische mysteriën voor u optillen. Luister! Onlangs heb ik het met een mattenmaker te kwaad gehad. Hij had vijf-en-twintig gulden voorschot van me gekregen, maar na verloop van eenige weken nog geen begin gemaakt met het werk; en mijn bediende, die het nazitten van den luiaard moede werd, en de vrijheid had genomen om in alle hoeken en gaten van zijn huis rond te snuffelen, bracht mij de tijding, dat er geen enkele rottan te vinden was. Toen ging ik naar mijn buurman, den schout, vertelde hem de zaak, en zei vriendschappelijk fluisterend: »Toe, ga jij er eens heen, en beduid hem zijn plicht eens!" De schout deed het. Hoe? weet ik niet. Ik durf er niet voor instaan, dat hij den man niet met de vervaarlijkste dingen gedreigd heeft. Maar het gevolg was, dat de man aan den gang ging, en na nog wat getob, en nadat ik er toch nog een gulden of wat bij ingeschoten had, zijn werk afleverde.

Dit is lang niet in den haak, dat is zoo. En ik ben er zeer ver van af, een gedicht op mijne handelwijze te maken. Maar wat wilt ge? Gij kunt den inlander toch ook maar niet met u laten doen wat hij verkiest. De wetgever is er schuld aan, dat zijne onverstandige bepalingen vloeken met het volksleven, en wij door eigenlijk onbetamelijke loopjes ons uit den neteligen toestand zoeken te redden.

ouders, die in de trekschuit gezeten, even zoo vrijmoedig vraag op vraag deden, en tot »het naadje van de kous" wilden weten. Nadat ik geduldig hare vragen had beantwoord, ging ik mijns weegs en bedankte haar. »Uw dank terug, mijnheer!" sprak, wellevend neigende, het goedhartige oude bekje.

Een ander riviertje was vooral heerlijk, omdat het kalm was, en zoo diep, dat zelfs het onderste kleedingstuk moest worden uitgedaan, en de jongste met hoogopgetilde bovenkleêren tot aan de borst door het water ging. Natuurlijk werd zoo schuins mogelijk en voetje voor voetje overgestoken, want des te langer duurde de pret.

Indië is een heerlijk land voor kleine kinderen. Als ze nauwelijks eene week oud zijn, worden ze reeds tweemaal daags buitenshuis gebracht. Van de geboorte af beweegt zich het lichaam ongedwongen in slechts een paar dunne katoenen kleedingstukken; voeten en armen, hoofd en hals blijven onbedekt; en twee keer per dag komt een koel bad hen verkwikken en sterken. Er zijn, laat ik dit even als tusschen twee haakjes zeggen, er zijn van die dagelijks terugkeerende tooneelen, die men als levende schilderijtjes liefheeft en in zijn geheugen bewaart; zoo vind ik het immer bekoorlijk, als 's morgens, terwijl de zon nog nauwelijks boven de kimmen is gerezen, zoo'n dreumes van een jongen of zoo'n klein meisje van ons naar buiten komt, om naar de badkamer te gaan; met niets anders aan dan een veelkleurige sarong, die losjes is omgeslagen, door de ruime plooien als eene draperie om het lichaampje hangt, een sneeuwblank schoudertje onbedekt laat, en waaronder de kleine bloote voetjes uitkomen, bevallig trippelende over den steenen vloer. Ik weet zeker, dat dit

haal en de juistheid zijner voorstelling, vertelde hij van een inlander, die 's nachts in zoo'n hoog hokje gezeten had, met eene lans gewapend; hoe hij in den maneschijn iets donkers door het koren zag sluipen; hoe hij, toen het onder zijn bereik kwam, zijne lans wierp, maar tot zijne ontzetting plotseling de jammerkreten van een mensch hoorde: hij had zijn eigen broeder gewond in plaats van een wild zwijn! Verhaler en hoorders vonden het kassian, en akelig; maar toch ontegenzeggelijk mooi, zoodat beiden recht voldaan waren.

Het doorwaden der kleine stroomen geschiedde met het meeste genot. Eén er van werd voor bijzonder gevaarlijk gehouden, want het water liep nogal snel, en een aantal groote steenen staken er boven uit, zoodat dit kleinduimpje onder de rivieren door zijn schuimen en bruisen een onbescheiden geraas maakte. Het »vischje van Polaman" schrikte er van en durfde niet te water; of ik haar al bij de hand nam en de anderen haar aanmoedigden, zij waagde het niet.

Een troepje inlandsche vrouwen stond naar ons te kijken, en een knap oud moedertje schoot toe, om te helpen. »Kassian, non tida brani? (Och, durft de jongejufvrouw niet?)" vroeg ze, nam haar met een vriendelijk gezicht op den arm, en droeg haar door het water naar den overkant. Op mijne vraag vertelde ze mij, dat zij vroeger bij europeanen gediend had, en nu hare laatste dagen sleet in het dorp, waar ze geboren was. Ze vroeg op hare beurt, wie ik was, waar ik woonde, hoeveel kinderen ik had, en daarna hoeveel jongens en hoeveel meisjes, of ik spoedig naar Holland dacht te gaan, enz. Bejaarde inlanders zijn erg nieuwsgierig; ze hebben dit met onze vaderlandsche dorpsmenschen gemeen en met onze voor-

dat den vorm van een man vertoonde met wijd uitgespreide beenen en armen, dansen en draaien aan een touw, waaraan het bengelde: al welke voorwerpen de glatiks (rijstdiefjes) moesten verjagen van de rijpende graankorrels. Waar de akkers aan het pad grensden, was er langs het korenveld een touw van bamboeschors gespannen, een voet hoog boven den grond; en waar de toegang het gemakkelijkst was, werd deze afsluiting versterkt door doornige takken, die in den grond gestoken waren. Touw en doorns waren bestemd om de wilde zwijnen te doen afdeinzen, die 's nachts de padi opeten en vertrappen.

Hier en daar stak op vier hooge stijlen een miniatuurkeetje ver boven het koren uit, het nachtelijk verblijf van een of twee landbouwers, die hunne veldvruchten bewaken en van daar door geschreeuw de varkens verjagen, ook wel bestrijden met lans of geweer. De bamboezen palen, waarop het afdakje rustte, kwamen er nog een eind boven uit, en het speelsche windje toeterde veelstemmig op de holle schachten.

Gij kunt denken, hoe dit alles aanleiding gaf tot eindelooze vragen. En de kleine babbelaars toonden door de wijze, waarop zij mij uithoorden, dat aan mijne voorstelling der zaken vooral niet het verschrikkelijke ontbreken mocht. Het gevaar was stellig groot, het aantal zwijnen zeker aanzienlijk, het gebit van zoo'n beest was zeker huiveringwekkend en zijn beet ongetwijfeld vreeselijk! Het viel hun tegen, dat hier 's nachts geen tijgers rondliepen. Doch gelukkig herinnerde te rechter uur zich de oudste van het troepje eene gebeurtenis, die hij als schadevergoeding voor het gemis der tijgers ten beste gaf. Met een beroep op mij voor de waarachtigheid van zijn ver-

's Avonds 9 uur. Wij hebben gegeten, de kinderen zijn naar bed. Het is prettig kalm om mij heen, en onder een gezellig kopje thee zal ik mijn brief afmaken.

Toen we van middag uitgingen, gaf ik den kleinen verlof, om voor dezen éénen, enkelen keer blootsvoets mij te vergezellen. Ze vonden het dol prettig, en mij, geloof ik, op dat oogenblik een bovenste beste. De jeugd heeft in dit warme land een instinktmatigen afkeer van alle schoeisel, en der hollandsche moeder ligt dagelijks de bestraffende vraag op de lippen: »Heb je nu al weêr je schoenen uit?" Maar ik had voor hun genoegen eene wandeling gekozen, die ons zou noodzaken drie of vier stroompjes te doorwaden, en het verlof, dat hen deed juichen, gaf ik gedeeltelijk voor mijn eigen gemak, daar we nu geen oponthoud zouden hebben door het uit- en aantrekken der schoentjes. En mama keurde het goed; want toen wij een paar dagen te voren uit geweest waren, was het gebeurd dat onze zesjarige levenmaker zijne schoenen, eer hij zich te water begaf, over de beek heen wilde werpen, maar ze er bij ongeluk in gooide. De nog al snelle stroom nam ze meê, en het oneffene terrein belette ons ze weêr machtig te worden.

Wij gingen de spoorbaan over, en sloegen een pad in, dat eerst langs inlandsche huizen en bamboeboschjes ons voerde, en weldra allervriendelijkst nu rechts zich boog, dan links zich wendde; hier naar boven liep, daar naar beneden, steeds tusschen rijstvelden door, het groen van wier halmen en aren reeds begon te verkleuren en te zeggen, dat de oogsttijd naderde.

Een zacht koeltje deed bonte lappen wapperen, eenige blikken plaatjes klingelen, en een samenstel van bladeren,

afgedaan. En nu gebeurt het wel meer dan eens, dat de waronghoudster of -houder schade lijdt; het komt wel voor, dat een der vaste klanten zoozeer van alle zijden financieel in het nauw zit, dat hij — zonder ooit het plan te hebben gehad, om niet te betalen — er waarlijk niets anders op weet dan maar te verdwijnen; en verdwijnen kan hij zoo gemakkelijk onder zijne millioenen medejavanen, die er geen ván op na houden, dkwijls van naam veranderen, en van wier verschijning op het wereldtooneel geen burgerlijke stand aanteekening hield.

Doch in het algemeen wordt de schuld erkend en betaald, en kan dus de ondernemer vrij veilig zich verlaten op de goede trouw van de bezoekers van zijn restaurant.

Voeg nu bij dit alles nog, dat wij europeanen door den ernst onzer houding, en door ons beslist spreken over de noodlottige gevolgen van voorschot-ontrouw, ons best doen, evenals de resident van zooeven, om den inlander op het goede pad te houden, dan kunt gij begrijpen, hoe in weerwil van 's wetgevers onverstand de zaken toch nog tamelijk goed gaan. Gezegende taaiheid der menschelijke natuur!

Doch op de lange baan?.... Want allengs, dit vat ge, leert menige gewetenlooze javaan van den toestand misbruik maken. Er is buitendien reeds zoo menigmaal van dezelfde zijde een duw gegeven aan zijn beter ik. En ge weet, de kruik...

Maar nu heb ik waarlijk lang genoeg zitten schrijven. Ik heb, nu ik hier ben, erg het gevoel van voor mijn pleizier uit te wezen, en heb geen geduld om lang achtereen aan iets bezig te zijn. Het is bijna half vijf, en ik moet nu met mijne kinderen op weg, wien ik eene wandeling beloofd heb. Misschien vertel ik er u straks nog wat van.

Wat is het toch gelukkig, denk ik wel dikwijls, dat er eene zekere onoverwinnelijke traagheid is in den loop der ondermaansche dingen. De menschen stormen op het bestaande los, prediken de wereld zou men vreezen onderste boven, maken zelfs wetten om het menschdom te kneden gelijk de pottebakker de klei. . . . Maar de wereld gaat rustig haar gang, krijgt wel hier en daar een deuk van de stormloopende bende, maar doet toch over het geheel als de forsche newfoundlander, die het schoothondje zijner meesteres om zich laat springen en blaffen, zonder met een blik of eene beweging van zijne ooren het mormel te verwaardigen.

De groote massa der inlanders is en blijft nog in de verbeelding, dat men bij ontrouw aan zijne voorschot-verplichtingen te doen krijgt met de politie. Het strafbare van dergelijke ontrouw beseft hij zóó diep, dat hij er zich geene voorstelling van maken kan, hoe hij casu quo uit de handen zou kunnen blijven van schout of djaksa (inlandschen officier van justitie). Ook hangt heel de inlandsche wereld zoo aaneen van leenen en borgen, dat onwillekeurig het volk de onbestaanbaarheid dezer wereld beseft, als degeen bij wien men in het krijt staat, niet eerlijk zou kunnen rekenen op het vroeg of laat, goed- of kwaadschiks, erlangen van hetgeen hem wettig toekomt.

Dit betrekkelijke eerlijkheidsgevoel van den javaan komt sterk uit in het warongverkeer. Elke warong (eetstalletje) van beteekenis heeft eenige vaste klanten, en zonder dat er iets geboekt of eenig schuldbewijs gegeven wordt, krijgen zij koffie, rijst met wat er bij behoort, gebakjes en vruchten op krediet. Maandelijks wordt de schuld geheel of gedeeltelijk

men. De regent vertelde, dat de zondige steenbakker nog familie was van een zijner bijwijven..... Zoo kwam de zaak met eenig horten en stooten in orde, en de ingenieur bijna zonder kleêrscheuren er af, wat mij om den man veel genoegen deed.

De resident ging buiten zijn boekje, en de regent ging buiten zijn boekje, en de gansche zaak verliep lang niet comme il faut. Maar als men in patria altijd even wijsneuzig is en alles beter weet dan wij indische ingezetenen; als men in weerwil der adviezen van bijna al de indische autoriteiten in Holland besluiten neemt, die in werkelijkheid volkomen onbruikbaar zijn, en tot de grootste ongerechtigheid leiden, wat verwacht men dan anders? Had men dan dien armen waterstaatsambtenaar alle hulp moeten weigeren en hem een verlies laten lijden van vierhonderd gulden? Ook al zag men aankomen, dat dit spelletje met een anderen steenbakker van voren af aan beginnen zou? Ook al begreep men, dat menigeen, die op dat oogenblik bij andere werken voorschot had van dienzelfden ingenieur, er lust in zoude krijgen, hem diezelfde welgelukte poets te spelen? Het ware iets onmenschelijks geweest, het onmogelijke, waartoe naar men weet niemand gehouden is. Eigenlijk moet men ambtenaren als dien resident en zijn regent dankbaar zijn, dat zij bij de toepassing van de moederlandsche of bataviasche voorschriften een weinig zeemanschap gebruiken, er van maken wat er van te maken is, een beetje met de omstandigheden te rade gaan, en zoo doende temperen of althans vertragen de demoralisatie, waartoe onredelijke bepalingen den inlander veroordeelen.

VIJFDE BRIEF.

Lawang . . . . . . 1880.

Amice!

Als iemand er van houdt, op eene eenzame wandeling zich aan zijne gepeinzen en droomen over te geven, geen beter en liefelijker gelegenheid dan een van die smalle voetpaden, die zich in het gebergte tusschen de sawah's kronkelen. De akkers liggen waterpas, en verheffen zich amphitheatersgewijs boven elkander. Ze zijn klein of groot, veelhoekig of rond, al naar de grillige vormen van den hier zachtglooienden, daar steil oploopenden bodem. En allen zijn ze omzoomd met een kleinen aarden wal, niet meer dan een hoogen rand, waarin naar de zijde, waar het terrein helt eene opening is gemaakt van een halven voet ongeveer, die het water gelegenheid geeft om op de lager liggende sawah te vloeien. Van heel in de hoogte tot diep omlaag ziet gij het water dalen als van trap tot trap, van den eenen akker op den anderen. En van alle kanten omringt u het zachte klateren en bruisen, de door niets gestoorde stilte met zijne muziek begeleidende.

Vóór zonsopgang ging ik van morgen de deur uit. Links van mij daalden en klommen de groene trappen van het amphitheater der sawahs, rechts gaapte een diep ravijn, op welks bodem, een honderd voet beneden mij, een bergstroom tegen de rolsteenen krulde en omhoog spatte, of met borrelend schuim op zijn' rug tusschen de rotsblokken door schoot. Het sawahwater zong zijn morgenlied, en uit de diepte klonk het zwaarder gedruisch van den stroom. Deze laatste heet de kal (rivier) Soera. Een goed gekozen naam! Want soera beteeken-

liefelijke tooneeltje mij ook in latere jaren voor den geest zal blijven staan, als eene welsprekende herinnering aan de goddelijke zachtheid van Java's klimaat.

Van dat de zon opgaat tot 's avonds genieten de kleinen de gezonde buitenlucht; alle deuren staan open, zoodat zij naar hartelust van den tuin in het huis, van het huis in den tuin drentelen. Zij gelooven nauwelijks aan een land, waar de kinderen in eene enge en gesloten kamer zich moeten behelpen.

Voor de kleinen is Indië een heerlijk land! —

Maar als ze grooter worden; als het ontwakend zoeken en denken telkens de nog zoo laag staande inlandsche maatschappij tot voorwerp neemt; als ze zelfs niet kunnen schoolgaan zonder gevaar voor hunne moedertaal en voor nog meer; als men ze, ten einde slechte invloeden te weren, onnatuurlijk beperken moet, en men eindelijk met bitterheid in het hart er een eind aan maakt; ze wegneemt uit moeders armen; ze wegvoert uit den huiselijken kring, die de hunne is, waarop ze van Gods- en van rechtswege aanspraak hebben; ze aan boord brengt, en stom van smart en met verduisterd oog het laatste wuiven der kinderhand over de hooge verschansing aanschouwt! . . .

Dan verwenscht men den dag, waarop men zijn vaderland verliet om herwaarts te gaan, dan roept men uit: Dit is de vloek, dit het fatum dat voor ons op Indië rust! . . . . . .

Ik heb geen lust meer tot schrijven. Vaarwel!

---

lander, de veekraal ledig staan, de velden braak liggen, de rijstschuurtjes zonder voorraad, den landbouwer en zijn gezin in volslagen moedeloosheid bijeengehurkt, en den ontzettenden geesel van den hongersnood gezwaaid over de vriendelijke dessaas! En de waterstralen op de akkers zongen een somberen beurtzang, een klaaglied. Ik luisterde. Het was duidelijk, dat zij den klaagzang deden hooren uit het eerste deel van Mendelssohns oratorium de Elias. Zich nu eens verheffende en dan weêr wegstervende, slaakten de verschillende stemmen beurtelings hare klachten, die weemoedig over het veld trilden.

Dem Säugling klebt die Zunge am Gaumen.... zuchtten zwaarmoedig de bassen.

Die jungen Kinder heischen Brot! klaagden de alten, en herhaalden de tenoren. En het sneed mij door de ziel toen de sopranen hare langgerekte weeklacht aanhieven: Und da ist Niemand, der es ihnen brechet! De aren bogen zich bedroefd naar beneden. De stilte om mij heen was het doffe zwijgen der smart, het dalende zonlicht de vreugde die ons ontvluchtte....

Maar nu, nu ik in opgewekte stemming eene heerlijke, vroolijke morgenwandeling doe? Nu klinkt elk geluid vriendelijk en iedere kleur verrukt mij. De watervalletjes zingen van levenslust en blijdschap. Van louter opgetogenheid zwijgt het landschap, in vroom gepeins buigen de korenhalmen het hoofd, en om mij heen barsten duizend stemmen los in het koor: Dank sei dir, Gott!

Terwijl ik u zoo schrijf, hoor ik opnieuw dit heerlijke lied galmen! — Wat is het toch goed; amice, dat wij als ingeze-

tenen van eene kleine indische stad een weinig geheugen en verbeelding te hulp roepen, en van tijd tot tijd in gedachte goede muziek genieten. Muziek is nog de meest en best gediende der goddelijke kunsten hier te lande. En toch! .... Er zijn wel verdienstelijke dilettanten op piano en viool; meermalen orgelt in onze gezelschappen eene lieve vrouwestem een heel aardig lied. Maar een goed orkest en een goed koor .... ik heb het in geen twaalf jaar gehoord. Is het niet jammerlijk?

Eens — het wordt te duur om het dikwijls te doen — eens heb ik te Soerabaia een Cecilia-concert bijgewoond, en ik moet alle hulde brengen aan de muziekliefhebbers dier veste. Er waren oogenblikken, die mij volop genot gaven. Het geheel echter was toch het rechte niet. Het meesterschap, het geacheveerde, de zekerheid ontbraken te veel, en dat is volstrekt geen blaam voor een gezelschap, dat hier te lande altoos voor een goed deel uit komenden en gaanden bestaat. En dan hinderde en ergerde mij, meer dan ik zeggen kan, de houding van het publiek. Verbeeld u, onder de uitvoering liep men uit en in de zaal, hoorde men het lang niet altijd fluisterend gesprek, dat op den achtergrond gevoerd werd, zelfs drong door de openstaande deuren het gerinkel van glazen, het gepraat en gelach aan het buffet in de zaal door. For shame! —

Maar in Indië is eene muziekuitvoering eene gelegenheid om uit te gaan, gretig aangepakt ook door tal van dames en heeren, die het eene beproeving vinden om zoo lang geen mond te mogen open doen. En daarom hoop ik, als ik ooit weer in patria mag komen, goede muziek en goeden zang te

hooren; dikwijls de weelde te smaken van eene uitvoering, die als eene weldoende fee de beste gewaarwordingen, de heiligste idealen in de ziel wakker roept; te genieten van de eerbiedige aandacht, de pieteit, waarmede als naar eene plechtigheid eene groote schare luistert naar de heerlijke werken der groote meesters. Hoe smacht men hier soms naar deze dingen, hoe zou men vaak willen uitroepen: Een koninkrijk voor een Oratorium! —

Maar ik ben schromelijk afgedwaald. Misschien zijt gij de kluts van mijn brief reeds kwijtgeraakt Ik herinner u dus, dat ik van morgen vroeg door de rijstvelden wandelde.

Een half uur had ik geloopen, toen het pad mij vanzelf in eene dessa bracht. Eene dessa is, zooals gij weet, een boerendorp. Maar het ziet er heel anders uit dan zijn moederlandsche naamgenoot. Hier geene verspreide huizen, gelegen te midden van eigen akkers en velden. Neen, de woningen staan alle bijeen, elk huis heeft een klein erf, waarop men meestal eene koekraal, een rijstschuurtje, soms ook een paardenstal vindt; en deze bijgebouwtjes staan afzonderlijk bij het woonhuis, elk onder zijn eigen dak. Het lapje grond vóór het huis is droog- en dorschvloer. Men spreidt er de nog vochtige padi uit in de zon, men droogt en stampt of dorscht er de koffie. Eigenlijke wegen treft men er doorgaans niet aan, oneffene paden loopen tusschen en langs de huizen. En om de desa heen of in de onmiddellijke nabijheid liggen hare gronden. Onder deze vindt men geen eigenlijk weiland. De javaansche landman is bouwboer, geen veehouder. Een span trekossen en, als zijne beurs het toelaat, een rijpaard, ziedaar al het vee dat hij bezit. Hij voedert zijne beesten op stal met het groen

van zijn akker, het gras dat langs de wegen en paden groeit, of hij laat ze weiden in het bosch, dat aan de dessa grenst. Derhalve van vetweiden of melkerij, met wat er aan vast is, geen sprake.

De huizen gelijken alle op elkānder, er is alleen verschil in de grootte. Een dessa-huis bestaat uit twee vierkante vertrekken, eene vóór- en eene achterkamer; de vloer is van klei, de wanden van bamboe, het dak van gedroogd gras (alang-alang) of dito bladeren (nipah). Andere gebouwen dan woonhuizen zijn er niet. Geen school, geen kerk, geen raadhuis. Men vindt in den regel alleen op de hoofdplaats van het distrikt eene moskee. Doch deze dingen verschillen naar de streek waar men zich bevindt. Zoo ziet men in de soendaneesche dorpen op West-Java een bedehuis en eene eenvoudige soort van raadhuis (balê-dessa).

In dit vroege morgenuur heerschte er eene levendige bedrijvigheid onder de dorpsbewoners. Allerwege hoorde men den doffen klank van den stamper, dien vrouwen en meisjes in het rijstblok stieten; knapen dreven het ploegvee, vet van de rust die het in dit jaargetijde heeft, naar weideplekken in de wildernis. Vrouwen haalden water of gingen naar de rivier om een bad te nemen. Mannen spreidden de koffie, die 's nachts om de vochtigheid opeengehoopt had gelegen, over den vloer uit.

Ik liep een erfje op en vroeg aan den man, die voor zijn deur stond, of ik mocht binnengaan. Hij antwoordde niet, maar maakte onmiddellijk plaats voor me, en volgde mij met een zeer verbaasd gezicht naar binnen. Zeker was ik de eerste hollander, die zijn drempel overschreed. Een stoel was er niet,

dus zette ik mij op de balê-balê neer, en de heer des huizes ging een eindje verder beleefd op zijne hurken zitten. Ik vroeg, en hij antwoordde; maar wij verstonden elkander niet, hij mijn maleisch niet, en ik niet zijn javaansch. Ik sprak wel van ôpô en dessô in plaats van apa en dessa, maar veel hielp het me niet. Toch kreeg ik hem met behulp van een enkel javaansch woord, dat ik ken, zoover dat hij mij vuur bracht voor mijne sigaar, en een vuil glas met frisch bronwater. Daarna hurkte hij weêr, en zetten we ons grappig gesprek voort, ik wijzende en met gebaren mijne armoedige woorden steunende; hij lange vertoogen houdende, waarvan ik meestal tevergeefs den korten zin trachtte te vatten. Onder meer werd mij echter duidelijk, welken weg ik moest inslaan om naar eene volgende dessa te gaan; ook dat die Paras heette, en 's mans eigen dorp Sellô-toegel.

Deze naam gaf later aanleiding tot een belachelijk misverstand. Van mijne wandeling terugkeerende, bezocht ik een van de zeer enkele europeanen te Lawang, iemand die den ganschen omtrek op zijn duimpje kent. Ik vertelde hem, dat ik op mijne omzwerving in eene dessa geweest was, die heette Sellô. . . . . . , de andere helft was mij ontgaan.

»Sellô-, Sellô- . . . peinsde de ander. Hier in het lawangsche is geene dessa die zoo heet. Gij moet u vergissen."

»Neen, hernam ik op stelligen toon, ik vergis me niet. Ik weet zeker, dat de naam begint met Sellô."

»Vriendlief, zei hij een beetje geërgerd, neem me niet kwalijk, maar gij spreekt te stout. Gij verstaat geen javaansch, en de man heeft stellig wat anders gezegd. Ik heb zoo'n naam nooit gehoord."

»'t Is mogelijk. Maar de man zei toch duidelijk ...."

De ander liet mij echter praten, en begon over wat anders. Doch zie, van middag kwam hij bij me aan, en zei: »Gij hebt tóch gelijk, maar mijne vergissing is zeer natuurlijk. Die javaan heeft zeker gezegd: Sellô-toegel....."

»Juist, zei ik, dat is de naam voluit."

»Welnu, de dessa heet Watoe-toegel, maar de man heeft tot zijn meerdere sprekend, er hoogjavaansch van gemaakt en gezegd Sellô-toegel!"

Sellô-toegel beteekent „gespleten steen." Steen is in het laagjavaansch watoe, hoogjavaansch sellô.

Terwijl ik met den dessaman zat te praten, kwamen kinderen en volwassenen telkens vóór en op het erf stilstaan, om den vreemden bezoeker op te nemen. Allengs vormde zich een talrijk groepje, dat bescheiden op zij ging, toen ik vertrok. Omkijkende zag ik mijn eenvoudigen gastheer midden in den kring staan en de nieuwsgierigheid zijner buren bevredigen. Tout comme chez nous!

Ik sloeg het aangewezen pad in, en kwam weldra te Paras aan. Er valt niets van te vertellen, want de dessaas gelijken allen op elkander. Bezoek Watoe-toegel, en gij kent alle Javaansche dorpen van buiten. Eenvormigheid is een van Indië's sprekendste trekken. Niet alleen zijn de dessaas overal bijkans precies hetzelfde, ook de steden zijn het, ook de jaargetijden, de dagen, de gewoonten, de uitspanningen. Op elke hoofdplaats vindt gij een residentiehuis met een vlaggestok, een aloon-aloon met eene moskee en eene regentswoning, europeesche buurten, eene chineesche wijk en inlandsche kampongs, en van elke natie zijn de huizen geknipt naar hetzelfde

model. Van nieuwjaar tot oudejaarsdag gaat de zon ongeveer om zes uur op en om zes uur onder, en is de dag zomersch en warmpjes. Het onderscheid tusschen de seizoenen bestaat hierin, dat ge in den oostmoesson hebt hitte zonder, en in den westmoesson hitte mèt regen. Als eene familie u vraagt of gij haar het genoegen wilt doen een avondje bij haar door te brengen, komt ge — het kan haast niet anders — een partijtje maken. Ook behooren wij hier te lande allen tot »de grootheid", en als Mietje uwe keukenprinses met uw smid gaat trouwen, en ze gaan samen naar de oost, dan wordt bij het aan wal stappen de baas op eens »m'nheer" en Mietje wordt »mevrouw", zoo goed als de beste.

Te Paras bracht ik een bezoek aan den burgemeester. Bij hem zat ik op een' stoel, terwijl de burgervader zelf met een matje tot zetel op den grond ging zitten. De man was meer op zijn gemak dan mijn watoe-toegelsche vriend, en het gesprek vlotte beter, omdat hij een beetje maleisch sprak. Hij bracht me geheel op de hoogte van zijne familie, en deelde mij eene uitvoorige statistiek van zijne gemeente mede: het aantal zielen; het getal der deelgerechtigden aan de gronden, wat hetzelfde is als dat der kiezers; hoevele runderen er waren en hoeveel paarden; het cijfer der koffieboomen die de dessa voor hare rekening had, en de hoeveelheid bouws harer rijstvelden. Hij was tevens een man die zijne wereld verstond, want hij deed mij uitgeleide tot buiten het dorp, en had mij ook verder vergezeld, als ik er niet op aangedrongen had, dat hij zou terugkeeren.

Het was intusschen reeds tien uur geworden, en de warmte gevoelig toegenomen. Daarom verdroot het mij, dat ik, na

eene poos voortgeloopen te hebben, met de paden in de war en aan het dwalen geraakte.

Ik zag geen mensch, wien ik vragen kon om mij terecht te helpen. Maar nog wat verder gaande, hoorde ik kinderstemmen. Ik liep op het geluid af, en weldra zag ik twee knapen aan den kant van eene smalle waterleiding zitten. Zij vermaakten zich met halmpjes en grasssprietjes in het water te werpen, en te zien hoe vlug die dingen wegdreven. De grootste was een jongen van een jaar of acht, gekleed met een broek en een hoofddoek; de kleinste kon niet ouder zijn dan vijf, en zat moedernaakt in het zonnetje, dat glom op het zachte, glanzige vel van het kereltje (de inlander heeft veel zachter en fijner huid dan wij). Maar wat nog erger was, zijn hoofd was geschoren, heelemaal kaal en glad als een bikkel. In den nek alleen had men het ventje eene lok gelaten. En als een spiegel blonk zijn schedel, waarop de zonnestralen glinsterend weêrkaatsten. Op dezelfde wijze ziet men dagelijks op Java de kinderen buiten loopen en spelen; dikwijls vermaken zij zich nog bovendien met in het water te springen, en daar met elkander te dartelen, zoodat het gansche lichaam door het frissche nat wordt afgekoeld, maar het hoofd en de schouders met den fellen zonnegloed overgoten worden. Die bruine kindertjes schijnen daar tegen te kunnen; een kind van europeesche ouders bracht het ongetwijfeld in levensgevaar.

De kleuters hadden door het gedruisch van het water mij niet hooren aankomen. Want toen ik op een kleinen afstand bleef staan en hen riep, keken ze om, sprongen verschrikt overeind, en keken mij met hunne groote zwarte oogen aan. Het naakte mannetje kroop achter zijn grooteren makker en

greep hem bij de armen; doch deze vond in het gegeven geval het gevoel van vastgehouden te worden niet prettig, en schudde hem van zich af.

Ik vroeg hun, meer door gebaren dan door veel woorden, waar dit pad heenliep en wat naar het zuiden toe het naaste dorp was? — Geen antwoord.

»Zie zei ik, dat is Sellôtoegel, en daar ligt Paras, maar welke is nu die dessa ginds? — Geen antwoord, en ze keken ook niet in de aangeduide richting, maar mij strak in de oogen.

»Kijk eens, vroeg ik, als ik op dit pad zóó doorloop, kom ik dan in die dessa daar, in het zuiden?" — En in de hoop van door duidelijke mimiek eenige inlichting te verkrijgen, deed ik een paar stappen vooruit, terwijl ik met mijn stok in de richting van het dorp wees. Maar die meerdere beweeglijkheid van den stok en mijne beenen beviel hun volstrekt niet. Waarschijnlijk dachten ze: O heere, daar komt hij op ons af! Althans ze deinsden achteruit, maakten rechtsomkeert, en liepen wat hunne beenen loopen konden het pad af, het ventje met zijn kalen knikker achteraan, en zeker daarom schreeuwende van angst. Een koddig tooneeltje!

Nu liep ik op goed geluk verder, en bemerkte spoedig dat ik de bedoelde dessa meer en meer naderde. Deze was grooter dan de twee dorpen die ik pas bezocht had. Verscheidene zijstraten of -paden liepen weêr op een hoofdweg uit, en deze voerde op zijne beurt naar een aloon-aloon. Daar keek ik vreemd van op. Want in de dorpen van West-Java vindt men wel zoo'n vierkant grasplein, maar niet in den Oosthoek, waar het alleen voor de woningen van regenten en districtshoofden (wedônô's) wordt aangetroffen.

Ik liep eens het plein over, en rondkijkende zag ik in een der hoeken een steenen gebouwtje, met dubbele deur van zwaar djati-hout. Het werd gebruikt als woonhuis, maar het was duidelijk dat het er niet voor gemaakt was. Stellig had het gediend als moskee, want behalve dat het huis aan de aloon-aloon was gelegen, stond het met zijne voorzijde naar het oosten, zooals alle mohammedaansche kerken op Java. Toen ik het erf opliep, zag ik geen andere overblijfselen; geen hangende trom (bedoek) om er de gebedsuren op te slaan, geen waterbak om er de voeten en het voorhoofd meê te wasschen alvorens het bedehuis in te gaan. Eenige onheilige potten en pannen leunden oneerbiedig tegen de muren van het vroegere heiligdom, en vertelden dat het huis van Allah eene woning der menschen geworden was.

Om er wat meer van te weten te komen, zocht ik maar weêr het dorpshoofd op. Ik vond hem met vrouw en kinderen op een balê-balê zitten, bezig met een kopje koffie te drinken, — zonder melk natuurlijk, want melk gebruikt de inlander nooit, noch in zijn koffie, noch bij iets anders. De man ontving me voorkomend en bood mij een' stoel aan.

Hij vroeg of ik lust had een kopje koffie te gebruiken, »maar, zeide hij — en hiermede toonde hij in de wereld thuis te wezen — maar het is slechts koppi serdadoe (soldatenkoffie)." Die naam is bij de inlanders in zwang voor koffie, die in een' ketel gezet wordt, in onderscheiding van gefiltreerde koffie.

Koffie is hier te lande op het midden van den dag voor de meeste europeanen verboden waar, de gal en de zenuwen geraken er door van streek. Maar om 's mans beleefdheid nam ik het aanbod aan.

De vrouw begreep echter dat haar gast wat extra's moest hebben, en ik kreeg niet uit den huiselijken ketel. In mijn kopje werd wat fijngestooten koffie en een weinig bruine arengsuiker gedaan, en daarop werd het tot aan den rand met kokend water gevuld, eene wijze waarop dikwijls aan de warong een kopje koffie wordt bereid. Het onaangename er van is, dat het dik bovendrijft en bij het drinken mee naar binnen gaat. Maar op reis had ik geleerd mij te helpen. Ik zette het kopje neêr, plaatste het schoteltje omgekeerd er bovenop en draaide toen het geheel om, zoodat het vocht onder den rand van het kopje uitvloeide maar het dik er in bleef. De burgemeester en zijne vrouw zeiden: »Lo!" (kijk!), en lachten om deze handigheid,

Het bleek mij intusschen, dat ik in de dessa Porrong was aangeland. Ze was vroeger de hoofdplaats van het district geweest, de wedônô had op de aloon-aloon gewoond, en het steenen gebouw had ik terecht aangezien voor de gewezen moskee. In die gouden eeuw van Porrong liep de groote postweg, die nu op een half uur afstands ligt, door de dessa heen.

Ik ging met mijn edelachtbare nog eens de voormalige kerk bekijken, die intusschen, toen de deuren opengingen, niets anders bleek te zijn dan een vrij donker hok. De nis (kibla) was nog te zien, die naar het westen gebouwd, den geloovigen de zekerheid had gegeven, datze met het aangezicht naar Mekka hun gebed deden. Een woonhuis was de kerk toch eigenlijk niet geworden, ze deed dienst als langgar, zei de burgemeester, d. i. als godsdienstige school, waar men leert uit den koran op te dreunen (mengadji). En hij vertelde mij er bij dat hadji Maïl zich des avonds met het onderwijs be-

lastte. Op een groote balê-balê stonden dan ook een aantal van die eigenaardige lessenaartjes in den vorm van een breede M, waarop de koran onder het lezen gelegd wordt.

Naar huis gaande keek ik de aloon-aloon er nog eens op aan. Voorheen dus zijn groote heeren met talrijk gevolg hier aangekomen; hooge inlandsche ambtenaren hebben in de dessa bij den wedônô vernacht; bontgekleede ruiters hebben halt gehouden onder de weringins; de gamelan heeft er telkens den stillen avond vervroolijkt; des daags en des nachts hebben er de slagen van den gebedstrom plechtig gedreund. En nu behoort al die grootheid tot het verledene. Van eene in het oog vallende en druk bezochte is Porrong eene afgelegene dessa geworden; de kawedanan (huis van het districtshoofd) is evenals de wedônô verdwenen, en met dezen de hooge bezoekers. De gamelan is verstomd, het huis des gebeds vervallen, en op de doodstille aloon-aloon staan een paar eenzame weringins dag en nacht te peinzen over den goeden ouden tijd en te treuren over den droevigen ommekeer.... Ook hier is het waar, wat rondom de klok in eene kerk van mijne geboortestad staat geschreven: *Sic transit gloria mundi!*

Aan Porrongs Edelachtbare en aan u, amice, mijn groet!

ZESDE BRIEF.

Lawang ...... 1880.

Amice!

Mijn vorige brief werd mij reeds te lang. Daarom vertelde

ik u maar niet hoe ik, met den pentinggi (dorpshoofd) van Porrong achter mij, nog een eind verder wandelde, en even buiten de dessa, naar het noorden, een allerliefst plekje vond. Koelte, ruischend water, liefelijk groen, donkere schaduw, alles was er bijeen om iemand na eene warme wandeling »lekker te maken." Ik besloot dan ook er spoedig weêr heen te gaan en er wat langer te vertoeven. Dat heb ik nu voor een paar dagen gedaan; en als het u niet verdriet om naar mij te luisteren, zal ik u wat vertellen van mijne indrukken en ontmoetingen.

De burgemeester had mij gewezen, hoe ik ook langs een anderen weg het mooie plekje bereiken kon, en dien volgde ik bij mijn tweede bezoek. Den grooten weg langs, tusschen de grenspalen door die het regentschap Malang scheiden van Pasoeroeans noordelijke helft; de spoorbaan, waar die den weg snijdt, over .... Maar hier stond ik stil, en bekroop mij de lust om het viaduct eens te gaan bezien, waarmeê even ten noorden van Lawang een diep ravijn is overspannen, en dat algemeen bekend staat als de brug van Sentoel, dus geheeten naar de dessa die in de nabijheid ligt. Ik had al meer dan eens moeite gedaan om er vlak bij te komen, een pad zoekende tusschen de sawahs door; maar het was mij niet gelukt. De kleine smalle dijkjes, die de akkers scheiden, zijn lang niet overal begaanbaar, en de velden zelven staan vol water. Ik maakte nu van den nood eene deugd, en ging er langs de spoorbaan heen.

Toen ik voor het viaduct kwam, wilde ik er over heen loopen, maar het is vrij lang, zeer smal en over de leuning, die nauwelijks een paar voet hoog is, ziet men aan weerskanten

de diepte gapen...... ik had er geen moed toe. 's Menschen zenuwen zijn in de tropen alles behalve van staal, en men moet aan zulke dingen gewoon zijn. Ik had wel mogen spreken van des europeaans zenuwen, want die van den javaan zijn onbegrijpelijk gevoelloos; de man is bij het klimmen over hoogten en langs steilten verbazend »trankiel". Hij loopt langs de goot of over den nok van een hemelhoog huis, met de grootste kalmte zijne cigarette rookende, en met de meeste aandacht kijkende naar hetgeen er op de straat beneden hem voorvalt.

Ik gaf den marsch over de brug op, en daalde in het ravijn af. Over den bodem loopt een helder stroompje, dat in den regentijd nog al zwellen en razen kan, maar in den oostmoesson haast verdwijnt. Daar het 's nachts geregend had, zag ik er vrij wat water en beweging in. Op een grooten steen in het midden der bedding zette ik mij neêr, om het gevaarte op mijn gemak te bekijken.

Maar allereerst — hoe kon ik het nalaten? — allereerst zag ik met aandachtige bewondering naar het landschap, dat ik, gezeten aan de oostzijde, onder de brug door aanschouwde. Aan den anderen kant van het kunstwerk verdeelt zich het diepe ravijn met zijn bergstroom in tweeën. Eene smalle landtong in het midden verheft en verbreedt zich, en stijgt met gras en struiken begroeid naar boven; en maar een weinig verder ziet de fraaie berg Kĕwĕdon, dien ik u vroeger al eens noemde, zwijgend op dit schoone tooneel neêr: op het viertal groene wanden en op de beide zilveren stroompjes, die in de diepte hun weg vervolgen en hunne zachte stemmen doen hooren.

Door de morgenzon verguld, spreidt het landschap in de diepste stilte zijn schoonheden voor u uit, en als gij in de beschouwing er van uzelven maar een wijle hebt verloren, en uw oog valt daarna als bij toeval op het gevaarte van steen en ijzer, daar voor u, is het u wonderlijk te moede, en volgt er een min of meer smartelijk ontwaken....

Gij, ondichterlijke rechte lijn, hoe waagt gij het, deze wereld van zachtgebogen vormen te ontwijden! Gij naakte steen, gij zwarte glimmende pilaren, hoe ongemanierd hebt gij u in dit heiligdom ingedrongen, waar alles bekleed is met liefelijk zomergroen, gedost in lachend zondagsgewaad! Gij, gladde ijzeren baan, gij met uwe kleurlooze, doodsche eentonigheid, hoe durft gij de harmonie verstoren van dit paradijs, waar allerwege vormen en tinten het oog streelen, waar het blauw van den hemel zich buigt over de velden, waar het groen van de aarde zijn eeuwigen glimlach draagt, waar het bruisende water als ten teeken van innigen vrede zich tooit met de kleur van het hooge gewelf?

Hoe vreemd is de indruk, hoe pijnlijk schier het gevoel, zoo'n nieuwerwetsch getimmerte, zoo'n sprekend stukje negentiende eeuw te zien midden in een land, dat door zijne onontwikkelde bevolking, zijne eenvoudige zeden, zijne voorkeur voor de oude gewoonten, zijne rustieke kalmte u telkens aan aartsvaderlijke toestanden herinnert! Men kan niet nalaten te bepeinzen, hoe het een vloekt met het ander; niet nalaten ook, om met eenig medelijden te denken aan het lot eener overheerschte bevolking, die van haar beschaafden meester door den mosterd wordt gesleept, en eer hare eigen ontwikkeling om verandering vraagt, eer haar eigen leven naar

nieuwe vormen en instellingen voorwaarts dringt, in een kleed van de nieuwste mode wordt gestoken en naar de pijpen der meest moderne beschaving leert dansen. Moge zij er niet al te geschaafd af komen! —

Maar laat ons nu ook als praktische menschen het viaduct eens goed bekijken!

Wat u terstond treft, is de aanzienlijke diepte van het ravijn, of, zoo gij wilt, de hoogte van het kunstwerk, en de lengte van de brug. Van de spoorstaaf gemeten bedraagt de diepte vierentwintig nederlandsche ellen, en de lengte der brug van landhoofd tot landhoofd is honderd en zes meter. Het geheel bestaat uit vier spanningen, die elk vijftien, en twee, die ieder tien meter lang zijn. In het midden wordt de brug gedragen door drie groote pijlers; elke pijler bestaat uit een kolossaal blok metselwerk, dat als voetstuk in den bodem van het ravijn rust, en waarop vier ijzeren kolommen bevestigd zijn. Aan weerskanten komt uit de helling van het ravijn een zware steenen pilaar den bovenbouw steunen, en de uiteinden van de brug worden gedragen door de beide gemetselde landhoofden.

Een man van het vak wees er mij eens op, dat de spoorbaan aan den zuidkant even vóór het viaduct eene bocht heeft en aan de noordzijde zelfs eene dubbele kromming, hetgeen, naar hij beweerde, niet had mogen zijn, eene technische fout zou wezen. Maar ik weet niet of hij het bij het rechte eind heeft; misschien maakte de terreinsgesteldheid het geval noodzakelijk. Ook wist hij te vertellen, dat bij het stellen van den ijzeren bovenbouw de afmetingen der metalen balken en de afstanden tusschen de metselwerken bleken niet geheel

overeen te komen, wat wel zoo goed als het kon werd verholpen, doch wat onvermijdelijk aan de hechtheid van het geheel moest schaden. Ik kan er niet over meêpraten, de heeren moeten het weten. Alleen hoop ik, dat zij goed zullen toezien en zorgen, dat wij er telkens heelhuids overheen komen.

Zenuwachtige menschen doen goed met bij het rijden over de brug maar niet naar buiten te zien. Misschien zouden zij er niet tegen kunnen, om in eene diepte van bijna negentig voet te kijken. Ook raad ik in gemoede iedereen af, om bij die gelegenheid de aandacht eener medereizigster op de diepte en schoonheid van de kloof te vestigen. Ondervinding is de beste leermeesteres. Ik zat eens met eene dame, die voor het eerst deze reis maakte, in den trein. Wij praatten, doch toen we op de brug van Sentoel waren, zei ik opgetogen. »Nu moet u eens uit het raampje kijken!" — Het goede mensch deed het, maar onmiddellijk trok ze haar hoofd weêr naar binnen en trad met verschrikte oogen en ontsteld gelaat terug. »Maar mijnheer.... waarom zegt u mij.... o hemel!" — „Neem mij niet kwalijk, Mevrouw, ik wist niet...." stotterde ik, want ik verschrikte op mijne beurt van hare ontsteltenis. — Hare spraakzaamheid was over, en ik geloof, dat zij eerst weêr op haar gemak was, toen ze te Malang den vasten grond onder de voeten had.

Mijne reisgenoote zal verstandig doen met later maar niet door de Preanger Regentschappen te sporen. Daar toch worden veel dieper ravijnen overbrugd. O. a. zal er tusschen Tjiandjoer en Bandong een viaduct komen niet van vierentwintig, maar van tweeënvijftig M. hoogte!

Ik klauterde uit het ravijn, liep langs de baan naar den

grooten weg en volgde dien tot aan de dessa Sentoel, waar ik rechts een pad insloeg, uitloopende op het plekje, dat ik zocht. Het smalle pad daalt bijna zonder ophouden. Door het dichte geboomte, welks takken zich van boven ineenstrengelen, kan soms geen zonnestraaltje heendringen, zoodat het een tunnel van groen scheen en het er veel van had, alsof ik den weg naar de onderwereld betrad. Ik had slechts eenige minuten te loopen, eer ik vond, wat ik zocht.

Sommigen noemen dit plekje Tjampakka-Maling. Tjampakka is een welriekende bloem, bijzonder in eere bij de inlandsche vrouwen. Jaren geleden, zegt men, was er een dief (maling) voortvluchtig, men zocht hem lang te vergeefs, totdat hij eindelijk hier gevat werd, waar hij zich onder of in een tjampakkaboom verscholen had. De inlanders kennen echter dien naam niet en noemen de plaats naar het water eenvoudig Telôgô (het meer).

Het is maar een plek van geringen omvang. Naar alle kanten loopt het terrein van hier steil naar boven en voeren wel zes of zeven opgaande paden naar verschillende dorpen of gehuchten. Men ziet zich door dicht geboomte omringd, dat zich door den sterk rijzenden bodem buitengewoon hoog voordoet; en vooral wordt, met uitzondering van een zonnig middenstukje, het geheel donker beschaduwd door de slanke hooge halmen van den sierlijken bamboe.

Zijt gij nooit ergens geweest, amice, waar ge den bamboe in zijn vaderland kondt zien? Dan maakt gij u ook geene voorstelling van zijne schoonheid. De zwaartste soort is aan den wortel ternauwernood een halven voet dik, de meesten worden bij den grond gemakkelijk door de handen eener vrouw

omvat. Toch wedijveren ze met de reuzen onder de boomen in hoogte. En als gij nu weet, dat zij uitloopen in eene spits, die de fijnheid van een bloemsteeltje evenaart, kunt gij begrijpen hoe de schacht bij elke geleding zich vernauwt, bij het naar boven rijzen slanker en ranker zich voordoet, eindelijk in de hoogte veerkrachtig en met eene sierlijke bocht zich vooroverwerpt en uitloopt in eene afhangende, met groen getooide twijg. En van beneden af tot boven toe schieten dunne takjes uit den stam, bezet met spichtige, geestige blaadjes (alleen het op kantwerk gelijkende groen van de boomvaren overtreft het fijne gebladerte van den fraaien bamboe woeloe) — blaadjes die, levendig door den wind bewogen, meêdoen aan den bevalligen zwaai van den buigzamen halm. Tjampak-ka-Maling, door gansche groepen van bamboe omringd, ontleent er eene groote bekoorlijkheid aan.

In het donkerste van de schaduw, waar deze op het reeds gevorderde morgenuur schier aan schemering doet denken, en haast verscholen onder het groen, stroomt het koele bergwater en verschaft aan de bewoners der omliggende plaatsjes eene begeerlijke gelegenheid tot baden, wasschen, plassen. Op een goeden afstand van die plek zette ik mij neêr, en bracht daar een paar genotvolle uren door, nu eens verdiept in de lektuur die ik had meegebracht, dan eens mijn hart ophalende aan de vriendelijke omgeving.

Het bad had een druk bezoek. Van alle zijden kwamen de mannen, vrouwen en kinderen; deze om zich te baden; gene om in lange bamboezen kokers drinkwater te halen, een derde met een bundeltje kleêren die gereinigd moesten worden. Hoe boeiend was dat onophoudelijk komen en gaan, daar de

lieden langs de steile paden, als op een tooneel, uit het groen te voorschijn kwamen en er achter verdwenen.

Wat later in den ochtend verminderden de badgasten, en tegen elf uur hield het bezoek geheel op, zoodat de diepste stilte om mij heen heerschte, zachtkens begeleid door het suizen van den wind in de ritselende bamboetoppen.

Zie, daar komen nog enkele achterblijvers een bad nemen. Het is eene tamelijk jonge vrouw, van de hoogte af gevolgd door een drietal kinderen, waarvan zij blijkbaar de moeder is. De gansche familie, vier personen sterk, heeft twee kleedingstukken aan: de vrouw draagt eene sarong, onder de armen door op de borst vastgemaakt; het oudste kind, een misschien zevenjarig meisje, heeft eenzelfde kleedingstuk van de heupen afhangen, terwijl het bovenlijf onbedekt is. Een knaapje van een jaar of vijf en een zusje van drie wandelen in paradijskostuum achteraan. Moeder heeft den arm geslagen om een aarden bak met eenig waschgoed, die op hare heup rust, terwijl in den bak een mandje staat met ongekookte rijst.

Allereerst ondergaan de kleintjes eene reiniging, het dochtertje ploetert op eigen gelegenheid, daarna spoelt moeder het meêgebrachte goed, dat ze op een steen schoon slaat. Vervolgens — het is kristal helder en ferm stroomend water, moet ge denken — vervolgens komt de rijst aan de beurt, die met mandje en al in het water wordt geduwd en herhaaldelijk gewasschen wordt, en eindelijk gaat moeder zelve kopje onder in het koele nat.

Onderwijl spelen de drie kleinen zoo vroolijk en vredig, dat het een lust is om aan te zien. Ze loopen uit en in het water, bespatten elkander er meê, worstelen om mekaar onderstbo-

ven te werpen, en kraaien van genot als er een lang uit in het stroompje valt en proestend en knipoogend weêr opstaat. Maar moeder is klaar, en met een paar zachte woorden doet zij de kleinen het spel staken. En daarna gaat de familie huiswaarts, even stil en vredig als ze gekomen is.

Wat is de inlandsche wereld hier toch eene vriendelijke, gelukkige wereld! —

Bij ons, wat is de strijd om het bestaan soms zwaar, wat zorgen drukken ons voor het heden en de toekomst! Welke lage, misdadige trekken roept de maatschappelijke wedloop bij ons wakker! En hoe treurig is de jeugd onzer jongens en meisjes, die wij reeds in den vroegen ochtend van hun leven moeten drijven van les tot les, van leeren in school tot leeren in huis! — En bij dit tobben van onze kinderjaren af, vergelijk daarbij eens het leven van oud en jong onder de inlanders op Java. Het kind dartelt en speelt naar hartelust, het loopt te droomen in zijne denkbeeldige wereld, tot verzadiging toe geniet het de zaligheden van het eden der jeugd, waarop elk kind aanspraak heeft. Het oefent zijne zintuigen, ontwikkelt zijne spieren, gebruikt zijne krachten, en daarom vindt ge bij het kroost van den inlander geen scheefgegroeide schouders, geen platgedrukte borst, geen vreugdeloos oudemannetjesgelaat, geen zwakke enkels, geen bedorven oogen, geen overwerkt zenuwgestel.

En het levensgenot bepaalt zich niet tot de kinderjaren. Ook de volwassenen, ook de gehuwden, die een gansch huisgezin moeten verzorgen, hebben het niet zoo sober in de wereld, of op het einde van de vasten of bij eene andere feestelijke gelegenheid ziet men ze uitgaan, in fonkelnieuwe kleêren

gestoken, en met een gerust hart de zorgen op zij zettende. Ach, konden alle arme tobbers in de achterbuurten onzer steden en dorpen dat ook maar doen!

Bovendien, wat zijn onze javanen weinig verwend. Een eenvoudige bank met een ligmatje en een hoofdkussen is hun bed, waarop ze een' slaap genieten, zóó gezond en diep, dat zij haast niet wakker te krijgen zijn; een' slaap, dien ik hun dikwijls benijd heb. Droge rijst met een klein stukje dendeng (gedroogd vleesch) of een vischje is de spijs, die hun boven alles gaat. En doordien de inlander met zoo weinig tevreden is, zoo weinig weelde kent, heeft hij zijn vrijen tijd, waarin hij thuis kan zijn, te midden der zijnen, en eens doen wat hem lust; is hij niet als onze werkman een paard in den tredmolen, de slaaf, die als het dag wordt de fabrieksketenen aankrijgt, en tegen den nacht weêr loskomt.

Daarom verliest de inlander ook zijn zachten, natuurlijken aard niet. Hij behoeft niet van zich af te bijten om zijn brood machtig te worden, niet met handen en voeten te vechten tegen de menigte die hem wegdringt, — niet te juichen als er een valt, en er een armelijk plaatsje aan den disch openkomt. Hij kent geen broodnijd, die in onze dorpen en steden de naaste buren tot elkanders vijanden maakt, en die alleen door de wetten des lands binnen betamelijke grenzen wordt gehouden.

Is onze ontwikkeling eene weldaad? Is er geen reden, om met een schrijver van naam te spreken van »de twijfelachtige zegeningen onzer beschaving"? Begon niet, zooals Genesis zegt, ons ongeluk toen we wijzer werden, en onze oogen geopend werden? Ligt de gouden eeuw niet achter ons, in den

tijd, toen onze voorouders leefden zooals nu de javanen? En als het mogelijk ware, zou het geen uitkomst zijn voor het kind der negentiende eeuw, als hij weêr heel of half natuurmensch kon worden? . . . . .

Zoo droomde en peinsde ik . . . . .

Maar het was tijd om huiswaarts te gaan. Ik greep boek, stok en hoed, en klauterde op mijne beurt bij een der paden op. Ik nam de terugreis over Porrong. Men zou de gansche dessa uitgestorven wanen, zoo doodstil was het er op het middaguur. Om de warmte en omdat ik goed rondkijken wou, wandelde ik op mijn uiterste gemak.

Ik was nog geen vier huizen voorbij, of ik bleef een oogenblik staan. Eene huismoeder had zich het zonnetje ten nutte gemaakt en op eene mat eene dunne matras en eenige kussens te drogen gelegd. Maar die voorwerpen zagen er uit — om van te griezelen. De matras was oorspronkelijk wit of lichtgrijs geweest, maar droeg allerlei schakeeringen: van donkergrijs tot zwart. De kussens hadden allen een duidelijk patroon en eene eigen kleur gehad, maar beiden waren verdwenen onder het stof der jaren, dat er zich onder een eigenaardig glimmen aan vastgehecht had . . . . . . Bij de gedachte om daarop zich neêr te vleien rijzen een mensch de haren te berge.

Maar er was meer te zien. De deur van het huis stond open, en half er buiten, half er binnen, zat een viertal personen, gebruikers waarschijnlijk van het beddegoed, op den grond en op een rijtje dicht achter elkander. Het waren twee mannen en twee vrouwen. Allen hadden den even zwaren als langen haardos loshangen, en hielden een soort van jacht, waarvoor

een mensch geene akte behoeft. N°. 4 bewees aan n°. 3, n°. 3 aan n°. 2 en n°. 2 aan n°. 1... den dienst om......... Ik huiverde en ging verder.

Ik moest de reeds besprokene aloon-aloon over. Maar eer ik daar kwam, hoorde ik even vóór mij eene mannenstem vrij luid spreken. Ik naderde zoo stil mogelijk, en zag door het groen, dat mij onzichtbaar maakte, op een erf een inlander zitten te midden van eenige omstanders. Een welgekleed landgenoot stond vóór hem, en scheen hem telkens luide iets te vragen. De toon waarop hij sprak was ruw, en om zijn woorden kracht bij te zetten, schudde hij den man heen en weêr, trok hem gevoelig aan zijne ooren, sloeg hem en liet hem zelfs de kracht van zijn voet ondervinden.

Ik was verontwaardigd over die mishandeling, maar begreep niet wat er te doen was. Ik liep toe en het erf op. De man, die zoo gruwelijk den baas speelde, keerde zich om, en ik herkende in hem een klein inlandsch hoofd, dien ik reeds eerder had ontmoet. Hij maakte eene diepe buiging en glimlachte beleefd. Ik vroeg hem wat hier te doen was, en hij vertelde mij dat die arme man, die met de handen op den rug gebonden op den grond zat, eene dandang (koperen ketel, waarin de rijst gekookt wordt) uit zijn huis had gestolen, doch dat hij het niet bekennen wilde.

»Maar heeft hij het werkelijk gedaan? Is de dandang bij hem gevonden?" vroeg ik.

»Neen, mijnheer, de dandang is noch niet terecht. Hij wil niet zeggen waar hij hem gelaten heeft."

»Maar misschien weet de man het niet, en heeft hij er geen schuld aan!"

»Iedereen zegt dat hij het gedaan heeft. De buren hebben hem 's nachts bij mijn huis gezien."

»Die buren kunnen wel zijne vijanden wezen en zijn ongeluk zoeken".

De inlanders spelen uit wraakzucht elkander vaak leelijke poetsen.

De ander bleef beweren, dat hij stellig schuldig was.

»Schuldig of niet, zei ik, om er een einde aan te maken, maar ik denk dat gij het recht niet hebt om door slaan en schoppen iemand tot bekentenis te dwingen. Als gij denkt dat de man schuldig is, breng hem dan naar den wedônô, maar mishandel hem niet!"

Ik keerde mij boos om, en liep weg. Doch de man volgde mij. En toen wij ons ver genoeg verwijderd hadden, om door de anderen niet gehoord te worden, sprak hij op nederigen toon: »Wees niet boos, mijnheer, en vertel het asjeblieft niet aan de hooggeplaatsten (orang tinggi, zeide hij). Ik beloof mijnheer, dat ik terstond den man zal loslaten en hem geen kwaad zal doen, en . . . . .

»Genoeg, zei ik. Ik zal de zaak aan niemand vertellen maar ik kom hier later terug, en ik zal nog dikwijls onderzoeken of gij woord hebt gehouden. En als ik hoor, dat gij den man eenig kwaad hebt gedaan, zal ik u aanklagen bij den heer resident te Pasoeroean."

Zwijgend en met een bedremmeld gezicht groette hij mij.

Zonder verdere ontmoetingen legde ik de twee paal af, die ik nog van huis verwijderd was, en die mij flink deden gevoelen, dat de oost ook in het gebergte het land der zonne blijft.

De nu stevige brug overstappende, zag ik een goeden bekende in huis zitten, die met een vreemd voorwerp in de hand den mijnen iets belangrijks scheen uit te leggen. Nadat wij elkander gegroet hadden, vertelde hij mij, dat hij een trein zou overblijven en bij ons zou rijsttafelen.

»Maar wat hebt gij daar toch in de hand? Is dat eene soort van pijl?"

»Neen, goede vriend, dat is nu eene helsche machine van inlandsche vinding."

»Het ziet er toch volstrekt niet helsch uit, dunkt me."

»Bekijk het ding eerst eens, en oordeel dan!" sprak de ander en overhandigde het mij.

Eene nauwkeurige beschouwing en de ontvangen ophelderingen overtuigden mij inderdaad, dat de naam geenszins overdreven was. Niets minder was het dan een uitnemende toestel, om brand te stichten.

Verbeeld u een bamboezen pijltje van een paar voet lengte, scherp gepunt en van weerhaken voorzien. In het midden was tegen den pijl aangebonden een kokertje, eveneens van bamboe en zeer dun, dat gevuld was met petroleum, en welks beide openingen gesloten waren met eene laag gewone gele was, zooals men die op den passer (markt) koopt. Van boven tot onderen was het kokertje als bekleed met lucifers, die met de koppen bij elkander in gansche bundeltjes tegelijk er tegen aangeklemd zaten. De band, die een en ander bijeenhield was een tali-api (vuurtouw, veel gebruikt tot het aansteken van sigaren), gedraaid van klappervezels Het zat er eenige malen omheen gewoeld, liep langs de luciferskoppen en was aan het achtereinde van de pijl gesplitst in twee loshangende stuk-

ken, elk van een voet lengte ongeveer. Men kon duidelijk zien aan de zwartgebrande spitsen, dat zij reeds eens waren aangestoken.

»Waar hebt gij dit afschuwelijk machinetje van daan?" vroeg ik.

»Gisteren, luidde het antwoord, werd het mij door een inlander uit de dessa tegenover mij gebracht. De man was op het dak van zijn huis geklommen om een lek te dichten, en daar had hij het gevonden."

»En kon hij niet nagaan, of het er reeds lang moest geweest zijn?"

»Hij zegt, dat het in de laatste maand op zijn huis moet geworpen zijn. Want eene week of vier geleden was hij ook op het dak geweest, en had er toen niets van bespeurd."

»En van een dader wist hij niets af? Zeide hij niet, dat hij vermoedens had?"

»Neen. Maar niets is ook eenvoudiger, dan gedurende een donkeren nacht in het voorbijgaan het toestelletje op een dak te werpen. En al had de man vermoedens, gij weet, een inlander is doodvoorzichtig in zijn spreken, vooral in dergelijke gevallen. Hij weet zich van wraakzuchtigen omringd".

Onwillekeurig bekeek ik het ding nogmaals. Het was waarlijk met satanisch overleg gemaakt. De pijl schiet men gemakkelijk in de zeer brandbare dakbedekking. De dubbele lont smeult voort — en als het eene eind mocht uitgaan, doet het andere 't alleen — totdat de lucifers ontbranden. Door de hitte smelt de was van het kokertje, de petroleum vloeit er uit en zet in een ommezien daken huis in laaie vlam.

»Wie zou onder die stille javaantjes zoo'n petroleur gezocht hebben!" riep ik uit.

»Zeg maar gerust, petroleurs! zei mijn kennis, want er zijn er meer. Eene week of zes geleden is er te Dajoe, eene dessa in het Bangilsche, dus in eene heel andere streek, precies zoo'n ding op een huis gevonden. Daarvan wist men met zekerheid te zeggen, dat het 's avonds te voren op het dak moest gekomen zijn. Maar het had dien nacht geregend en de lont was uitgegaan. Gij ziet dus, dat de uitvinding al vrij bekend is, en op meer dan éène plaats hare vereerders heeft."

»Dat zie ik . . . . ." sprak ik werktuigelijk. Want ik dacht aan mijn droomen bij Tjampakka-Maling, mijn dwepen met den onontwikkelden toestand der inlandsche samenleving.

Mijn geestdrift was door een en ander, dat ik gezien en gehoord had, vrij wat bekoeld. Ik besefte, dat onder het kalm en aanvallig uiterlijk van het dessaleven de ongebreidelde hartstochten van den onbeschaafde gloeien en woelen; dat in den natuurstaat, heel of half, het gemoedsleven nog woeste grond, wildernis is; dat een onontwikkelde maatschappij in menig opzicht minder strijd kent, maar ook minder schoone beweging, minder lustig, krachtig streven, minder leven dat den naam van leven verdient. De dessaman heeft volop rijst — regel nochtans met uitzonderingen —, geen zorg en soms pret, maar hij is ook volslagen ongevoelig voor de hoogere genietingen en reinere gewaarwordingen, die ons het sieraad van het bestaan dunken, en alle genot dat hij kent is genot van zeer lage orde. Zelfs de liefde tot zijn oogappel, zijn kind, waarmeê hij doorgaans zoo verdraagzaam, zoo toegevend omgaat, is eene zoo weinig ontwikkelde, zoo weinig heilige liefde,

dat hij, de zachte javaan, om een wisjewasje in toorn ontstoken, den kleine zoo jammerlijk kan mishandelen dat het bloed van den kalmsten toeschouwer aan het zieden geraakt.

Nu spijt het me wel eenigszins, mijn vriend, dat ik zoo eindigen moet. Over een paar dagen is de tijd van ons uitstapje om, en gaan wij naar onze eigen haardstede terug. Eind goed al goed, zegt het spreekwoord. En nu heb ik juist in dit laatste schrijven nog al veel ongunstigs van den inlander gezegd. Wellicht zal het op u den indruk maken, alsof ik niet van den Javaan houd, alsof ik in ongunstigen zin conservatief ben, hem gaarne met geweld onder den duim houd, hem zoo min mogelijk vrije beweging wil toestaan. Doch niets, niets van dit alles is waar, en meer nog dan ik het tegendeel vrees, koester ik de hoop, dat gij mij goed zult begrepen hebben.

Ik ben geen bestuursambtenaar, geen handelsman, geen partikulier ondernemer, sta om zoo te zeggen in geen enkele betrekking tot de inlandsche bevolking, kijk dus minder dan iemand door een bril, en ben meer dan anderen een kalm en onpartijdig toeschouwer. En ik houd — voor zoover ik dit zeggen mag — ik houd van den inlander, van dit »zachtste volk der aarde." Zijne goede manieren, zijn vreedzame inborst, zijne gastvrijheid, het sobere van zijne levenswijs, het patriarchale van zijne huiselijke en maatschappelijke verhoudingen, zijn praktische zin, ook het veelszins kinderlijk naïeve van zijne levens- en wereldbeschouwing, hebben eene groote bekoorlijkheid voor me.

Doch juist omdat ik hem lijden mag, doet het mij leed, dat er zoo westersch, zoo onwijsgeerig, zonder historischen zin,